

# בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד עליידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון  
 חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין  
 מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ' (כרך ל"ט)      מבת-שבט תשי"ט      חוברת ג' (206)

## התוכן:

145	מי הוא יהודי?	רב צעיר
147	שירת א. ש. שווארץ	ש. האלקין
159	נצנוצים	ג. שופמן
161	שעה קלה עם גרשון שופמן	יוסף נרבה
167	רעות (שיר)	יוסף ליכטנבוים
168	אהבים (שיר)	משה שמיר
177	ציונות ללא ציון	יצחק פינקל
	קוייסוד בהתפתחותם של דיני-המשפחה העברית	
181	הקדומים	שמואל אייזנשטרם
189	יצירות המופת שלנו לאור המציאות וחוקי הטבע	משה פתוי
	באספקלריה זעירה	
192	תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל	ב. י. מ—
	הערכות ודברי בקרת	
196	„חגורת המזל” לחיים הזו	י. זמורה
199	המקהלה והמנצח ב„הפועל הצעיר”	ש. שפירא
	רשימות ובקורות	
201	מחודש לחודש	יצחק עברי
20f	ידיעות	



בצרון  
 1141 ברודוויי  
 ניו-יורק

# BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (Rav Tzair)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor),  
HARRY A. WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ  
Twentieth Year of Publication

---

VOL. XXXIX    TEVET-SHEVAT, 5719 (January, 1959)    No. 3 (206)

---

## CONTENTS:

Who Is a Jew? .....	Rav Tzair	145
The Poetry of A. S. Schwartz .....	Simon Halkin	147
Sketches .....	G. Shofman	159
An Interview With Gershon Shofman .....	J. Nedava	161
A Talk With G. Shofman .....	H. Naaman	165
Friendship (Poem) .....	Joseph Lichtenbaum	167
Love Play (Story) .....	Moshe Shamir	168
Zionism Without Zion .....	Irving J. Finkel	177
Development of Family Laws .....		
In Ancient Hebrew Society .....	S. Eisenstadt	181
The Depiction of Nature .....		
In Modern Hebrew Classics .....	Moshe Stavi	189
Mirror of the Israeli Press .....	B. J. M—i	192
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS		
(a) The latest Work of Hazaz .....	I. Zemora	196
(b) "Hapoel Hatzair" and Its Editor .....	S. S. Shapiro	199
NOTES AND COMMENTS		
The Month In Review .....	Isaac Ivry	201
NEWS AND EVENTS .....		206



BITZARON

1141 Broadway

NEW YORK

MU 6-7680

# בַּצְרוּן

נוסד על-ידי חיים טשרנובויץ (רב צעיר) ז"ל

חוברת ג' (206)

טבת-שבט

שנה כ' (כרך ל"ט)

## מי הוא יהודי ?

מאת רב צעיר

שאלה זו שאל אחד מן הצירים של האומות המאוחדות את שרטוק שלנו והוא השיב, שיהודי הוא זה שמתחסס על דת ישראל. השאלה הזאת אינה שאלת תם. היא נוקבת ויורדת עד התהום ובעצמה לא באה אלא לשם התשובה של שרטוק שחיכה לה ושהיתה פזיזה ביותר. הנשאל היה צריך להבין, שהאומות המאוחדות לא שלחו ועדה לארץ ישראל לחקור על מהות היהדות ושאלת הגרים, הם באו להציע פתרון להסכסוך המדיני שבין הישוב היהודי והערבי: למי הארץ, ולפיכך כשם שאין שייך לשאול מי הוא ערבי, כך אין שואלים מי הוא יהודי. משמעותה של השאלה הזאת, שנשאלה כאלו לאחר-ידי, היא שהאומה הישראלית אינה במציאות, כלומר שלא עם הננו אלא דת. והא ראייה, שכל הבא מאומות העולם לקבל עליו דת ישראל הרי הוא יהודי ובכן אין לנו תביעה על מדיניות ועל ארץ, כי מלאה כל הארץ כבודנו. התשובה הפזיזה ששרטוק השיב על רגל אחת, שכל מי שמקבל עליו דת ישראל הרי הוא יהודי, באה אם כן לחזק את ההנחה למפרע של השואל, הבאה לעקור משורש את כל עיקר היסוד של תביעתנו.

תנועת הגירות שהתלבטו בה גדולי האומה בכל הזמנים עלתה וירדה חליפות עם עלית וירידת ההתעוררות המדינית, כשזו עולה זו יורדת ולהיפך: כשהשאיפה המדינית התחזקה, ירדה תנועת ההתגיירות, ולהיפך עם ירידת החיים המדיניים עלתה תנועת ההתגיירות. כלל הוא, שהגירות היא בת לזיתה של הגלות, והיא

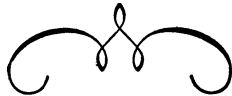
(\* הרשימה „מי הוא יהודי ?” מאת רב צעיר ז"ל נתפרסמה ב„בצרון”, חוברת סיון-תמוז, תש"ז. הננו חוזרים ומפרסמים אותה מחדש מפאת העניין המיוחד שבבעיה כיום, כשנתעוררה מחדש ביתר שאת והסעירה את הרוחות במדינת ישראל ובתפוצות הגולה. — המערכת.

מיוסדת על ההנחה, שהיהדות היא דת ולא אומה. לא מקרה הוא זה שעורא ובית דינו התחילו מיד בעלית בית שני בגירוש הנשים הנכריות, שלא מצאו להן תקנה בגירות, וגם דחו בשתי ידיים את עמי הארצות שאמרו להם "כי ככם נדרוש לאלהיכם". אותה שעה היתה שעת עליה להתחיה הלאומית ולבנין המדינה ולפיכך התנגדו לקבל את עמי הארץ שביקשו להסתפח על דת ישראל ולדרוש לאלהי ישראל, וגם לא מצאו לנשים הנכריות ולהנולדים מהן תקנה בגירות. רק בסוף בית שני עם התגברות הפיזור ועם דלדול המלוכה התחזקה תנועת הגירות. אולם לא כל חכמי ישראל נשאו לה פנים. שמאי, שהיה נוטה למדיניות דחה את הגרים באמת הבנין שבידו, והלל, שהיה נוטה לרוחניות, קבלם בסבר פנים יפות. גם חכמינו עמדו על עיקר זה, שהשאיפה להתפשטות היהדות בעולם על ידי ההתגירות היא נגד הנטיה המדינית ונגד צמצום חיי האומה בגבול גזעה ונחלתה, ולפיכך אמרו, שלא קבלו גרים בימי דוד ושלמה ושאינן מקבלים גרים לימות המשיח (יבמות כ"ד). כלומר בשעת פריחת המדינה ועלית הממלכה שלעבר ושלעתיד לבוא לא היה ולא יהיה מקום לגרים ועל זמן זה אמרו: קשים גרים לישראל כספחת, וכן אמרו שהגרים מעכבים את המשיח (נדה י"ג), כי אין התקומה המדינית, העומדת על יסוד הגזע והלאומיות, מזדווגת יפה עם קבלת גירות, כי אין שתיהן יכולות לדור במדור יחד\*.

ומכאן תשובה לשרטוק, שמיהר לפסוק שאלה זו מן הצד הדתי בלבד. שרטוק, כבא כח התביעה המדינית שלנו, היה צריך להשיב, שיהודי הוא זה שבא מגזע יהודי והדר בארץ ישראל, או באופן כזה: יהודי הוא המאמין בלאומיות ישראל וקשת"ל אל עמו ומדינתו בארץ ישראל, ולפי דעת אחרים היהדות הדתית והלאומית היא חטיבה אחת. אם חז"ל לא חששו לפסוק הלכה, ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא, מפני שהחזיקו בכלל שהגזע הישראלי עושה את בני-ישראל ליהודי, בין אם הוא שומר מצוה בין לא. שרטוק המדינאי, על אחת כמה וכמה שהיה צריך להשיב תשובה מדינית, לא דתית. על כגון זה אמרו: חכמים הזהרו בדבריכם!

\* עי' בהרחבה על הענין הזה ב"תולדות ההלכה", ח"א, שער האומה מפ"ג ואילך

וח"ג שער העליה פ"ב.



---

---

## שִׁירַת א. ש. שׁוֹרֵץ

מאת ש. הלקין

ה. \*

העולם מתערער בעשרים השנה האחרונות לחייו של א. ש. שווארץ, והוא, חסר כלי־מנוחה, בא אל גחלתו הפיוטית, אשר לקראתה הוא חותר מראשיתו. עולם ישראל חרב, מושפל עד שאול תחתיה, עד קום המדינה בודאי — והאיש נעשה פורה מאד בשירתו, שמעתה אינה יכולה לערער על עצמה כלל, שאין החיים מתקבלים על לבה אלא במידה שהם מעוררים בה זעם וחרון על היותם מה שהם: במידה לפחות, שהם תובעים מן השירה, שתבוא ותתבע מהם מה שאין בהם. כביכול: היתר גמור יכולה מעתה נשמה פיוטית להורות לעצמה לוותר על ההנאה מן העולם — בחינת מעשי־ידי טובעים בים ואת אומרת שירה, ולא זו בלבד, אלא שאף התביעות מן האדם ומן העם נעשות מעתה מפוקפקות בעיני עצמן: בכל השירה המרובה, שכותב המשורר בעשרים שנות־חייו האחרונות לוחשת על פי רוב ההרגשה, האומרת — חדלו לכם מן האדם, לכל היותר, אין האדם מעורר כבוד מעתה אלא בכוח־הנמלים שבו לשוב ולנסות לבנות את קַן־הנמלים שלו, שזה עתה הרס אותו כמו ידיו, ממילא מחזוריות זו שבבניין צורך סתירה וסתירה צורך בניין אף היא מצרפת עצמה לאותה זכות — מפוקפקת מעתה — שזכתה נפש המשורר מראשיתה לבוא אל האדם בתביעות הטוב והצדק, ואפילו לאחריית הימים.

במידה מרובה מתלבש יחסו זה הכללי של א. ש. שווארץ אל העולם בתקופת־חייו האחרונה בסונטה שלו, „הגם בהיות הכל לאפר? ...“ (עמ' 140), שנכתבה בשנת תש"א. השאלה האיומה היא לא על חשבון האימים, שמהלכים מראות ההרס והחורבן — אם בחיי האדם ואם בחיי העם או בשניהם יחד, אלא על חשבון עצם כוחו של האדם להמשיך ל"חלץ אבני־יסוד מתוך ערמות שפוכות" ולשוב „בנות כאז“:

---

(\* ראה „בצרון“, תוברת א' (תשרי־חשון), כרך ל"ט.

הגם בקהיות הפל לאפר ולאודים  
 עוד יעמד הלבב? עוד באצבעות תרוכות  
 נחלץ אבני-סוד מתוך ערמות שפוכות  
 ונשוב בנות פאז: פליל, בנגבה, יעודים  
 למסד צרור בצרור בדם להדביק, שודים  
 מתקנה לראות את הספחות הערוכות  
 ורחם מפרפר יהי לאבני-קיר מעוכות  
 בנה עשירי דור-לא יבין פאב ירודים, -

או יקדר זה הלב שקנן בין פוכבים  
 פקדר גם שמשות-אל היום פפירי להבים,  
 ועד קברות עבר מת, פאין שביד עתיד נשקף,  
 נקלמים מחזון השוא, מאור הרמיה  
 נשקחים, שכתי כל ציפים נשכב. נשכב  
 ופצמי מות נט אוננו בדומיה.

ברור: הברירה, המתאפשרת ללב בשיר זה, להוסיף עוד לעמוד או לקדור עד כדי יאוש גמור, שאין עמו אלא הטיית-אוזן "לפעמי-מות", אינה אף בבחינת שאלה ריטורית. השמינית שבסונטה זו נראית כיסוד בלבד לכל ההתייאושות הגדולה מן העולם שבששית. כלומר: הבושה והכלימה הגדולות, משום שפעם — אי-שם ב"עבר מת" — עוד חזה הלב את "חזון-השוא" שבגאולה מתבשרת בפי "עתיד נשקף", מתחזקות בששית, משום שהיא מתנחשת בשמינית, זו המתארת את מאמצי-האדם המשוניים לשוב ולבנות את המסד, לפחות, ולא את הספחות שלעתידי, ש"בנוה עשירי דור לא יבין כאב ירודים". אפשר: מרובה החרפה מפני נסיונם של "שודים מתקוה" להציל משהו מן הדליקה "באצבעות תרוכות", חריפה חרפה זו, מן הנכונות, המובעת בשש השורות האחרונות, לשכב בכלימה האינסופית ולצפות למות, לגואל היחידי מן ההרגשה בה.

בודאי אין זה הנושא היחידי, המעסיק את המשורר גם בפרק-זמן זה. אדרבא: בתוך תנובתן העשירה של שנות-חייו האחרונות אתה מוצא, למשל, כמה ממיטב שיריו ה"אישיים", ולוא זעום גם בהם היסוד ה"איש"י ממש. כדאי לקרוא שירים כגון "על הקרח", "כריסגתימים", "השוחות", "בין חולים", לקח בגיאוגרפיה, כדי לעמוד על העובדה, שהמשורר הפורה מראה את סימני פריונו גם בצדדים של תגובות על העולם, הנראות כמרוחקות מחשבון-העולם האנושי-הכללי בשנות המלחמה אף הן. ואין צורך להוסיף, שהמעייין בספר יגלה, שבתקופה אחרונה זו ליצירת המשורר מתעשרת יצירתו בהרבה שירים כתובים על נושאים

היסטוריים-עממיים ועל ארץ-ישראל המתחדשת. אף על פי כן לא קשה להכיר גם על פי שירים אלה, שפתרון החידה-החצייה שבנפש המשורר במשך שנים רבות, קודמות לאלה, בא לו "על נקלה יותר" בסוף ימיו, משום שסוף-חיייו זה — חלה בו השואה הגדולה, האנושית והיהודית, והיא אינה פוסקת מלאמר לו, כי לשוא יעמול העמל, המחפש לו קן-מבטחים בעולם-השיר, בין שכולו "היפה", בין שכולו "הטוב". עולם-היופי שבטבע, דומה: מתגלה מעתה בצורת הכריסנתמים, שכל עצמם —

צִיץ קר בְּלִי רֵית, מְשֻׁלֵּי עַל הַנְּבֻלִים,  
 בִּין חֶרֶף וּבִין קִבְרוֹת פְּרָחֵי הַהַלּוּזִים ;  
 רַק צִנֹּת שְׁלֵג יָשֵׁב עַל הַלֵּב בְּדִמְמָה,  
 הַבָּאָה עִם הַשְּׂמֵמָה . . .

והדאגה לחולים בלב הרופא, המתהלך "בין חולים", הרצון הטוב והשמחה למראה מי מהם, שהולך ומבריא, מתנפצים אל-סלע לעג מר גם לחולים גם לרופאים בשורות כגון:

יֵשׁ פְּתָאם אֲשֶׁר אֶעְמַד אֶשְׁמַע הִרְהוּר קְלוּא,  
 הַלּוֹחֵשׁ לִי בְּלֵב וְכֵלּוּ לֹעַג:  
 בְּחוּט הַשְּׁעָרָה כֵּד הַעוֹלָם קְלוּ מְדוּי  
 עַל עֶבְרֵי תְהוֹם אֶבְדוֹן שׁוֹאֵג —  
 וְאַתָּה פֹּה כְּמִנְחֵשׁ גּוֹרֵד שֵׁי עוֹלְמוֹת,  
 בֵּין פֶּחַד וּבֵין תְּקֵנָה רַבָּה מְרַחֵף  
 בְּמֵאוּנֵי רוּפְאִים תִּשְׁקַל : הִיחֵי אוּ יָמוּת  
 שָׁבַע יָמִים, עֶרְף תַּיִם שְׁנֹקֶתְחָף — — —  
 וְמָה לְמִכְאוּב לְבָף פְּנִימָה, מָה לְדִמְעָה  
 עַל חוֹלָם אוֹר שְׁעוּד מְעַט וְנָדָם,  
 עַל יִדְרֵת חֵן שְׁעוּד מְעַט תְּאֻכְלָנָה רַמָּה —  
 אִם עוֹד מְעַט וְאֵכֵד כֵּד הָאָדָם ?

הגות נואשת זו: "עוד מעט ואכד כל האדם", כאילו מאחה את הקרעים בנפש המשורר — כל כך, ששירתו מעתה יותר משהיא מטעימה אותך טעם אלגי היא מתרוננת לעתים קרובות בעוז ובתוקפנות עליזי גאותו של הלעג האישי-האנושי המר. דומה: מתחזקת שירתו של א. ש. שורץ, מתמלאת יסוד גברי,

מפולד חדש, משום שמותר מעתה לראות את הנלעג שבטרגדיה האנושית, שכל עצמה נצחית היא, היא היא הנצח, אשר אליו חותר המשורר האומלל כל ימיו — אכזריות אין־קץ, שאין לה תנחומים כמעט ופתרון בודאי אין. חשבוננו של עולם זה, העוסק כל ימיו בהריסת עצמו לצורך חידוש כוחותיו לשם בניין מחדש, אינו אלא אותו משחק, שמשחק „קול העולם“ בבית אחד שבשיר „מות רחל“:

וְקוֹל הָעוֹלָם בָּא וּבָשָׂר תְּדוּשׁ חַיִּים ;  
אֶל בֵּין הַקְּלָעִים שְׁלָחָה שְׁמֵשׁ צִיר־יֶאֱוֹר  
לְבָרֶךְ בּוֹ נֶאֱמַר... אֶף רַחֵל לֹא הִתְעוֹרְרָה,  
לֹא פִתְחָה מַעַל לְבָהּ אֲזָקִי שָׁנָת וּכְפֹר.

חשבוננו של עולם היסטורי זה כל עצמו חשבונה של רחל, המקשה בלדתה, ועד שהיא שומעת בשורתו של „חדוש חיים“, שנושא עמו הרך בן־אונה — כבר יצאה נפשה, ללא שפוחתו קודם „מעל לבה אזקי שנת וכפור“.

עשירים שירים אלה, כמובן, גם במאמצים פיוטיים אמתיים להבין את הטרגדיה, עד כדי לחצוב מן ההבנה בארות של מִיתָהוּם משיבי נפש, אלא שמאמצים הללו — רובם ככולם אינם מביאים לידי התעוררות אמתית. אדרבא: רובם ככולם קול־ענות־חלושה עולה מהם, רצון האדם להעמיד דורות, אף כשהם נשמעים כהדים לרגשות קודמים בחיי המשורר, כגון האמונה בהמשכיותו של רצון האדם להעמיד דורות, לפי „במעבדה“; או האמונה בתנ״ך, שעדיין הוא למשורר „מולדת — — — לדור ודור רעננה“, וכל דף בו — „יפה נוף“ לו, „כל חזון — שמש קטנה, / המרפאה פצעי לי, בתקע העת בי רמחה“, (אל תנ״ך־כיס); או האמונה בהיסטוריה הישראלית, בגדולת עברו של העם, לפחות, כפי שגדולה זו מצטיירת בדמיון המשורר, עם שהוא מעמיד ב„הפליט“ את הרגשת העלבון שבלב היהודי המודרני, משום מטלית־הקלון הצהובה, שהוא מביא עמו מלודו אל וילנה, מול יחס הדורות הקודמים אל מטלית זו, שאותה „כיסו בטלית העתיקה / ועל לבבם לא העיקה“. לכל היותר, עולה קול־ענות־גבורה משירי הנקמה, משירי הבטחון במפלתו של הרשע, ולוא עדיין לא של הרשעה, כגון ב„עורה אסף“, „אל קוסמוקרטור“, „שטף הלאה“, „יש גם עליך יום“, „כאז“. בשירים אלה ביחוד מורגשת גבורה אנושית רבה, כוח עז של פתוס מתאפק, שכן הם מדברים בשם בטחון צמא־נקמה בלב המשורר, היודע כי לא יוכל הקוסמוקרטור החדש לעם זה, אשר „כאז“

בְּיִטּוֹ חֲדָשׁ זֶה, בְּדִירִים מְעַפְּשִׁים.

עַל שָׁבִיל בֵּין סְדוּם לְסְדוּם, בֵּין תְּהוֹם לְתְהוֹם סוּעֶרְתָּ, — — —

— — — מִיְמֵי רֵאשׁ נְחָשִׁים

לֹא יִרְעַל לֵב הָעָם — — —



וְאֹמַר הוּא : הַבּוֹ לָהּ, קוֹסְמוֹקְרָטוֹר בְּעַר !  
 בְּבִרְזָל וּבָאֵשׁ פְּחָה הָאֶקְוִי,  
 אֶךְ אַחֲרֵי גִלְגַּל זְמַן לֹא תִכַּל הֶסֶב, צְרִי,  
 לֹא תִשְׁרַף רוּחַ עִם קִשְׁרָף אִישׁ עֵץ הַיַּעַר.  
 וְאִם תִּעֲצִינִי מְאֹד : אֲנִי הִלְזוּ הַחֹקֵה,  
 וְאִתָּה - רַעַם בָּא וְחוֹלְרָף אֶתְרִי בְּקִי.

על אחת כמה וכמה שקול-הגבורה ביצירתו המאוחרת של א. ש. שווארץ יונקת בפרק זה ממאבקי העם בארץ-ישראל, ממלחמותיו על גאולתו הוא ועל פדות-נפשה של האומה כולה, בשנות הארבעים: ללא קשיים יתירים יוכח בדבר כל המעיין בשירים קשורים בנושא זה בכה או בכה, או אפילו באחד מהם, כגון: "בארץ הקדם", "מולדת אהובה", "הקברניט", "יציאת קפריסין", "פשט בגדי אבל", "בלב ים". אלא שלעולם אף קול-הגבורה הלזה הוא קול מר צורח, מין זעקה מתריסה כלפי מעלה וכלפי מטה, מחאה שאין עליה תשובה לא מלמעלה ולא מלמטה: גבורה זו שבקולו של המשורר נובעת אף היא ממקור-יאוש נורא — אשרי, יתום אני, ומותר לי לזעוק זעקת-גבורה, מותר לי להטיח דברים כלפי מעלה וכלפי מטה, ללא היסוסים יתירים, כביכול, ברור לו למשורר בשנות חייו האחרונות, שסוף סוף צדק הוא מתחילתו: סוף סוף יכול הוא בסוף ימיו להראות לעין כל, כמה רחוק עולם זה מן השלימות, כמה נדון העולם להישאר רחוק מן השלימות לנצח. השאיפה אל המעגן בנצח הולכת ופועלת ביצירתו עד סוף ימיו, אלא שמכאן ואילך היא מתאכזרת אל עצמה, אינה פוסקת כמעט מללעוג לעצמה: אם יש "נצח" — הרי אין זה אלא אינסופיותו של הכאב בלב המשורר על סירובו של האדם בכללו לשתף עצמו לשאיפה העיקרית, הטבעית ביותר, לכאורה, בלב המשורר, הלא היא השאיפה אל השלימות האנושית, שלעולם לעולם אין לב זה מוצא אותה באנוש. ודווקא שיריו של א. ש. שווארץ, המוקדשים לארץ-ישראל, יוכיחו: כמה מהם קודמים לעלייתו ארצה, רבים — כתובים בארץ לאחר עלייתו, ובאלה כבאלה מוחש קול-הגבורה המיוחד שביצירתו בשנות-חייו האחרונות. אלא שכולם כמעט מעמידים את הקורא על היסוד הפתיטי-הטרגי שבגבורה מוזרה זו, האישית-הפיוטית בחיי המשורר — אפשר, מראשיתו; וללא שום ספק, למשנות העמידה בחיים ועד לזקנתו, לעת זקנתו בפרט.

### ו.

ארץ ישראל בתולדות יצירתו של א. ש. שווארץ, ענין שהוא פרט בכלל שירתו, לא על עצמו בלבד יצא ללמד אלא על הכלל כולו הוא מלמד: נושא זה הוא הפרשה הכאובה והמסובכת ביותר בחיי האיש והמשורר, דומה: כאן אתה רואה את ההמחשה האמתית ביותר לעצמותו, לחוסר כשרו ויכולתו כל ימיו ליהנות

הנאה פורתא מן העולם האנושי-המוסרי, לברך ברכת-הנהגין אחת בלב שלם אף על המהנה באמתו. כאן אתה מוצא גם את הטרגי גם את הפתיטי שבשירתו על ביטויים החשוף והאכזרי ביותר. הטרגי, בנידון זה בפרט, כיצד נגדירו? — הכרתו המליאה של האדם-המשורר בכוחות-נפשו שלו, השואפים אל מה שהם שואפים ולעולם הם מוצאים את עצמם מוכרעים, ניגפים ונכשלים, כשהם עומדים מול כוחות עולמיים גדולים מהם, מוכרים ככבירים לאין ערוך מן הכוחות האישיים-הפיוטיים. ואילו הפתיטי — בנידון שלנו, על כל פנים — אומר חוסר הכרה בטיבם של הכוחות המנוגדים במלחמת-ביניים זו, וממילא הפרוזה בתפיסת הכוחות הנפשיים-האישיים על תביעותיהם ועל מאוייהם, והפרוזה בתפיסת הכוחות האובייקטיביים-החיצוניים, המונעים את הגשמת התביעות והמאויים האישיים-הפיוטיים. אכן בודק אתה את שירת א. ש. שווארץ בכללותה, ואת זיקותיה אל ארץ-ישראל, נכון יותר: אל הציגונות המגשימה והמתגשמת בפרט, לאורה של הבחנה זו בין הטרגי לבין הפתיטי, ואתה מתחיל להבין את המיוחד לו וליצירתו — זה הסירוב המעורה לקבל את החיים האנושיים-הכלליים, לאמר אמן לחיים אלה, על אף הצללים שבהם. סירוב זה יש והוא יונק מתוך הכרה מליאה במפגש כוחות לא-שווים פנימיים וחיצוניים — ואתה טועם מתוך כך בשירתו משהו טרגי-חריף, ויש ששירתו מטעימה אותך טעם פתיטי, מתייסר-מתחטא לפי טיב-מהותו, הואיל והסירוב לזכות בקצת שמחה מעולם-האדם יונק מחוסר כל רצון לבדוק לאור ההכרה גם את התביעה מן האדם גם את מידתה של היענות האדם לאותה תביעה חמורה.

הרבה פנים לזיקתו של א. ש. שווארץ אל ארץ-ישראל בכל יצירתו כולה, אלא שכולם מופיעים בביטויים החזק ביותר למראשית מלחמת העולם השניה עד קום המדינה ומשם ואילך. הזיקה, כאמור, דו-ערכית היא בכללותה: בטחון גאה מזה וספק מכרסם מזה בכל הנוגע להגשמה האפשרית של חזון-הדורות. אלא שהספק הולך ומתגבר על הבטחון, כל מה שההגשמה הולכת ומתבלטת יותר לעין, ממילא שונים במידה ידועה פניו של הספק הזה בשירת א. ש. שווארץ, בעודו בחוצה-לארץ, מפניו בארץ, דומה, לפני עלותו ארצה יונק אותו ספק משני מקורות ביחוד — שנים שהם אחד, למעשה: הרגשת אשמה אישית בשמחה זו לקראת הגאולה הלאומית, משום שהיא שמחה "שחוטת-חויך", באה אחרי השואה, לאחר שנגזרה כלייה איומה על מיליונים מישראל; והרגשת אשמה כללית-היסטורית באותה שמחה, עם שהמשורר מזדעזע בה לעתים קרובות מתוך הכרה, שזכו לה הרבים השרידים ולא זכו לה הרבים, שנשמדו ואינם. עוד בשנת ת"ש אתה מרגיש בשני פנים אלה של הספק בשיר כגון "עם קופסת התכלת", שבו מתוארת ילדה יהודית קטנה "נוהרת בקרה / עם פרפרי שלג על ראשה", באחד הרחובות בברוקלין, כפי הנראה, ומבקשת מן העוברים והשבים, ומן המשורר בתוכם, "תמיכה" "בבית הלאומי". המשורר רואה את הילדה ושומע רק בבקשתה "הד רחוק ויקר מאותו / העולם שנשתל בדמי, בהיותי עוד ילד ואגדל עמדו / ויהי עולמי", אלה שעולם-ילדות זה, על האמונה הגדולה שבו בגאולת העם בארצו, נראה תמוה ומבעית לא מעט:

רְאִיתִי עוֹלָמִי פּוֹרֵחַ לְנִגְדִי . . .  
 אִךְ שְׁנֵית הַשָּׁפֶק בֵּי לְחֶשׁ :  
 הַתְּשֻׁמַּח בְּעֵץ בְּלֹטֶשׁ כּוֹרֵת לוֹ קַרְדָּם ?  
 וְהַפְּרִישׁ בְּלִבִּי כְּנֶחֱשׁ . . .

ארס זה, הלוחש בלב, מפרישו "השפק", הוא הוא רגש־האשמה, האישי לחלוטין, לכאורה, גם בשיר הגדון גם בכמה מן השירים האחרים, הקשורים בנושא הארץ־ישראלי ביצירת שווארץ. כולו, לכאורה, אומר: ולשמחה מה זו עושה בלבך אתה, אתה המשורר בלבד, היודע, כי לטוש הקרדום לעץ, ועוד מעט וייכרת או הנה זה עתה נכרת כדי שלישי בו? אלא שרגש אישי זה מתעמק ומתחזק עד לתחושת יללה נחנקת בגרון, כשהוא מצטרף אל רגש־האשמה, שנושאת האומה כולה ברגש שמחתה לקראת הגאולה ובשעת הגאולה. אסור להתעלם מן העובדה, שלבטי־הגאולה עצמה ונצחונותיהם בארץ קובעים מומנט חיובי ביותר בשירת א. ש. שווארץ והם הם המביאים את הבעתו הפיוטית לידי שיאים של עיצום וראייה חושיים־חושניים, שבדרך כלל משיגה אותם יצירתו בשירי־הטבע המצויינים שלו בלבד. אלא שדווקא מתוך הטעמת העובדה החיובית הזאת מתחזקת ההרגשה באותם הדי־האשמה הלאומיים־ההיסטוריים, המחלחלים בכמה ממיטב שיריו אלה, שנושאייהם הם מלחמות הגאולה ונצחונותיה בארץ. ב"יציאת קפריסין", למשל, נאבקים אותם שני היסודות מראשית השיר עד סופו: הפליטים מתכוננים כלקראת חג אל עלייתם על הספינה, הנושאת אותם מחר ארצה, כי "בא הקץ לטלטולים מתחנה אל תחנה / הגאולה — אור ובשר לבש חלומה."

וּמְחַר בְּהִנָּץ הַשַּׁחַר זְהוּב רִיסִין  
 וַיֵּאָרֶג אֶת פְּלִילִיו עַל רְאשֵׁים מוֹרְמִים -  
 הֵם נוֹהָרִים לְאַרְצָם מְנַכֵּר קַפְּרִיסִין,  
 פְּאֵבוֹתָם מִמְצָרִים, מִבְּבֶל - בְּאֵר דְּמִים;

אבל תוך כדי בתים אחדים מופיעות שורות כגון אלה:

וּפְתָאֵם - צֵר עֶבֶר, וְכָל פְּנִים הוֹעֲמֹ,  
 וְעֵינַיִם, שְׂרָשְׁפוֹ וְצִהָלוֹ, כְּבוֹ :  
 יְגוֹנוֹת, זְכָרוֹנוֹת, שְׁנִכְנָפֵר־נְדָדָמוֹ  
 בְּתַחֲתִיּוֹת לְבָבָם, נְעוּרוֹ וְשָׁבוֹ.

טב סבום הדמיות הקודרות שק אחים  
 שלחג הגאולה לא נקראו, לא באו:  
 התג בושש לבוא, אחרו אוריו הצחים  
 עד שקרו בעשן, בקרדמות שסעו:

יש לקרוא גם שירים כגון "הרב והדיין", "הסנה", "ספר תורה משם", "העת מילדת זקנה" ועוד רבים כמותם, בין שהמומנט הארץ-ישראלי הוא המחיה אותם, בין שצער השואה בלבד הוא המפעם אותם, כדי להבין את שני הצדדים המדוברים בהרגשת האשמה בפני הרבים, שלא זכו, שלא הגיעו לראות בנחמתם-נקמתם, זו נחמת ציון וירושלים: הרגשת האשמה האישית בפני "אחים" בודדים סתם, "שלחג הגאולה לא נקראו, לא באו", והרגשת האשמה ההיסטורית-הכללית יותר, זו המסרבת לקבל תנחומים, הואיל ו"התג בושש לבוא, אחרו אוריו הצחים" בכלל — בחינת ייתי ולא אחמיניה. אם יש שירים, שבהם המשורר נראה כשוכח את האשמה על שני צדדיה, כגון "בלב ים", שיר שהוא כתבו בדרכו ארצה; אם יש שירים כגון "פשוט בגדי אבל", שבהם שמחת-המאבק על בשורת-הנצחון שבה נראית כמשכיחה מן הלב את היגון הגדול, הרודף אחרי השמחה כמין צל כבד אף על פי כן — דומה, רגש האשמה לעולם אינו פג בהכרתו של א. ש. שווארץ, כשהוא רואה את עצמו, כגון בסונטה "מגלה חדשה", "נפתה" גם הוא "על מעט אור" זה שבגאולה, שבאה "שחוטת חוץ", חוץ לזמנה בודאי, אם לא חוץ למקומה לחלוטין. עצם הפיתוי שב"מעט אור" זה כל עצמו 'מעט' מול כל "מגלה חדשה על השוד ועל הכלייה" — כל כך, שחייב המשורר להכות על חטא זה לעתים קרובות במרירות טרגית באמת, כגון בשמינית של הסונטה המדוברת "מגלה חדשה":

הוי, נקניס עוטי אור, בחורים חולמי תלומות,  
 שים אבדון זה אל אפל-עד נרפם,  
 ילדים פרחיה, ששטן משחית קטפם,  
 המוני קדושי-עם, העולים לי מתהומות —  
 הוי, סלחו כלכם לי, שנפתה על אור חור  
 הייתי רגע קט לאבדונכם חרש-עור:

יזכר-נא הקורא את בקשת-הסליחה מצד המשורר על כל פרטי האשמה, הכרוכים בה, ויבין את הטרגיזם שבשירת שווארץ כולה, וביחסה אל הגאולה המגשימה ומתגשמת בפרט: נפתה המשורר על אור חור ונעשה ממילא, לוא גם רגע קט, חרש-עור לאבדנם של המוני קדושי-עם. טרגי הוא החטא וטרגית היא בקשת-הסליחה, שכן בשניהם מועמדים הרגשות האישיים באורם הנכון, המכריע

בכנותו, מול כוחות חיצוניים, גדולים מן המאוויים האישיים, האוסרים איסור גמור את הרגש החיובי, כשהוא לעצמו.

פן ופנים טרגיים אלה בנושאים הנדונים בשירת א. ש. שורץ, והמאחרת הפוריה בפרט, מתחילים מורישים את מקומם ליסודות נראים כפתיטיים בכמה מן השירים, שהוא כותב במשך השנים, הסמוכות לכניסתו לארץ, ובאלה המעטות, שהוא יושב במדינה, (והן מן השופעות ביותר בתולדות יצירתו, ואף על פי שהוא הולך ומגיע לגבורות). אמנם אף כאן אסור להכליל הכללות. מצד אחד, למשל, יש לזכור שבהן, באותן שנים שלו בארץ, ואפילו בסמוך להן בתוצה לארץ, הוא כותב כמה ממיטב שירי הטבע שלו, כגון "שפנים" ו"צפרי חורף", ועל אחת כמה וכמה שכוח הסתכלותו מתגלה בקטעים ציוריים מצויינים גם בשירים אחרים, שנושאים בעיקרם אנושיים-נפשיים, הם, אלה שמראות העולם הגשמיים — האקלימיים, הנופיים-הטופוגרפיים ודומיהם — נכנסים לתוכם כחמרי-בניינם. כלומר: אף כאן עדיין אתה מוצא את א. ש. שורץ ממשך לסירוגין, כדרכו למראשיתו, בקבלת העולם כמות שהוא, היינו — כשהעולם שובה את לבו מדי פעם במערכות הדומם, הצומח והחי ביחוד; ממילא, אף בארץ-ישראל עצמה אתה רואה אותו לעתים מורה היתר לעצמו לגבי הנאה מן ההווייה כמות שהיא בגילוייה אלה. ומן הצד השני, אין לשכוח מה שנאמר כבר: גם לפני עלותו ארצה נלחמים יסודות הטרגי והפתיטי בשירתו, כל אימת שהוא בא בתביעותיו אל העולם האנושי ואל העולם היהודי בתוכו. אף על פי כן נראה הכלל — כלל: הפתוס בשירת א. ש. שורץ ביחסו אל מדינת-ישראל, שהוא צופה ורואה בה בשנות-חיי האחרונות ולאחר שנות-געגועים רבות וארוכות מחוצה לה, מתגבר עד כדי טעם של חרון וזעם מופרזים מאד לאור המציאות, שהוא מגלה בארץ, ומוגזמים גם לאור החזון האידיאלי, שהוא נושא בלבו מאז ועד הנה לגבי מציאות ארצית צפויה זו. אם, למשל, אתה קורא שירים קודמים כגון "לאומרים אנחנו הרבים" או "עטרות", שגם בהם קובל המשורר על הנעשה בחיי העם במדינתו, הרי קובלנה זו אינה בבחינת קיטרוג בלבד. אדרבא, אף ב"לאומרים אנחנו הרבים", שיר שבו מקנתר המשורר את בני-הארץ, משום שהם רואים את עצמם כזכאים בישראל, משום שהם הם, כביכול, שהרו וילדו את התחלת הגאולה ההיסטורית — הרי הקינתור מתבטל לחלוטין בטענתו לזכותם של הרבים באמת, הלא הם "צבא דורות על דורות, שנשא את משך החלום על נהרה, בלילות ויהי ליש עוטה תפארה". כלומר: עיקרו של השיר עדיין הוא החיוב שבחלום הדורות כולם על הגאולה, חיוב זה האומר, שאותם דורות-העבר, הרבים, "הרבים עד אין ספורות", זכותם היא להיות גם השופטים את בני-הדור, החיים בארץ — זכותם היא, שיהיו "מבחינים בין מפעל ובין זיוף-מחקים". אם תלונה אתה שומע בשיר זה, הרי היא מתבטלת בהכרח המליאה בזכותם של הדורות כולם לתבוע מה שאין המציאות נותנת בהווה של מדינת ישראל, שכן החזון ההיסטורי עצמו מותר לו לתבוע מרובה — מטיב, המתפתח במילואו בשיר "עטרות", המסתיים בצהלה זו לקראת עטרות-אמת מול עטרות מזויפות:

וּנְגַבִּיר הַחֲזוֹן, הַנְּמַלְשֵׁף כְּרֵתוֹק  
 מִחֶרֶץ לְכַנְעַן. לְסִיּוֹ וּפְאָרוֹ.  
 לְאַרְצוֹת אֲפְרַיִם נִיהוּדָה בְּהַדְרָן.  
 לְרֵבְבֶל וְעַד הַנָּהָ - וְזָרַח אֹר עֲתִיב  
 וְנֶאֱמָן לְלִבְבוֹת, שְׂבִיּוֹם הַעֲבָרוֹת  
 עַל אֹר רְמִיָּה נִסְתָּו, - אֲזַנְעָשָׂה עֲטָרוֹת.

אכן מורגש החרון על המדינה כמות שהיא בשירת א. ש. שווארץ גם לפני בואו לארץ. ואף על פי כן עדיין דומה: רק עם כניסתו לארץ מתחיל חרון זה ליהפך למשהו מתקרב לידי אכזבה — אכזבה מהירה יתר. על המידה ונמהר יתר על המידה, וממילא פתיטית יותר משהיא טרגית. משווה אתה אל שני השירים האחרונים, שעמדנו עליהם קצת, שירים כגון „לבוחרים אלהים חדשים” ו„לפידים ושופרות.” היונקים גם הם מן ההווי במדינה כמות שהוא למורת רוחו של המשורר, ואתה רואה בהם את הקובלנה בשם ההיסטוריה היהודית נעשית זעם אישי מר ולועג. קורא אתה שירים כגון „עשרה הרוגי מלכות”, „במדבר הרים”, „קינות בצפת”, „כוסו של אליהו” ו„החזן מנגן” — ואתה רואה את האכזבה בגאולה המדינית, כפי שמעריך אותה המשורר, מתלבשת ביצירה, שכולה געגועים על עברו של העם בגלויותיו הארוכות, אותו עבר שיכול היה לחלום חלום גאולה דתית-מיסטית שלימה, לא-מוותרת על שלימות החזון, משום שהחזון בלבד אפשרי היה בעבר. „בהחזן מנגן”, למשל, „צועק הפצע” שבאכזבה בשורות אכזריות ושותתות דם יחד, כגון:

— — — — —  
 הָהֵם אֲשֶׁר חָיו לֹא עַל נְטָפִים  
 שְׁשָׂרְדוּ מֵאֵן, אֵף אֵל עֵצָם מְבוּעַ  
 הַהֶדְר, הַשּׁוֹקֵק בְּרֵצִי אֹר נְרוּעַ; — — —  
 שְׁהֵקֵם הַקִּימוּ מִבְּנֵיהֶם נְבִיאִים  
 וְלִהְיוֹת צָבָא חוֹזִים - נְדִיבִים וְנְשִׂאִים,  
 שְׁהֵפְכוּ לְמַדוּרֵת-אֵשׁ אַחַת הַגּוֹלָה  
 בְּאֵשׁ חוֹן לְבָם, בְּחַלּוֹמוֹת שְׂדֵה-תּוֹלַע,  
 וְחִדְשׁוּ הַחַיִּים, וְקִדְשׁוּ לְרֵבְבוֹת  
 לְתַסְמָה, לְבִנְיָן לְסֶבֶד וְקַרְבוֹת —  
 אֵימֹ הַגְּדוֹלִים הַיּוֹם !! אֵיִה סְבָרָם =  
 סְבָרָם, אֵי חַלּוֹמָם הַלּוֹהֵט, אֵי קְבָרָם ?  
 אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ! אֵיךְ נִסְלוּ גְבוּרִים,  
 אֵיךְ נִפְצוּ כְּעוֹרוֹת הַחֲלוֹם וְהַאֲוִירִים ? !

יש בספרותנו לא מעט בשנים האחרונות מן הקטרוג על מדינת ישראל. אלא שכמה משיריו האחרונים-האחרונים של א. ש. שווארץ — יסוד הקטרוג שבהם חשוף כל כך, שאינך טועם בהם כלום מן האמונה המלווה גם את ספקותיו הוא ביחס לגאולה המדינית, כפי שהללו מתגלים בשיריו, הקודמים לכניסתו לארץ. הראייה בחייהעם בארצו נראית כאן מוגזמת בתפיסת המומים שבחיים אלה — וממילא נעשית ההבעה נפרזת-פתיטית ולא טרגית.

בין שאתה אומר טרגיות, בין שאתה אומר פתיטיות, חייב אדם לקרוא את הפואימה הנהדרה „בהתחדש איוב“, שכתב א. ש. שווארץ בתוך דבריו המאוחרים ביותר, כדי להבין את המאבקים בנפשו בכל הנוגע לחזון הציוני-הלאומי — אולי למראשית דרכו בשירה. נושא הפואימה הזאת מפליא בחידושו: איוב, אשר שב אלהים את שבותו, בז לעצמו, משום שנתחדשו עליו חיו לעת זקנתו כבראשיתו, שכן ירד מאותה גדולה אחת ויחידה, שזכה לה בשנות-ייסוריו, זו הזכות לריב את האלהים בשם הטענה הנצחית — רשע וטוב לו צדיק ורע לו, או להיפך. יש לקרוא את הפואימה המדוברת, כדי להכיר במעמקי שרשיה של אותה הרגשה נכאבת-שנונה בלב המשורר כלפי הארץ, עם בואו לארץ, על כל פנים, עם זקן זה, „איוב“ שבעמים, נראה נלעג, ואף על פי שסוף סוף זכה גם הוא שוב לנחת-רוח כלשהי עלי אדמות כבימים מקדם — דווקא משום שזכה לכך, שכן נוטלת ממנו זכייה זו את הזכות, הגדולה ממנה לאין-ערוך, להיות עם שתפקידו הנצחי הוא לדבר משפטים את האלהים. כמה גאה איוב זה ב„גאון צדקו“ לשעבר גם מול „מרדפיו“ גם מול האל, המשלח בו את מרדפיו! הוזה אומר: עכשיו שניטל ממנו „גאון צדקו“, לפי דבריו אל אשתו, „אשר לא שודדה“, הריהו כולו אותה חיה משונה שבאגדה, אדם-לא-אדם, „אדן השדה“.

הַקְשׁוֹר בְּחֶבֶל טַבּוּרוֹ בְּשֶׁרְשׁוֹ בְּעֶפְרָיִם.  
 הָיָה תְּמִיד אֶל הַמֶּרְחָב הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָלָיו שָׁפַר  
 אֶף יִשְׂאֵף לְתַהוֹ, אֶף יִהְיֶה לְחֶבֶל  
 מַחֲוֹנֵי הַצֵּר אֲשֶׁר חָג לוֹ הַחֶבֶל ;  
 כִּפְשָׁע בֵּינֵנוּ וּבֵין הַמֶּרְחָב לְמִוְלֹו,  
 נְחָלִים יִלְהֶט וְלֹא יַעֲבֹר אֶת גְּבוּלוֹ.  
 הַתְּנַנְרִי, לְמַעַן לְהַעֲמִידוֹ בְּמֶרְחָב רֹאשׁ מְאֻנְיוֹ,  
 אֶת חֶבֶל טַבּוּרוֹ הַעֹצֵר, וְלֹא תִקְפְּדֵי פְתִיל חֲתִיו !

איך יכול עם, שנחבל-טבורו קשור בשרשו בעפר-העבר, לנתק את הקשר הזה ללא כפד את פתיל חייו? כן, השאיפה „אל המרחב הגדול, אשר עליו שפר“, בודאי שחיתה בעם ישראל גם בעברו בגולה, אלא שכל זמן שהיתה זו שאיפת-שוא, כיון ש„להבל“

חרג אדן-השדה הישראלי הזה "מחוגו הצד אשר חג לו החבל", ידע גם שכרם המיוחד של יסורי שאיפה זו — שכרו של "גאון צדקו", בשרותו עם אלהים ואדם. עכשיו שנתגשמה השאיפה, מתוהמת היא השאלה, ששואל איוב את עצמו, "אם יחפוץ ואם יוכל",

. — — — — — בְּאֵהָבוּ

אֵת תַּיִו הַיּוֹם. לְמַחֹת מַעַל צוּר לְקָבוּ  
תַּיִי סִפֵּר תַּיִיו, תְּחַצֹּב בְּעֵט בְּרָזָל וְעוֹפֶרֶת,  
תִּשְׁקוּי אֵשׁ לֹא־נִפַח קוֹדֶרֶת,  
וְחִלֵּק בְּלִי קָמֵט יְהִי לְקָבוּ וְרַף בְּבֶשֶׂר יִלְדֵּי.

אבל עם שאתה תופס בפואימה זו את מרכז-הכובד שבמלחמת-הנפש הגדולה ביצירת א. ש. שווארץ בכל הנוגע לגאולה ולתמורה בחיי העם, דומה: תופס אתה על פיה תפיסה מוחשית ביותר בהשתלשלות עולמו הרוחני-הפיוטי כולו מראשיתו ועד סופו. שכן משהו איובי פועל בשירת א. ש. שווארץ מתחילתה: כל העולם כולו, היפה כל כך כשהוא לעצמו, אינו מספיק, עד שקם האדם ומתחיל תובע את הטוב כערך נעלה מן היפה; לפיכך אין היפה אלא מגבר ומעצם את הכאב שבהעדר הטוב; ואשרי משורר עברי נושא בלבו את הכאב הזה, הואיל ולו, למשורר העברי, בנם של נביאים וחזנים וקדושים, זכות יתירה לדבר בשם הכאב הלזה הנצחי, שכן מדבר הוא בשם עם שלם, שזכותו היא היא זכות זאת. תקופתו ההיסטורית של א. ש. שווארץ אף היא באה ומסייעת בידו, שיסודות נבואיים-פרושיים הללו שבעולמו הפיוטי יבואו לידי הבעתם המלאה, עד כדי להעמיד דמות משורר, שעם כל קרבתו אל בני דורו ודורותיו, מתייחד הוא מהם ייחוד גמור בעצמיותו האיובית, האיובית לשמה.





---

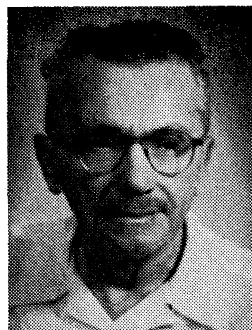
---

## נְצַנּוּצִים

השרברב

(מסיפורי חברי)

מאת ג. שופמן



יש סבורים, שכל מעייני הם בדברים העומדים ברומו של עולם ואינם יודעים, כמה "קטנות־מוחין" מצויה בי. כך, לדוגמה, הריני מסוגל לא לישון לילה בשל דבר של מה בכך, בשל שטות. קניתי חליפה חדשה ונדמה לי, שהחננוני הונני קצת והדבר גורם לי סבל לא ישוער. לא משום חסרון־כיס, אלא בגלל "בטלנותי" כשהיא לעצמה.

הרי מעשה ב"בוילר". נתקלקל הדוד והשרברב לקחו אל הסדנה שלו לשם תיקון לאחר שנקב את שכרו ואני הסכמתי. והנה גם במקרה זה חשדתי באומן, שהוא ניצל לטובתו את אי־בקיאותי בדבר, מכיוון שנודע לי בינתיים, שגם בוילר חדש אינו עולה הרבה יותר. בבוקר הקבוע הופיע האיש והדוד הכבד המתקן על שכמו; כותנתו לעורו ספוגה זיעה והיא פרומה פה ושם ונראים מחשופי בשרו. סחתי לו את חשדותי והוא השיב בנחת: — לא רימיתך...

נסתכלתי בפניו וראיתי עינים ישראליות־אנושיות נפלאות, שכמותן לא ראיתי זה כבר, תום וטוהר. האמנתי לו מיד. בנעימת התשובה ובכל מהותו הטיל אור נאצל על הכלל, ובפעם הראשונה בחיי טעמתי מה שקורין "אהבת ישראל". לא רימו, איש לא רימה, ואפילו רימו — לא רימו!...

לאחר שסיים כאן המלאכה הסופית נכנסתי בשיחה עמו, שאלתיו לארץ מוצאו ולתולדות חייו ותהיתי על קנקנו. הוברר, שהוא אחד לא נטול־השכלה ואפילו "פילוסוף" על פי דרכו. והנה, לתדהמתי, התחיל שופך מרי שיחו, כמי שנתנסה הרבה בחייו בכיוונים שונים, "על אופייה של אומה זו". קשות דיבר. דווקא הוא, סניגור גדול בשתיקתו, נעשה קטיגור גדול בדיבורו!  
ברם, אני כבר נתפסתי לראשון.

אמרו לי ...

הוא התחיל עם נערה זו בפלירט קל, היתולי כמעט, עד שנסתבך באהבה רבת־סבל. מתוך שלא לשמה בא לשמה. התלבט בין סיכויים וסיסטים, ופעם, אחרי דין ודברים עמה באמצע הרחוב, הפציר:

— אמרי לי: „אני אוהבת אותך“...  
לא ענתה. פנה עורף לה, לסוררת, ובהתאם לסדר-היום, שתיכנן לו בבוקר,  
הלך להצטלם.  
הצלם-האמן התכופף והכניס ראשו אל מתחת לסינור השחור של המצלמה,  
והאסיסטנטית היפה המלאנכולית קצת, שהוא מכיר אותה מביקוריו הקודמים  
כאן, ביקשתהו לחייך.  
— מצב-רוחי עתה אינו מתאים לכך, אבל לחייך, אם תאמרי לי איזו מלה  
טובה.

— מה, למשל?  
— אמרי לי: „אני אוהבת אותך“...  
צחקה הנערה, לא אמרה אף היא ובתום המלאכה קראה בסיפוק:  
— בכל זאת חייכת!  
— אבל מדוע לא אמרת מה שביקשתי?  
— אני חשבתי זאת — התנצלה הענוגה ספק בצחוק, ספק ברצינות —  
וזה עוד יותר טוב...  
— באמת? —  
והוא תפס את ידה, כמי שהבריא פתאים אחרי מחלה ממושכת, ואימצה אל  
שפתיו מתוך כלות הנפש.

### אם הנער

ג'נטלמן ממדרגה ראשונה היה הבעל: התעלם מחיזורי ידידיו ובאי ביתו  
המרובים אחרי אשתו הבלונדית רבת המשיכה ולא שם להם לב. כאיש אשר שאר  
רוח לו, הבין, שבשטח זה אין טעם לקנין פרטי מוחלט. כל שכן, כשכל החיזורים  
הללו לא היו בעצם אלא דרך צחוק, בחינת מן השפה ולחוץ.  
בכל זאת חיבב ביותר את האחד, ידיד חדש, שזה לא כבר בא הנה ממרחקים,  
שהפתיע באדישותו כלפי עקרת הבית ובנקיטת דיסטאנסט. לא מחמאות ולא כוונת-  
חן. אם כי מתיחותו ועגמימותו בשעות בקורו בדירה נאה זו היו חשודות קצת.  
עד אשר פעם, באחד הערבים, העיר האורח:  
— זה כמה שאני מבקר אצלכם ועדיין לא ראיתי את הנער שלכם.  
— הוא תמיד אי-שם בחוץ עם חבריו... כדור סל...  
— הגם עכשיו, בשעה מאוחרת זו?  
— עכשיו הוא כבר ישן.  
— הייתי רוצה לראותו, לפחות, בשנתו.  
והוא נכנס אחרי מארחו לתוך החדר האפלולי והסתכל בנער הישן במטתו  
ופניו אל הקיר. הקשיב שעה קלה לנשימותיו ויצא.  
אז חש הבעל, שבכל באי ביתו אין כידיד ה"אדיש" והסולידי הזה נוהה  
בלבו אחרי... אם הנער.



## שְׁעָה בְּלֵה עִם גֵּרְשׁוֹן שׁוֹפְמָן

מאת ד"ר יוסף נרבה

מעניין היה לחקור את השפעתן של שעות היום והלילה על היוצר-האמן; כלום כשרה כל שעה להפיק ממנו את מיטב יצירתו, כלום באמת אין לה להשראה כל אחיזה בזמן? לעומת זאת, נעלה הוא מכל ספק, שאין לבקש הנאת-אמת מן היצירה אלא במועד הנכון; כל יצירה ויצירה והשעה היעודה לה. אין להסתכל, למשל, בציוריו של ואן-גוך, שנהרת-יום יש בהם וצבעים בהירים ושמחת-הטבע, אלא ביום שהוא שטוף-שמש, ועל כל פנים לא בימי סגריר. הוא הדין בסימפוניות של בטהובן, כגון ה"אירואיקה" או "החמישית", שאין להאזין להן אלא בשעת התרוממות-רוח ציבורית, במעמד חוגג, או במסקר צבאי, כמה מסיפוריו של סומרסט מוהאם אפשר להועיד על נקלה לאותם התיירים-הקייטים, שעברו את גיל העמידה, והנהגים לבלות את הקיץ בספינת-טיול במימי הים התיכון.

מבחינה זו אפשר שנפגשתי עם גרשון שופמן בשעה בלתי כשרה. סרתי לביתו, השרוי, כביכול, בתוך מישור נוף בהיר על הר הכרמל, בבוקר זוהר; בעוד שעולם-יצירתו תואם יותר את שעת-הערביים. קו של עצב משוך כמעט על כל טיפוסיו של שופמן. מהלכים הם בעולם שלי'צללים וקדרות. די לך לקרוא כמה שורות מכל רשימה ומכל סיפור שכתב, וכמעט מיד אתה שוקע במצב-רוח עגמומי. היה מי שאמר עליו, שהוא רוקם "מסכת חיים סיוטית" — כל שהוא מצויר בעולם-ההווייה משתקף כאילו מבעד למסך אפרורי.

שופמן מבקש לערער על הנחה זו. הוא מצביע לפני על כמה וכמה מסיפוריו, שיש בהם חדות-חיים ושמחת-אמת. והוא מוסיף: "כל הספרות העולמית היא עגמומית בעצם. קודם כל היא אבטוביוגרפית ברובה, ואין הסופר יכול לגשת אל הקורא בנעימה: הו, אילו ידעת כמה טוב לי! היכן היצירה שיש בה רק שמחה וששון?! הקורא נמשך אל הספרות רק עד כמה שהוא מוצא בה מעין, חצי נחמה".

כל חיפוש לגילוי השפעות על היוצר היא בעצם מלאכה עקרה. אם חיקו יש כאן — אין הוא יוצר, ואם יוצר-אמת הוא, הרי כל השפעה איננה אלא בבחינת נימה דקה השזורה בעמקי נשמתו — שיכבה בלתי ניכרת כמעט של רבדים טמירים. היו שאמרו, כי שופמן הושפע מפטר אלטנברג, אך הוא מכחיש זאת, הוא אמנם תירגם את מבחר כתביו לעברית ומעריכו כסופר, אך אין בינו לבין כנסת חדש.

אלטנברג אלא כמה קווי־דמיון חיצוניים בלבד: עצם הקיצור שברשימותיהם וייחוד רבות מהן לנושא משותף: גערות...

אומר הוא לי: „אלה שמדברים על השפעת זו, לא קראו או לא הבינו לא את אלטנברג ולא אותי“.

כיון שיש דמיון מסויים בקדרות העולמית, שבו מהלכים גיבורי שופמן וגיבורי קפקא, סבור הייתי, שיש איזה „קירוב־לבבות“ בין שני הסופרים הללו. ולא כי. אין שופמן נימנה על חסידי קאפקא ואת יצירותיו קרא רק בשנים האחרונות. באיזו דמות נראה לו סופר זה ומהי דרך יצירתו? על כך משיב לי שופמן: „יש אנשים, שאינם יודעים אפילו מה זה חלום, ויש, להיפך, ששנתם בלילות מלאה וגדושה חלומות, כך שהם חיים חיים כפולים. אדם כזה, כנראה, היה פראנק קאפקא. הוא כתב ביום מה שחלם בלילה. „אמריקה“, „הטירה“ וכו'. ואפילו את „המשפט“ צריך היה לצמצם עד כדי שלישי. יפים הם רק אי־אלה מקרים קטנים שלו“.

ואף אם תחפש את השפעת דוסטייבסקי על יצירתו של שופמן — לא תמצאנה.

עם כל גדולתו של דוסטייבסקי מוצא בו שופמן פגם יסודי אחד: אין דרך־כתיבתו חופשית. יש בה מגמתיות. היא מסוייגת בשל השקפת־עולמו הנוצרית. איש־המוסר הנוצרי הוא וברוח זו כתב את מיטב יצירתו, „החטא ועונשו“. סיפור אחד בלבד כתב בחופש, בלי היותו כבול — „לילות לבנים“. סיפור נפלא מגדולי הפרוזאיקונים של הספרות העברית הוא שופמן, והאוניברסלי המובהק שבהם, לא המקום ולא הזמן הם העיקר ביצירתו, אלא האדם כאדם. אף היו כאלה שאמרו, כי לא סופר עברי הוא שופמן, אלא יוצר הכותב בעברית. וכמובן, שאין בכך אמת. כל שהוא יהודי אמיתי — גם אוניברסלי הוא. שופמן שר את שירת הפרט על כל יסוריו ונפתוליו וחוויותיו בלי הבדל גזעו — אם בן שם הוא או בן חם ויפת, ובלי הבדל מקום מגוריו עלי אדמות: עולמו של הקב"ה בכל מקום — חד הוא. ומשום כך נקל כל כך לתרגם את דבריו של שופמן לכל לשונות תבל; הם יובנו בכל אתר ואתר. ואילו נמצא המתרגם להריק קובץ סיפורים אחד (שייכנסו בו יצירות כגון „אדם בארץ“ ו„אהבה“ וכל כיוצא באלו) ללשונות אירופה הנפוצות, כדי להגישו לחברי האקדמיה בשטוקהולם, אין ספק, שהיו מכריזים עליו כאחד מעמודי התווך של ספרות העולם כולה.

וכי יש ערכים אוניברסליים יותר מאשר מושגי אהבה וידידות בין יצירי־אנוש, ויצירה מיוחדת במינה הוא סיפורו של שופמן „אהבה“, הן בנושא זה בכל עמקותו התהומית. כל עוד רוקמים שני הנערים יוסף שמיד ומשה אובסקורוב את קורי־אהבתם לפיגל ליפשיץ ממרחק, בטרם ישיגוה, קיימת הידידות ביניהם ללא הינתק, ואולם אך דבקה בו באחד מהם יוליה, נפערת תהום בין השניים. אף השני אותה את יוליה, ומכיון שאינה שלו, מיחל הוא ללכת אחרי מיטתה.

ורק כשמבוקשו זה ניתן לו — חוזרת הידידות הישנה בין הנערים כשהיתה. הדיאלוג הסוקראטי על האהבה ("אירוס") — ה"סימפוזיון" המפורסם — הוא נמליץ ונשגב, ואילו השיחות על מהותה של האהבה בסיפורו של שופמן הוא אנושי, ארצי, אוניברסלי — עד הניואנס האחרון שבו: שני הנערים "שתו טה מסמוור שקוע בהרהורי אהבה".

מה יהודי ספיציפי יש בסיפור זה? — אולי רק שם הנערה: פיגל ליפשיץ! יתר על כן: ייחודו של שופמן בספרות העברית היא גם ייחודו בספרות העולם. כוחו לא רק בחוסן ביטויו, עיצוב דמויותיו ומתן תוכן לכל רשימה משלו, ולו גם תהא זו בת "שתים שלש שורות", הוא אומר לי, כי לעולם חשוב בעיניו התוכן יותר מן הצורה. אך בכך לא סגי: יודע שופמן לחדור לנבכי האמת העמוקה ביותר. מחפש הוא את התמצית שבתמצית. כשמבקש הוא להאיר מסכת-חיים כל שהיא אין הוא הולך סחור-סחור, אלא פונה ישר אל נקודת-המוקד, אל לבו של העניין, דרך קליפותיו ומעטהו החיצוני.

ובכאן, בעצם, נעוצה גם תשובתו לשאלתי: מדוע בחר בכתיבת רשימות וסיפורים קצרים. כמובן, שבתחילה נמשך לצורה ספרותית זו באורח אינטואיטיבי. כך האמין, שישכיל יותר להביע את רעיונותיו ולקחו. במקום שהגדולה מצויה — שם תמצא גם את סוד הצמצום. לא עלילת-הסיפור היא החשובה, לא הדינאמיקה שבאירועים, אלא המומנט המסכם. לסופר-משורר כשופמן לא "רוב העצים" הם עיקר, כי אם ה"יער", הרעיון המרכזי, ומבחינה זו יש לראותו גם כהוגה-דיעות ההולך בעקבות הדור ומבקש לתרום לתיקון העולם והאדם.

ואף זאת — אומר לי שופמן — דורנו הוא דור-פחו. שוב אין בו שלווה-האידיליה של ימים עברו. כיום אין קוראים עוד רומאנים ארוכים בניחותה, אפילו לא את "מלחמה ושלו" לטולסטוי. הוא עצמו שאל בספריות בישראל מיהו חוג הקוראים הנזקקים לרומנים ארוכים, והתשובה היתה — בעיקר נשים. הגברים, בעלי האומנויות החופשיות, אין שעתם פנויה לספרים עבי-כרך. קוראים הם בעיקר דברים קצרים.

ואם אמנם, אם יבואו להריק את כתביו של שופמן ללשוונות זרות לא ימצאו את סגנונו העברי למכשול. כיון שהתוכן אצלו עיקר — ולא הצורה, אין לבו נוהה אחר הצטעצעות לשון. סגנונו מיוחד במינו. ביקשתיו שיגדירו ודומני שאף הוא נתקשה בכך. סגנון מעורב הוא מסגנונות העברית לדורותיה — ועד המקרא והמדרש הוא מגיע, אך גם בו, כבכל יוצר גדול, נתקיימה המימרה, שהסגנון הוא האדם. חוצב הוא את מילותיו ומלטשן ביד איתנה, בעוז — באכזריות כמעט במלקחים הוא תולשן מעמקי אוצרותיו העשירים. בעיקרו — סגנון בהיר לו. היאה והולם את רעיונותיו ולקחו הבהירים.

פעמים אין כל גוף רשימתו של שופמן באה אלא כדי לקשט את שלד-הרעיון, שמוצא לו את ביטויו במשפט קולע אחד, בסופה של הרשימה.

בסיפורו "תלוי" הוא מתאר את התקהלותו של ההמון סביב גופתו התלויה של נער יהודי. עומדות שם גם בנות-הפקר, שאמונה תפלה בידיהן, שחבלו של תלוי מביא מול למחזיקו. לא הטרגדיה של הנער היהודי היא העיקר בעיני הבריות הסובבות אותו; רעיון זה מובע בשאלה האחרונה, ששם שופמן בפי אחת מאותן בנות-ההפקר, אחרי שנגררה גופת התלוי בעגלה: — "והחבל היכן נשאר?".

או, כלום הייטיב מישהו להגדיר קוביוסטוסים כשופמן? — כל מעייניהם של משחקי-קלפים משוקעים במשחק, עד כדי התעלמות גמורה מן ההווי הסובב אותם. כשפרצה מלחמת-העולם — "רק להרף עין הפסקו, כשנערי העתונים התריעו בצהרים על הכרזת המלחמה — וחזרו למשחקם".

הרבה הספדים כתבו על בן-ציון כ"ץ במותו, ולי נראה הספדו הקצר של שופמן, במסכת "נצנוצים" שלו, יותר משל כולם. המנוח היה כהן וכאשר ליווה בפעם אחרונה חבר, בדרכו האחרונה, לא נכנס, כמובן, לבית הקברות. "ראיתי את כ"ץ — כותב שופמן — בפעם האחרונה כשגבו אל בית-העלמין. אלא שסוף סוף נכנס אף הוא".

רבים הם סופרי ישראל שהנציחו בספרות העברית את "תחום המושב", ואף שופמן עשה כן בהרבה רשימות משלו. ואולם מעטים כמותו מכירים את ה"גוי" לפני ולפנים. ואין פלא: שלוש שנים חי במחיצתם ממש, בקסרקטין, בשרתו בצבא הצאר.

"בליל תשעה באב" הוא נתקל ב"עינים האריות דורסות, שיניקתן שופעת בודאי מאנדרלמוסיות-הדמים של כל הדורות", וב"טיבטונים" מתברר לנו סוד התשוקה לטבח בלב חסידי-היטלר: "הקצבים הללו! בסתר לבם הם מתאווים לטבח איש את רעהו וטובחים את הבהמות".

היתה תקופה — מספר לי שופמן — שהוא היה כל כך משוקע בספרות הרוסית, עד שחכך בדעתו אם לא ראוי לו שינוב תנובה בשדותיה, והנה, מנדלי מוכר ספרים — הוא שהכריע סופית לצד הספרות העברית. "כאשר קראתי את פרקי "בעמק הבכא" ב"השלוח" — הוא מוסיף — "הרגשתי שאני סופר עברי". נמצא שבזכות מנדלי יש לנו גם שופמן.





## פְּנִיָּשָׁה עִם ג. שׁוֹפְמָן

מאת ח. נעמן

אחרי מותו של ידידי הסופר ר' בנימין הרגשתי צורך לשוחח עם אדם הקרוב אליו, המבין אותו או שהיה קשור אתו. ואכן בערב אזכרה לר"ב. כאילו בלי משים נקשרה השיחה עם גרשון שופמן. סופר שמומן הערצתי את דרכו בספרות. אולם לא היתה לי הזדמנות לדו־שיח. נעים היה לי לשמוע שהוא קורא את דברי. כעבור כמה רגעים היתה לי הרגשה שאנו מכירים זה את זה עשרות בשנים. שאלתי אותו על תקופת "המעורר". בה שיתף פעולה עם יוסף חיים ברנר ור' בנימין. אמרתי לו שאני מוכן מדי פעם לקרוא ולחזור לקרוא את העלון הצנוע הזה שאחרי 51-52 שנה הוא יותר מענין מאשר הרבה שבועונים מצוירים-סנסציוניים. הוא התרשם שקראתי את "המעורר" בעת הופעתו. אמרתי לו שאני בן המאה הזאת, לכן הכרתי את הבימה הלינדזנית הזו באיחור של שנים.

אחר כך עברנו להשוואה בין מועדון הסופרים והעתונאים בחיפה ו"הליטע" ראטען און זשורנאַליסטען פאַראַיין" בורשה, ומכאן לורשה ואישיה. מה שעניין אותי הוא זה, שמהמפליה המפוארת של פרץ ה. צייטלין, פרישמן וכו' שופמן התעניין במיוחד בנומברג, דוקא בצבי הירש דוד נומברג, באמן, שהצליח לתאר את המשכיל היהודי בתקופה שנקרע מעולם היהדות ולא מצא את דרכו לחיים החדשים. אנו, אנשי "צעירי-ציון" בורשה, ראינו בנומברג "לא-ציוני" (הוא היה מפעילי "הפולקס פאַרטיי", שחשבה שדי להיאבק על זכויות של העם בפזורי הגולה). גם הסגנון של ספקנות וצער, יגון ותהייה לא היה לרוחנו. אולם עתה ברטרופסקיבה אתה מוכן להשלים עם הערכת שופמן: סופר היה האיש ולא מן קוטלי קנים באגמה. עברנו בקפיצה לסופרת הערבית מרי זיאדה, שכנויה הספרותי "מי". הראיתי לו תרגום של שיר שלה "עינים". הוא קרא בעיון, אולם מצא שזה חיקוי לשירה אירופית. אמרתי לו שזיאדה נוצריה שנולדה בנצרת, התחנכה בלבנון וחייה במצרים והיא שייכת לחוג המשכילים שרצו להביא את אירופה לאסיה. שופמן נשאר בשלו — אין בה לא מן המזרח ולא מאסיה.

מהמזרח חזרנו לר' בנימין. שופמן נפגש אתו, לא כפי ששיערתי בלונדון, מקום הוצאת "המעורר", אלא בלבוב אשר בגליציה, כאשר ברנר בא לשם. כבר אז מצא ענין בסגנונו וכתבתו של ר"ב. כבני גיל אחד נפגשו אח"כ באכסניות שונות. סיפרנו זה לזה מחיי האיש. בסוף אמרתי שבשנה האחרונה לחי אשתו (של ר"ב) באתי לביתו וראיתי איך הוא מטפל בחרדה באשתו החולה ודואג לרפואותיה וטיפולה. אגב הוא אמר לי: יודע אתה, מופלא, מה שאנו מזדקנים יותר

אני אוהב אותה יותר על זה. שופמן העיר: לו שמעתי הערב רק זה דייני. מעניין. ראיתי לפני את שופמן הסופר שזה עשרות בשנים מתלבט ומגלה, רומז ומצניע את יסוד היסודות של היקום: האהבה. או כפי שמגדיר זאת יוסף שמיד בספור „אהבה” שלו: „מכיוון שחפץ מוזר כזה אי־אפשר לו שיתמלא, לפיכך מורגש תמיד אותו אי־הסיפוק שבאהבה, אותו הצמאון, שאינו מתרווה לעולם. אתה מביין?” על זה עונה חברו משה איבסקורוב: „קשה לצמצם את כל האהבה בהרגשה זו בלבד, אבל קורטוב של אמת ודאי יש כאן, יש!”

בסוף שאלתי את שופמן — אם הוא כותב־עובד עכשיו על משהו מתוך לפרסומי „נצנוצים” המופיעים בעתון ערב שבת. על זה הוא ענה לי בשאלה לאקונית־שופמנית: כלום זה לא די? הרגשתי את עצמי קצת מבוייש משאלתי. כלום 3-2 שורות תמציתיות נושרות מהשרוול? וכי באמת הכרחי לגבב מלים? הרי אמנים הם בבחינת די לחכימא ברמיזא, כלומר חכם לשון מספיק לו שיאמר את דברו בקיצור וברמז ונבינם. אולם על זה צריך כנראה לעבור לא פחות מאשר אחרים על ארוכות וממושכות.

ועוד. ראיתי את שופמן בשיחה המשך לשופמן הסופר, בשניהם אמן הקצור, תופס את נקודת המוקד, את הקו האופיני ביותר, את הנקודה העיקרית, נותן לה בטוי קולע והנה הכל לפניך.

יצאתי מלפניו כערב מכוכב. הירח היה מוצנע בעננה. הרמוניה גמורה שלטה בממלכת הרקיע. מיליוני „נצנוצים” רמזו על פני היקום בגלוי ונסתר, באור הסוד — אכן שמי שופמן.





## רעות

מאת יוסף ליקטובוים

רע,

מדוי תחיה

והנה בי לבבי

והרעות תפליא את-לפידה הנבה!

כי זה חייה הוא קמט,

ממנו נהרה זרמת,

ענה מאור השמש שבצמחים.

אמנם יש ויקום מקדש הדומיה

והררי בדידות יגדו עד-סביבנו,

עמק בתוך-תוכו גלמוד כל-איש,

אף החייה יקמר תקשת בין השנים

ויפתח שער רוחה לחב,

רפנים הנפש,

עד אם נכרע יחדו מוד המקאוב

והרעות אותנו בכנפה תצנף -

ובין איש לאחיו

התהום תגלש,

וכצין שקוי הקסד על הכל תחף

ושמת אנוש.



## אָהָבִים

(סיפור)

מאת משה שמיר

א.

משה הציג טיול קצר, שלא לאחר להרצאת-הערב. כל סדר היום זו בשעה אחת קדימה, בשל הפסד השעתיים, מהן מחצית השעה לפחות באשמת הבריכה. התחילו עולים בדרך הקצרה אל היער, זו שלאורך הגדר, מעל לואדי.

אילנה היה לה לב מלא שבועות קטנות ונמרצות. היא לא תזכיר את ענין הרחצה בבריכה. היא תעשה כל מה שבכוחה שיהיה לילה נהדר. תהיה ותעשה מה שירצה, טובה כמו שלא היתה עוד אף פעם. תגיד לו כמה היא אוהבת אותו, אם תמצא מלים לכמה כזה. שיבין כי הכל מאהבה, גם כשמרגיזה אותו, גם כשכועסת. אם איננו סובל את ציפה, למשל, מוכנה לעשות שלא ירגיש בקיומה. היא לא תפריע לו, לא תכביד עליו. להפך, רצונה לעזור. אבל, אם דרוש, אינה קיימת. תרד עמו להרצאה ותהיה ילדה טובה ותקשיב ותלמד, אף על פי שאינה מרגישה עכשיו שההרצאה נורא מענינת אותה. אבל אם היא רק יזכור את זה, תקום ותלך, ולא תבקש עוד רגע ועוד רגע, באותו ליחוש-תפנוקים שלה, שאמר עליו פעם שהוא יכול לעכב את הלבנה. וזה לילה ללא לבנה.

ב.

במוקדם, לאחרי שהרחיקו פסיעות אחדות מעבר לאחרון הצריפים, משאך נבלעו בלילה לבדם, אחו בה עומדת ומשכה אליו בהתפרצות של יצר, אם לא בגסות, והישיר אל פיה את כל כוח צוארו וערפו, עד להרעיד. חנוקה ומופתעת ניתקה מעליו אך לבד משפתותיה לא הניח לה ריחוק כלשהו. שכח זהירותו בה. הכל או תאבד.

„חשבתי שאני נחנקת.“ אמרה, פיה אל פיו וזרועותיה מבקשות בלאט להשתחרר מחיבוקו. „אולי זאת היתה כוונתי.“ אמר ושחרר אותה.

היא צחקה והתחילה ללכת. הלך אחריה בשביל הצר. כמעט ולא ראה אותה, שהיתה לבושה שמלתה הכחולה. התחכמות מתועבת, אמר אל לבו, עשויה להיראות כמרמזת משהו, ובעצם אינה אלא טיפשות סתם. אבל המסכנה מתבלבלת, זיזה היתה עונה על כך משהו. האם יש הבדל בכל זאת? בחשיכה. הבחורות.

## ג.

אילנה רצתה שידביק אותה ויפסע לצידה, שיחבוק את מותנה ויוליך אותה. רצתה בכך מאד, עד כדי להאט צעדיה, כאילו כבדה עליה, מעט מעט, ההליכה במעלה השביל. עד כי עמדה. אך צעדי משה נעצרו מאחור, כמו חיכה לה שתוסיף ללכת. שנאה עצמה שאינה יכולה לומר זאת במלה פשוטה: „בוא, לך אתי“, או סתם: „בוא, משה, תן יד, משה, חבק אותי, החזק בי חזק, הקף אותי סביב סביב.“

מימין היה מורד תלול, נטוע עצים צעירים, נמוכים כשיחים ומעובים בסבך של קוצים, עזובים מידם של גוזם ועודר, גוש של חשיכות גמורה, משמאל היה החורש הזקן, גזעים והמית-רוח דקה מן הדקה, האורות, אם היו, מאחור היו. מלפנים רק חשיכה מעובה, רק פרטי קולות, סתומים, שכל אחד מהם פתאומי מחדש, קורע מחדש את הדממה כמו לא נקרעה מעולם. שנאה עצמה שככה פוחדת, אבל אין מנוס. ועכשיו אם תונח עליה יד משה פתאום, הן תרעד רעד-תבהלה בטרם תציף אותה השמחה. פחד בטרם אושר, האפשר שאין מבוא אחר? הפחד גולם והאושר פרפר ומשה צוחק מהשוואות של קופסות-שוקולד, אבל הם ברורים כליכך, הגולם והפרפר, ואולי דלת וארמון, ארמון האושר, כבמעשה הלכלוכית. אבל יש גם פחד בפני עצמו, והוא שכופה עכשיו עינוי על כל צעד מצעדיה, עד שיואיל משה ברוב טובו להתקדם משהו ולחבוק את מותנה ולהוליך אותה. בחדר היה ריב תמיד עם הבנות. עשרות תחבולות היו לה לסגור את החלון בלילה, המרחק אל הגדר היה חמשים פסיעה, וברגע שהיתה נשארת לבדה מעל משה, לבדה אצל הדלת, וסביבה הפרוודור החשוך, משדמם קול צעדיו המדלגים בדרגות, והיא סנדליה בידיה יחפה, כמו בגרבים אל הקומה השלישית בבית, שלא להיוודע — בו ברגע בא הפחד, צונח כבר כשמיכה על ראש ועינים וזרועות, לא להביט ולא לזוז ולא להפנות מבט. אם היו הבנות ישנות, ולרוב היו כן בשעות שיבה מאוחרת, אם לא חשו הבנות דבר — מהרה לסגור את החלון בטרם תתפשט. אם ידעו, אם התעוררה אחת מהן, מצאה דבר, בין שהוא רוח מנשבת או יתושים יותר מן הרגיל או קולות הלילה שאינם מניחים להירדם. הן קראו לה בשמות משמות שונים, מצד הלגלוג על צניעות-יתר לרוב, אבל לא העלו עד דעתן לקרוא לה פחדנית או שפונות. לא רצתה שיעלו על דעתן לקרוא לה כד, משום שפחדנות היא זוהמה, סבורה היתה, משום שסיפורי הזוהמה לא הרפו ממנה, אף כי לא חדלה לשנן שבועתה כנגדם: להיהרג ולא זה. ידעה את המלה רק בצורתה האחת, הגולמית; אונס. שיהיה כוח להיהרג נשבעה, ושלא יהיה כוח פחדה. שיהיה כוח לא לאבד את החושים, לא להישבר, לא לאבד את ההכרה מרוב פחד.

צרצר שניסה פתאם משורה, הולך והבא, היה סמוך כל כך למשעול, שנראה כמו ארב לה לצועדת. היא נעצרה על מקומה בבת אחת, ומשה כמעט ומעד אליה מאחור.

„מה קרה?“

„בוא“ אמרה, ומשכה את ידו, כרכתה סביב מתניה, „בוא, שים עלי יד.“

## ד.

הלכו חבוקים. החורש כבר היה משעמם. הידיעה מה יבוא עכשיו היתה מדוייקת ומשעממת. המס שיצטרך לשלם לפני כל נשיקה ואחריה — מנין יקח אותו? על סלע או על אדמה רפודת מחטים, ונגיעה תחילה, ומשיכת יד, ולטיפת-שיער, וחיפוש האוזן בחביונה, והאוזן האחרת, ומשם אל הלחי ואל הנשיקה הגדולה.

„בואי נרד לוואדי“ אמר דבר של חידוש והתעללות.  
היא נבהלה.

„לוואדי? עכשיו? מה פתאם?“

„החורשה מתחילה לשעמם“, אמר, מתעלל ביודעים.  
היא סבלה את הלצותיו במסירות נפש.

„אותי לא.“

„יש מקומות נהדרים ביער, בואדי, בשדות“, אמר וחשב על אחת שיודעת ודאי את כל המקומות האלה, ועשויה להוליך אליהם בעצימת עינים, ואולי מנוסה בהם. עכשיו הגיעו אל פרשת-משעולים, בה היו פונים תמיד שמאלה, נכנסים כעשרים פסיעות אל בין העצים ומוצאים קן לאהבתם.

„ובכן, יורדים?“ שאל ועשה צעד אל המשעול המוליך ימינה, נופל ויורד

לוואדי.

„לא, משה, לא!“ התחננה ונשענה על זרועו בשתי ידיה.

נטל אחת מהן, את הימינית, והוליך אותה לפנים, בהמשך המשעול, מקום שלא העמיקו אל תוכו מעולם.

## ה.

אי-אפשר היה לה לשוב ולסרב, אבל נדמה היה שהוא מוליך אותה בדרך חדשה. כל החששות שהצטרפו והצטופפו זה-אל-זה כצאן מפוחדות, הרימו עתה ראשם למשב רוח חדשה. האם פראות זו, נוקשה מכל שהיתה גסה — היא קוצר רוחו של אוהב שהורס אל אהבתו? המלה תאוה היתה במכוערות, בלא-נהגות, כמו נקבה (ודוקא מלת זכר אינה נוראה כל-כך) כמו זיווג. האם זו היא? והרי יש מלים דחוקות עוד יותר, הסי מלחשוב.

המשעול הוצר והלך עליהם מכל צד, מזה בענפי אורנים משרבטי-פנים ועורף, מזה בקוצים חובלי רגל. רצתה להגיד שלא טוב כך, אבל לא רצתה להגיד שלא טוב משהו. ידה בידו, הלכה אחריה, כשבויה. גם אחיותו היתה קשה מן הצורך.

„אני חושבת שאף אחד לא הולך כאן“, אמרה.

„זה בדיק מה שאני מחפש“, אמר. היו לו כוונות, כנראה.

## ו.

לעזאזל ההרצאה, אמר בליבו בשעה שנגלה לו המערה הקטן. גם אילנה אמרה יופי משניצבה על ידו. עצים דוממים עמדו סביב, בריבוע שלם כמעט. הקרקע

היתה צומחית, ואף ישרה, פנויה מאבנים ומצרורות. שוב נזכר בזיוה, כמו פקעה בועה בלב. אבל בדרך שאינו עשוי לשערה, נסבה כל החמימות על אילנה. "הכופר מסואנה" אמרה אילנה ואצבעותיה נגעו, קלות, בזרועו. מן הספרים הראשונים לקריאה משותפת, ממלות המפתח הראשונות במילון-הייחוד, ונתעוררה המלה שהשכיחה חדשות ממנה, שנשכחו אף הן בחדשות מהן. ערה כחמצן תססה בו המלה: אהבה בנאות יער, סוכת דודים הרחק מעיר ומתים, כשהכל מותר, הכל. משה הוליכה אל ספסל-עץ, שהיה עשוי סירוגין בענפי-אורן כרותים, ושם הצניחה אצלו.

התחיל בעיניה, שהיו אפלות כשאלה ללא-פשר. לא רצה להביט בהן, בדוממות, לא רצה שתהיינה עומדות עליו. אחר כך, ידע, משיגיע אל פיה, תעצום אותן מעצמה. אבל בחשיכה זו אינך מכיר עצומות או פקוחות כתימהון. תמיד רצה אותן פקוחות, אבל לא עכשיו. גם את עיניו עצם, כמה שלא עשה מעולם. זה היה אחרת, מסוכן יותר, פתוח יותר. עצומות — פתוח.

כמו גל שנאסף לאחור וחוזר ומכה, עלתה שוב זיוה ועלה שוב כוח להיות גם יותר בתביעותיו. ניתק עצמו מעל אילנה שמט ידיו מגבה, מערפה אל רגליה. הלגלגן קר-הרוח, שנעלם כליל בהיהרשו מול זיוה, ישב עכשיו, אסוף-ברכיים, חיכני, חרוץ ומוכן פעולה. הוא הגדיר את המצב בצורה אכזרית: פחות אהבה ויותר תענוג. זה היה גועלי ביודעים. אם זו היא הדרך לבגרות, מה צורה לסופה של הדרך?

אבל אי אפשר היה להסיח את זיוה מהלמות הדם. היא היתה בכל נשימה, היא חדרה ובאה אל הזכרונות, אל מה שהיתה האהבה מפרפורי-מגעיה הראשונים תחת הפיקוס, מצויה כאפשרות, כאכזבה. לאמר: האפשרות האחרת, העירום בלב שדות — אהבה שהיא נשולת כל הלבושים, כגון לבוש שהוא בית אבא ולבוש שהוא החיים האלה, שהוא העתונים, הפוליטיקה, שהוא כל ההכרחים הנכבדים בעולם. גם התנועה, כן, אף כי היא הנותנת את העירעור, על מנת שיהרוס אותה מבפנים. באשר למחיצות, לחובות, להכרחים, למלבושי האורח הטוב — מה ההבדל בין עניבת הפקיד הממשלתי לעניבת בוגר התנועה? זו וזו מסמלות את המחנק של החובה, את הכניעה לחובה, את הדברים הברורים מראש, אבל העירום הזהוב, החפשי מפה, הבא אליך באותה נכונות רעבה, ילודת-בראשית, את מערומיך שלך הוא מבקש, את חירותך שלך.

שמחה של גילוי, כמו פג פתאם כאב ישן, תקפה ובאה עליו. זהו, אפוא, וזהו סוף סוף סודה של זיוה. גם את מערומיך שלך היא מניחה באותה פשטות ממש. אותך שלנגדה היא משחררת, בעצם היותה חפשית בעצמה. ככה זה היא וככה זה אתה. ומערומים הם הכל — הפחדים, החסרונות, שיש בך ושאינן. גילוי בא ונכרך לגילוי, המתלבשים, לא להסתיר מה שיש להם-בהם-בגופם-בנשמתם הם מבקשים, אלא מה שאין להם-בהם וכן הלאה. הלבוש מה פירושו, נפתחת מחשבה ומתבהרת כמו צל שמחוויר ומוסיף ומתבהר עד אור, כי היתה רוח בענן, הלבוש מה תכליתו והוא הן הוא מדים תמיד, גזור לכל בצורה אחת ובגורה אחת — הלבוש מה משמעו.

אם לא זאת הבדיה שתחתיו הכל יש, שמסתיר יש, שהכל כתיקונו תחתיו, הכל מלא ושלם. אבל זה תמיד שקר! אילו הכל יש, הכל כתיקונו — מה הוא להסתיר? והרי המסתירים, מה הם מסתירים, אם לא זאת שלא הכל יש ולא הכל כתיקונו. את שאין הם מסתירים, את שחסר, את שלא תמצא. אבל זיזה אמרה אל פחד. אין להתבייש במה שאין. אין יש ואין, אין מעלה מול חסרון, יש רק היות כל איש כהיותו, כמות שאתה, ברגע זה בוער באור החמה, בלא צל של חביון, בלא מחשבה, בלא פחד, עם ההנאות הראשונות של החיים: מים, גוף, מזון.

ז.

משה אסף ידיו מעל רגליה, שהיו צורבות כל כך במקום שהוחש להן, בעד ארג השמלה הדק, כוחן הגמיש של האצבעות. אבד לה משהו, אף כי הוקל עם זאת. כדרכה, כמאליה, בקשה פירוש לתנועתו הפתאומית. כל האפשרויות כולן נסתברו זו מתוך זו והיו קיימות זו בתוך זו. בעת ובעונה אחת חשבה כי הוא רוצה ללכת והבינה כי אינו רוצה, שעל כן פרש שתי ידיו לצדדים ומתחזן והכריע גבו אל מסעד הספסל. שאלה נפשה אם שכח את ההרצאה, דומה, רודולף הערב, ושאלה אם שכח, מדוע שכח? בתוך כך נמלאה שיר: מאהבה. אוהב כל־כך ששוכח את העולם, ואמר כבר כי רודולף חשוב לו, ואף־על־פי־כן שוכח. ובזאת פרפור פחד: אינך ראוייה לו ואינך שווה באהבתו. עשר כמוך אינן שוות שיגזלו ממנו הרצאה אחת. הן זה עולמו, ועל כן, מיד: אהיה, אפוא, ראוייה לו. אל־ף מ"ם מצומדות יותר משהיו מצומדות, בלועות זו בזו. אזכיר לו כי חצי שעה היא שעברה בינתיים, אמרה לנפשה. נשבעתי שלא אזכיר לו. הנשבעתי? אזכיר לו, למענו. הוא חשוב ממני, ממוחי הקטן, הוא צריך ללמוד. משה...

אבל כמות שהיו ידיו פרושות לצדדים, כן ירדו פתאם מצטלבות, ימינית אל שמאל ושמאלית אל ימין, כן תפשו בבת־אחת כנפות־החולצה, משכון מתחת לחגורה ושלפון מעלה. בתנועת כתפים זריזה נשתחררה החולצה עם הגופיה שבתוכה, וכבר משה בעירום חזהו סמוך אליך, מגחך בחשיכה, מתנצל:

„חם. נורא.“

היה בזה סוד, כוונה לא מובנת. אי אפשר היה, מכל מקום, להזכיר את ההרצאה. אילנה רק חשה את החגיגות המשונה שנפלה במשה משנתערטל. הוא רצה לומר לה בזה משהו. ידה נמשכה ללטף את חזהו, שאפלתו עשתהו חזק יותר, נוקשה יותר. האם התכוון לפצות אותה על עלבון הבריכה? אם כן יש לברר מה פיצוי הוא. לאמור כי שלה הוא, בודאי, ואז הבינה כי היא מתבקשת לעשות כמותו, לערטל את גופה ממתניה ומעלה. לחייה ניצתו, כמובן, לא. כמובן לא ולא ולא.

„אני רואה שזה גורם לך מבוכה,“ שאל משה.

„לא.“ מיהרה להשיב, „בהחלט לא.“

„חבל,“ אמר משה.

אפשר שאינו אלא מתעלל כמה שעושה באחרים מפעם לפעם עושה בה, מותח. ברגעים אלה הוא זר כל כך. גם כשקורבנו, לפי דעתו, מן השנואים עליה. האמת היא שאין שנואים והשקר הוא שיש סבל מעורר שמחה. אינה יורדת לסוף מהותו של אדם זה. חשה את הזרות, כמו ניתן למוד אותה: מרחק שלשה קילומטר זרות בין נער לנערתו. פעם אמר לה: מה רע בזרות? כל זמן שיש משיכה זה הדבר הקשה. לפעמים אינך יודעת שאת נמשכת. וכשאת מגלה זאת פתאם, עדיין אינך יודעת מדוע, אינך מצליחה לשער מנין. כואב ואינך יודעת איפה. ערפל זה מתחלף לך באהבה, ונדמה שזו היא. אבל כשהוא מתבהר, שואל אדם משיכה מה היא? אל מה נמשך? וההוא שם, במרחק שלשה קילומטר זרות, מי הוא?

בהיסוס הגיחה השאלה האחרונה: וההוא שם, אל מה הוא נמשך? האם אצלו זה עוד במעורפל, או כבר במובהר, באור מלא או בספיקות? האם הוא יודע אהבה מה היא? האם הליכתו זו המהירה, סוער והולך וסוחף אחריו, משום שיודע לאן? מה הוא רוצה? מה הוא אוהב?

## ח.

רגע ארוך, ריקן כחבית גדולה, היה כפוי והומה מעל לשניהם. מוטב היה לקבל את הדין, לשבת בשקט ולהשתעמם, להתמכר לאדישות, כאילו צפיה היא למשהו שיקרה. אבל אופי התיש שלך, אמר משה לנפשו, הקופץ תמיד בראש, אינו נותן לך מנוח. תמיד חייב אתה לעשות משהו, להיות בדרך אל משהו, לדעת מה אתה עושה. ולו שעה ללא טעם, ללא תכלית! אסוף נשימה והרגע. אבל לא. כמו רוגז ממש חש את איידיעתו מה יעשה עכשיו, מה מלתו הבאה, מה תנועת אצבעו הבאה. לפי שעה הרוגז כלפי עצמו, אך עם התואנה הקלה ביותר שעוד עליה להזדמן — גם כלפי אילנה.

אפשר שכל זה אינו אלא עייפות. תגידי להן לכל הבחורות מהסוג שלך, לציפה אם יהיו לה אי פעם בעיות מסוג זה, ולשולה ולבנות התל אביביות כולן, ודאי גם לעמליה ולחיפאיות. העירוניות כולן סוג אחד. תגידי להן שזה יפה מאד להישמר מפני הבחורים ולבלום אותם ולהקשות עליהם קצת את החיים ולהתחמק מהם ברובי-חן ובכלל לשמור על חוקי הצניעות של אמא מאחורי המסווה הדק של חוקי-הצניעות שבתנועה, שגם אותן חקקה איזה דודה שכבר מזמן שכחה נעורים מה הם, תגידי להן לכולן שתזהרנה מלמתוח את הקו יתר על המידה, שלא תתנגדנה כל-כך עד כי נחשוב שהן באמת מתנגדות כל כך או פשוט עשיות מאבן. תגידי להן שרעב קל מגדיל את התיאבון, אבל אם מרעיבים אותך ממש — אתה הולך לחפש לך מזון במקום אחר.

משה שלח ימינו והקיף מתנה של אילנה. רכותה היתה טובה, מעוררת בשרים, ומיד שלח את שמאלו ומאחורי גבה שילב אצבעותיה באצבעות ימינו. משכה אליו ונשק לה נשיקת-תפנוקים מהירה. מגעה היה נוקשה משהו על חזהו הערום. המחשבה על רך ממנו האיצה בו הכל. לא שמט ידיו, אלא הוסיף לחוש

אותה בחמוקי מתניה. אט אט משך את ידיו בחזרה בלא להסירן מעליה, מושך ושוקה ומהרהר אל תוך שתי בארות העין השחורות. על קו הגבול במשכו ידיו חרש, רק יהפוך כפותיו והוא חופן את שדיה. כל עצמו היה שם, נמשך ומנחש הברשים שמעבר למגע הארג הדק, מה קשה ואיטי היה מסע ההתקרבות. משני עברי התהום, על שן הסלע מזה ומזה לנהר האבדון, העלמה הזכה והעלם טהור העפעפים. גימנויסט! רומנטיקה פטפטנית של מוגי-לב, אשה בידך, ואתה אינך מעז להתיר אחד מכפתוריה, אף לא את הראשון, אף לא לנסיון. מעתה לא דמות זיוה, אלא שמה בלבד מעביר בו חלחלה. כמו נשך השם בערפו ואיגו ניתק, בעד דמו הנשוך, ככלבת, הוא זורם ומכה במוחו: זיוה. מבקש הוא לחדול, והמענה הוא: זיוה. ובהסיוחו את דעתו, מוסחת עמה זיוה, ובהתחמקו, ממי הוא מתחמק אם לא מזיוה. ובחשבו על דבר אחר, תוהה הדבר האחר: 'איה זיוה? ובהחליטו שלא לחשוב כלל, ואך להיות, מתקומם מוחו ומקשה: על מה לא לחשוב, על זיוה? ואלה בערבוביה ובבת-אחת, בהרף-עין, בין נשימה לנשימה.

„ולך לא חם?“ שאל וידיו נחו.

„לא.“ ענתה אילנה, ונדמה כי נקרעה מעל הרתורים שיש לה משלה. היו לה ארבעה כפתורים גדולים, נהירים, מבית-צוארה ועד חגורתה. „תראי שככה יהיה לך נעים יותר,“ אמר לה והגיע אצבעות שמאלו אל הכפתור העליון. כפתה ידה על האצבעות הכושלות במלאכתן, והיה זה כמו הניחו יד על יד על לב.

„נכון שאנחנו אוהבים, משה?“ שאלה בדיבור מתפעט, כבדוק: משחק יסתיר מבוכה.

„נכון, לנה,“ נעתר משה למשחק.

היא נטלה את ידו בידה והניחה את שתיהן על רגליה, במקום הראשון. נתברתה, אפוא, ההשערה כי את שם האהבה עוררה כדי להניח לו אחר-כך שיוסיף להתקרב, משיתאשרו כוונותיו הרצויות. ככל שנחלש שלטון השכל בסביבי זיוה, עד כדי חשש שיבוא רגע והשם יפלט מן הפה באי-עוצר, כן גבר שלטונו בסביבי אילנה. המשחק היה נטול חן ובלתי-צודק. משה התחיל מואס בתפקידו. „אני יודעת למה,“ אמרה אילנה והחליקה על האגרוף שבידה, „אבל למה אתה?“

קום ואמור לה, אם גבר אתה, קום ואמור לה שאינך יודע, ואולי בכלל לא, לא עוד, לא מזה שעות אחדות, וצריך עיון ובירור כל הענין כולו מיסודו ומהתחלה. „אם את יודעת,“ אמר לה בנעימת-היתול, שהרי ממילא הכל בדיחה, „בואי נתחיל במה שאת יודעת.“

היא היתה רצינית, בכל זאת. לאמור: מלכתחילה רצינית, עד כדי אי-נעימות.

„מפני שאתה,“ אמרה, מפני „מפני כל מה שאתה.“

„אני הרי קודם כל מכוער,“ ניסה לחבל ברצינות זו שלא לשעתה.

„שטויות.“



“אני הרי יהיר, רע, גס רוח. פחדן נוסף לכך. עצלן, אגואיסט, שואף נוחיות.”  
 “שתוק, שתוק, די.” כפתה יד על פיו, ומשקיבלה נשיקתה נכנעה סוף־סוף לרוח ההיתול, “שלא תעזו להעליב את אהובי!”  
 מזלך שחושבים כאן שאתה מתלוצץ, הרחר לו בינו לבינו. לא יודעים כמה כל זה נכון, כמה כל זה אמת פשוטה, עובדתית, גיאומטרית.  
 אחרי שתיקה קצרה היתה היא שוב רצינית. ניתן לשמוע בקולה כיצד נמחה החיוך מעל פניה.

“כל מה שאמרת — בדיוק להפך! — אבל עוד לא ענית לי...”

“מפני כל מה שאת, זכר משה את תשובתה על פה.”

“מה זה כל מה שאני?” שאלה בתמימות נוגעת ללב, למעלה מכל לגלוג. היא תקנה ישיבתה על גבי מושב העץ הגס והחובלני ורחקה קצת ממנו על ידי כך, אך דיבורה היה קרוב יותר, קולח יותר.

“הבט, משה. אתה הרי מרגיש את עצמך, הרי יש לך אפשרות להביך, את עצמך, לראות, נכון? לא רק מפני שאני. זה אולי לא מספיק. אבל שיר שאתה כותב, כשקוראים אותו, אתה רואה את עצמך. וכשאתה פעיל בחברה, אתה מקבל את עצמך בחזרה. למדנו באופטיקה, כמו ראי. אור ואור חוזר. אבל מה אני? אינני נותנת שום דבר, אני עצם חשוך. עצם חשוך, משה. אין לי אור שלי. למדנו, ירח מלא, ירח לא מלא. לא אראה את עצמי, אם לא אשמע ממך משהו, אם לא תשליך עלי קצת אור...”

תטיל עלי קצת אור, תיקן משה בדעתו. אבל הדברים נכונים. מה ישמיע לה? ובנפרד מזה, בעצם, מה יש בה? מה מושך בה? לשון הווה? ואולי עבר? הנה כך? מה משך בה?

“מה יש בי שאתה אוהב?” אמרה במשהו לחישה, במשהו אומץ.

“קודם כל את יפה.” אמר משה דבר מהימן.

“באמת?” שאלה כשומעת בשורה טובה.

“אינך יודעת? דבר חדש. את יפה מאד.”

“מה יפה בי?” קרבה אליו את ראשה, כמו הציעה שישוב ויבדוק בטרים

ישיב.

“הכל,” אמר. השיער הזהוב, חשב. הקומה הגבוהה, הרגלים הדקות והגמישות, העור השחום אך לא כהה מדי, השדים הנכונים, נכונים כמאזניים, מעוינים ורוטטים על חוד שיווי־משקלם, תנועת הזרועות בשעת שחיה, הכל.

ט.

היא רצתה לדעת יותר. משכה רגליה אל הספסל והניחה ראשה בחיקו. האמת היא, שהספסל היה ממש מדאיב בעקמימות עצו. שכובה היתה, אפוא, על גבה, ועיניה למעלה אל עיניו. שמאלו הקיפה את ראשה, ימינו על מסעד הספסל. כמו כר, חשבה וכתבה לה בכוונה קר בקוף, כולו חשוך וריח טוב עולה מבשר חזהו הערום. היא רצתה לדעת יותר.

„הנה אני על השלחן, אמרה ונטלה את ימינו מעל המסעד ומשכתה אליה,  
 „עכשיו אמור, מה אתה רואה בי?“  
 „בחושך הזה?“ הזדרז משה להשיב, „שום דבר.“  
 צחקה, אך סבורה היתה כי היא מבינה את הרמז. בחושך לא העינים רואות.  
 הניחה את ידו על מצחה, העבירה אותה על עיניה, על פיה, מעבר לסנטרה אל  
 צוארה. בוהגו נתרזחה מכפו, כמבקש לחנוק.  
 „עכשיו, אמור מה אתה...“  
 הוא נרכן אליה וסגר בפיו על שאלתה. נענתה לו בפה מלא. עכשיו, הלם  
 בה לבה, אם ירצה הרי אני חסרת-מגן כמו ציפור בכפו. אני רעה שמענת אותה,  
 ההוא הרי כל כך אוהב, כל כך משתוקק.  
 עוד פיו על פיה, רחקה ידו מצוארה, נעה אל כתפה מתחת לצוארון הרחב,  
 גלשה אל בית השחי, ירדה עם שריר החזה.





## ציונות ללא ציון

מאת יצחק פינקל

א.

מכנף פלורידה ומירות "חדשות" שמענו. בשורה מרנינה הגיעתנו מן הועידה הציונית הס"א שנתכנסה במיאמי באוקטובר שעבר. נתבררנו על הצעות שנתקבלו בוועידה על פעולות "כבירות ומקיפות" שתוכננו ובודאי "תבוצענה בעתיד הקרוב". הופרתו סיסמות נועזות ונוסחו נוסחות חדשות כגון "ציונות גדולה", "חיזוק תרבות עברית באמריקה", "הידוק הקשרים בין תפוצת אמריקה לבין מדינת ישראל" וכדומה רעיונות נפלאים "שלא נשמעו אף בימי יהושע בן נון".

הפרופיסור מרדכי קפלן, יוצרה ודברה של "היהדות הריקונסטרוקטיבית", הלהיב וחישמל את הצירים ברעיונותיו הנשגבים על העמקת הציונות והרחבת אפקיה בארץ הזאת. נתקבלה כדבר מובן מאליו ההצעה המסורתית, שכבר "נתקדשה" על-ידי הזמן, על החלוציות. כידוע מוצעת ומתקבלת הצעה זו במשך עשרות בשנים בכל ועידה שנה שנה מתוך כוונה רצויה, אבל מכיון שאינה "בת-ביצוע" הריהו בבחינת "הלכה ואין מורין כך".

הצירים עזבו את מיאמי ב"מצב רוח מרומם" ובהרגשה ששמעו וקיבלו תורה ציונית חדשה. סוף סוף לאו מלתא זותרתא היא "ציונות גדולה, עמוקה ורחבת האפקים".

יש לחשוש שמנהיגי ישראל, ובראשם דוד בן גוריון, לא יתרשמו מן ההחלטה השיגרתית על חלוציות ומיתר הדברים היפים שהשמיעו דברי ציונות אמריקה בוועידה ולא ישנו את יחסם אליה. עדין יראו אותם "כנאה דורשים ואינם נאה מקיימים".

ב.

בואו ונראה מה הם חובותיה של ציונות ראויה לשמה, תכניה ומטרותיה. שלש הן לפי דעתנו משימותיה של הציונות, שפירושה שינוי ערכין בחיי ישראל ביחס למעמדו המדיני-הלאומי ותחיתו התרבותית-הרוחנית: שיבת ציון במשמעותה היסודית, החלה על כל ציוני וציוני באשר הוא שם, אם אינו עושה את תורתו ואמונתו פלסתר; החיאתה של התרבות העברית והפצתה בין חוגים רחבים של בני עמנו והשרשת ערכי היהדות בין הנוער היהודי כדי להבטיח דור הממשיך במסורת אבות והנכון להצטרף למחנה בוני ארצנו ועתידנו, כלומר —

חינוך עברי מקיף, רשת של בתי ספר יסודיים, כדוגמת המוסדות החינוכיים שהוקמו בעזרת העסקנים הציוניים בתפוצות ישראל במזרח אירופה בין שתי מלחמות העולם. ועתה צאו וראו איך מילאה ציונות אמריקה את המשימות האלה ומה הם הישגיה בתחומים החינוכיים ביותר של שאיפותינו הלאומיות.

מיום היווסד המדינה משתמשים המנהיגים באמתלה שאמריקה אינה כשאר גלויות. השם "תפוצה" ניתן לה ומצות שיבת ציון אינה חלה עליה (נראה, שעל הפלילות לגבי יהודים בתעשיות שונות ובבתי-מלון, הגבלות מספר סטודנטים יהודים באוניברסיטות שונות ועל הפצצת בתי-כנסת "לא שמעו"). הנימוק החביב עליהם ביותר הוא שההשגחה עצמה שלחתם ליבשת אמריקה למחיה למדינת ישראל שתקום ותיזקק לעזרתם הכספית והפוליטית, לכן עליהם להישאר בתפוצות ארצות-הברית, "איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו", יען כי "העוסק במצוה פטור מן המצוה".

האמת ניתנה להיאמר, שהציונים הכלליים אינם היחידים המשתמשים בנימוקים כאלה. גם "פועלי ציון" ו"המזרחי" יודעים לנצל אותם כל צרכם להשקיע מצפונם. על נשי "הדסה", שעשו ועושות גדולות לטובת המדינה, אין לבוא בטרוניה, כי לכתחילה הציבו לעצמן מטרה פילונטרופית אף-על-פי שהן תופסות גם מקום חשוב בפוליטיקה הציונית.

ואם אין ציונות אמריקה מגשימה קודם כל את העיקרון הראשון בתורת הציונות — שיבת ציון, — במה שונים הציונים הקונים אגרות המלווה והתורמים לקרנות הלאומיות ועוסקים בפוליטיקה לטובת המדינה, אבל אינם ממלאים את חובת העליה, מסתם יהודים, לא ציונים, מסוג אנשי "בני ברית" וחברי "הועד היהודי האמריקאי"? הלא גם אלה תורמים ביד רחבה למגבית היהודית המאוחדת, קונים שטרי המלווה וגם נוסעים לואשינגטון כדי להשפיע על ה"סטטיט דיפארטמנט" לטובת ישראל?

מאז יסוד המדינה לא עלה אף אחד מציוני הצמרת להתיישב בציון ולא הגשים את הרעיון הציוני בפועל ממש. אין לכן לתמוה אם במדינת ישראל נעשתה "הציונות" לשם גנאי ולשם נרדף להשתמטות ולגניבת הדעת. אפייני ליחס הזלזול הקיצוני של שכבות מסוימות במדינת ישראל לציוני אמריקה היא הופעת שמעון פרס, המנהל הכללי של משרד הבטחון וידימינו של ד. בן-גוריון, שדרש בפומבי מציוני אמריקה לחסל את הסתדרויותיהם המזיקות ומפריעות ליהודי אמריקה ולעבודתם היעילה לטובת המדינה.

שנים מעטות לפני קום המדינה ואחרי מלחמת השחרור היו להסתדרות הציונית ימי שפע ופריחה. יהודי אמריקה לבשו אז גאון בשל נצחונות צבא ההגנה לישראל. היתה לה הזדמנות נדירה לקנות את עולמה, לחנך רבבות חבריה, שמספרם עלה כרבע מיליון, ולא לפם את תכנה האמיתי של השאיפה הציונית ומטרתה הסופית — התישבות בארץ-אבות. לדאבונו הגדול היא לא זכתה לכך והחמיצה את השעה. היא לא ניצלה את הקשר האמיץ של ההמונים למולדת בכיוון הרצוי, אלא בובזה את כוחותיה להרכשת "ציוני-נייר", שהשתייכותם לה אינה

מחייבת אותם לשום דבר, וגם בפולמוסים עם בן-גוריון, התובע עקביות בציונות, ומה שזרעה היא קוצרת.

יש לציין כי בארץ זו מתהלכים ציונים נאמנים וביניהם כותב הטורים האלה, ברגש בושה ואבן כבידה מעיקה על לבם על שלא ניתקו עדיין כבלי הגלות. הם תקווה ותפילה שסוף סוף יתגברו על המכשולים ועל חולשת הנפש ויעלו ציונה. אך בינתיים הם אינם ממציאים ואינם מאמצים להם אידילוגיה ציונית נוחה ו"חדשה" הפוטרת אותם מן העלייה.

## ג.

ואשר לתרבות העברית, שההסתדרות הציונית משלמת לה מס־שפתים, התייחסו ומתיחסים אליה תופסי הרסן באי־כנות ובאי־רצינות. שנים על שנים מתקבלת החלטת־סרק על "חיווקה" ועל "הפצתה" בוועידותיה השנתיות, שאין בדעתה לקיימה, והיא בבחינת "דרוש וקבל שכר", כדי לסנוור עיני העברים, השאור שבעיסה, ולפייסם רק בדברים. ובפנות עסקנים עברים אל המנהיגים הציונים ומבקשים שיקיימו את חובתם לעברית, דוחים אותם בקש ומצביעים על הגרעון של ההסתדרות.

יש להודות שבשנים האחרונות תמכה ההסתדרות הציונית ומוסיפה לתמוך במפעלים עברים אחדים. אולם העתונות העברית היא עדיין בעיניה "בת־חורגת". בוועידה האחרונה נתחכמו המנהיגים, ברכו ברכת "ברוך שפטרנו" והשמיטו את ה"בצרון" החדשי ואת "הדואר" השבועי מן התקציב השנתי. וייאמר נא כאן, שבזמן ש"הבצרון" ו"הדואר" נלחמים על עצם קיומם, מבזבזת ההנהלה סכומים גדולים על מבצעים מסופקים. אל העברים בכלל התייחסו בביטול והביטו עליהם מלמעלה כעל טרדנים, או כעל "משלחת מלאכים רעים" (עדיין שמורות בזכרוני קבלות־הפנים "היפות" שחולקו לפרופיסור חיים טשרנוביץ ז"ל, כשבאנו שנינו לפני גשיאי ההסתדרות לבקש מהם עזרה למען ה"בצרון". עמדנו כעניים בפתח ללא תשומת־לב כמעט).

## ד.

ומה בדבר מצב היהדות באמריקה? חטא ופשע הוא להתעלם מן המציאות כמות־שהיא וההסתדרות, שעליה לראות את תחית רוחנו כתנאי ראשון לגאולה מסיחה את דעתה מחובתה לקדם את הסכנה המאיימת על ההמשכיות היהודית כאן. אנו טובעים במים הזידונים של טמיעה מדעת ושלא מדעת ואין מי שיעמוד בפרץ. הלא רוב בני עמנו כאן, זקנים וצעירים גם יחד, אינם יודעים צורת אלף. כמה תלמידי־מכללה יהודים באמריקה יודעים פרק בתולדות ישראל או בתכנה של היהדות? אכן, אכן, מידי ע־הספר נשמט הספר ואין מי שירימנו. במות האב התורני, או הסב, מורידים ה"יורשים" קודם כל את הספרים למרתף ואחרי־כן משליכים אותם החוצה. ספרים עברים, וביניהם יקרי־מציאות, מתגוללים באשפתות ניו־יורק ובערי אמריקה אחרות עם פליטת סחבות וגרוטות.

לכם של נאמני המסורת והתרבות היהודית בוכה על הספרים המיוזמים האלה שאין להם גואלים. הקולר תלוי בדור העיוור שלא ראה את הנולד, בהסתדרור יותינו הלאומיות, ובתוכן ההסתדרות הציונית, שלא הקימו דור־המשך שיוקיר את ערכי רוחנו ושימלא בהם את תוכן חייהם, הריקים כעת מכל סימן של חיים יהודיים. אמנם אין להתעלם מן העובדה שבארצות־הברית נמצאים גם כיום גדולי ישראל וחכמים המכהנים פאר בבת־אולפנה גבוהים. אך אלה לא חונכו על ברכי יהדות אמריקה, אלא באו הנה מקרב יהדות אירופה התורנית והמסורתית ותלמודם בידם. כמו־כן אין אנחנו מסיחים את דעתנו מבחורי הישיבות ותלמידי הסמינריונים למורים ורבנים, שתורתם תהיה אומנתם. כל אלה מהווים את השיכבה העליונה והדקה מאד ביהדות אמריקה, והיא באה לאשר את הכלל המנוער מיהדות. היהודי הממוצע, «היהודי מן השוק» — ביתו התרוקן מכל תוכן יהודי. כתב הטורים האלה, שפעל הרבה שנים במגבית היהודית המאוחדת וביקר בתים למאות, יכול להעיד שברובם לא מצא ספר עברי או אידי.

האם לא הגיע הזמן שתעשה ההסתדרות הציונית באמריקה את חשבון עולמה ודרכה ובמקום להסתפק בהחלטות שריח מליצה ריקה נודף מהן, לגשת לעבודה הקשה ורבת האחריות, שאינה מסתפקת בדברים על «חיזוק הגולה» סתם, אלא לזו שתצא בעקבות הציונות ההיסטורית, זו שדואגת לרוח ישראל בגולה, אך פעולתה מכוונת להתלכדות של קיבוצי היהודים בתפוצות עם העם השוכן בציון? רק אז, על ידי פעולות נמרצות, יתרחש נס של ימי בן־בוזי שנית, והקיבוץ היהודי־האמריקאי הגדול הזה, המהווה רוב מגין של עמנו, יתעורר לקראת יעודו ההיסטורי הגדול המחכה לו.





## מְוַיָּסוּד בְּהַתְּפַתְחוֹתָם שֶׁל דִּינֵי-הַמְּשַׁפְּחָה

### הָעֵבְרִית הַקְּדוּמִים

(מחקר היסטורי-משפטי)

מאת פרופ' שמואל אייזנשטדט

יש סדר ומשטר קבוע ומוגדר להתפתחות היחסים החברתיים והמשפטיים בחברה האנושית בכלל, ואין אומה ולשון, אשר תחרוג ממסגרת ההתפתחות הזאת על כל שלביה ופרשיותיה. מסתבר מזה, כי גם שיטות המחקר ההיסטוריו-סוציאלי המקובלות במדע העולמי חלות על תולדות חייו החברתיים והמשפטיים של עמנו מראשית היותו לעם.

על ידי נקיטת כלל זה ניתן לנו בסיס איתן גם לחקר דיני המשפחה והעדה העברית הקדומות ונפתחים לפנינו שערים להשלמת הפרטים שלא נתפרשו כל צרכם במקורות הראשונים על ידי הקבלה ולימוד מכללא ממה שנמצא ברור ומפורש אצל עמים אחרים בשעת עמידתם באותו שלב של התפתחות חברתית. בעדויות ההיסטוריות הקדומות היותר, המגיעות עד מחצית האלף השני שלפני הספירה המקובלת, מופיעים העברים בתור עדת רועים, הנוודים עם צאנם ובקדם במדבריות הסמוכים ליישוב. הווי כלכלי זה מוכיח מאליו על פרישתם השלימה מן התקופה היותר קדומה של הצייד, שהייתה קיימת באביב חייה של כל חברה אנושית עתיקה.

בדרך של מאבקים קשים ומהפכניים של האדם בטבע נתבצע בכל מקום המעבר מן הצייד אל המרעה ובעקבותיו גם המעבר ממשטר חיי חברת-הציידים למשטר חיי חברת הרועים. רישומי לבטיו אלה של העברי הקדמון להדברתה של בהמת-הבר במקום הריגתה עוד ניכרים במאבק האחים הסמלי — ואולי גם האגדתי — של עשוי הצייד ויעקב הרועה, — מאבק המסתיים ברכישת זכות הבכורה על ידי משפחת הרועים.

יחד עם היעלמותה של תקופת הצייד הקדומה התבטל גם שלטון-האם במשפחה, אשר היה תוצאה ישירה מן ההווי הכלכלי של חברת-הציידים, ואשר אותותיו ההקלושים עוד נשתמרו אצלנו הרמזי מסורות עתיקות ימים.

משטר חברת הרועים, שבו היו אבות-האומה מראשיתם, היה המשטר העדתי, משטר המשפחה הגדולה, המיוסד על עבודתם המשותפת של בני המשפחה במשק המשפחתי. במשך כל תקופת חייו של האב נתקיימה המשפחה, שהיתה כוללת את יוצאי-ירכו, נשיהם וטפם, בתור יחידה חברתית אחידה ובלתי-נפרדת, היא לא

הוציאה את חבריה החוצה ואף לא קיבלה בדרך של קבע שום תגבורת מן החוץ. גידולה היה מותנה בפריונה מנשואיו הפוליגמיים של האב, ומצוות "פרו ורבו ומלאו את הארץ" שימשה צו הקיום היסודי שנהג בה. רק עם מותו של האב הייתה המשפחה הגדולה מתפרקת לפי מספר הבנים למשפחות גדולות חדשות, שכל אהת מהן היוותה עדה לעצמה.

התפרקותה זו של המשפחה הגדולה שימשה עליה טבעית להתפשטות עדות-הרועים החדשות המתהוות במרחבי הערבה ולשאיתן המתמדת לכבוש לעצמן שטחי-מרעה חדשים.

יחד עם התפלגותה של המשפחה הגדולה למשפחות-עדות נפרדות היה מתפלג עם מותו של האב גם הרכוש המשותף למשפחת-האב. כל בן שייסד משפחה גדולה לעצמו נטל את חלקו ברכוש המשותף. "נחלה" ו"ירושה" היו באותה תקופה שמות נרדפים.

החלקים מרכושה האחיד של המשפחה הראשונית, שהיו ניתנים לפנים עם צאתם להקים משפחות-עדות לעצמם, לא היו תמיד שווים. קיימת הייתה אצל המשפחה העברית הגדולה, כמו אצל משפחות עמי-קדם אחרים, העדפת הבן הבכור, ראשית אובו של האב. העדפה זו הייתה בשעתה צורך כלכלי חיוני. לשם ריבוי הפרייה היו הנישואין במשפחה הגדולה מוקדמים, והבן הבכור לאביו, הבן בעל ותק-העבודה הגדול ביותר במשך המשפחה, זה הקרוי במקורות "גביר לאחיר", היה טורח זמן יותר ממושך בעבודה ושימש בתור עוזרו הראשון במעלה של האב. בתור פיצוי ותגמול בעד עמל שנים זה הובטח לו לאחר מות אביו חלק כפול בעדרים ובשדות-המרעה.

המשפחה הגדולה על כל ענפיה הייתה מיוסדת על ריבוי הנשים, שהיה נגרם על ידי צרכי כלכלתם ובטחונם החיצוני של הנודדים, מכיון שהיו צפויות להם לפרקים תגרות ומאבקים עם שבטים נודדים אחרים בדבר חלוקת שטחי המרעה והשימוש בארות.

לשם שמירה מפני קיפוח חייהם של חברי המשפחה הגדולה פשט אצלה מנהג גאולת-הדם ולשם שמירה על הרמה האפשרית של הילודה פשט מנהג גאולת האשה. הנישואין היו מותרים רק בתחומי העדה למען תישמר שלימות נכסיה וכל אשה שלא העמידה בנים או בנות בחיי-בעלה הייתה נזקקת לאחר מותו לגאולה ולנישואין שניים מצד אחד הגואלים, קרובי משפחת הבעל. ייתכן, שעם גידולה של המשפחה הפכה הפלוגמיה בהדרגה לזכותו המיוחדת של אבי-המשפחה בלבד וכי נהיגתה אצל הבנים הייתה יותר מוגבלת. עמד לה למכשול גם המיעוט היחסי של נשים בתוך המשפחה הגדולה בתור עדה סגורה.

מטבע הדברים היה, כי כל זמן קיומה של המשפחה הגדולה בתור עדה סגורה, לא ידעה עוד זו את איסור נישואי העריות. נישואי נשים הקרובות קירבת-דם לנישואיהן היו דבר שבהכרח, והמסורת הקדומה קידשה נישואין כאלה והיא מספרת עליהם בגלוי כעל דבר שבמציאות.



משטר זה של המשפחה הגדולה נשתמר בטהרתו רק בתקופת האבות וכמו כן בחיי עדת הרועים העבריים, אשר רעו, לפי המסורת, את צאנם ובקרים בערבות גושן.

את התקופה שלאחר יציאת מצרים, תקופת הנדודים במדבר הגדול, יש לראות כשלב יותר מאוחר בהתפתחות המשפחה והעדה, כשלב של מעבר מודרג ממרעה צאן ובקר לחקלאות. מעבר זה הולך ומתבצע, כמנהגו אצל שאר האומות הקדומות, על ידי זריעה ארעית בנאות המדבר, אשר מעיינות המים והבארות המצויים שם גורמים באופן טבעי להגיייה יותר ממושכת של העברים בשטחים המושקים.

לא בלי מאבקים חל מעבר זה. הצורך החיוני בביצועה שהלך וגדל עם גידול המשפחות, הוא שגרם להתאחדות של משפחות ובתי אבות, שהיו מהווים תחילה יחידות כלכליות וסוציאליות עצמאיות, לשבטים מלוכדים ולהתגייסותם לכיבוש משותף של שטחי זריעה. כמו אגדות עמים אחרים, המעלות הדים רחוקים מן המאבק הקשה הזה, כן משמש גם סיפור קין והבל צורת פרסוניפיקציה של המאבק לחיים ולמוות, אשר התנהל בין המרעה לבין החקלאות. קין עובד האדמה מכניע ומנצח את הבל אחיו רועה הצאן.

בשלב זה של התפתחותה יוצאת המשפחה הגדולה ממצבה בתור עדה סגורה. לפי כל הנתונים ההיסטוריים, המתאשרים על ידי תגליות ארכיאולוגיות ומחקרים מקבילים בתולדות עמי המזרח, למדו העברים באותה תקופת מעבר מן העמים, אשר בשכנותם נדדו והתיישבו ישיבת ארעי, את השימוש במתכות, בנחושת ובברזל, לצרכי הכנת מכשירי עבודה. וכמו אצל כל העמים, השרויים במצב דומה, גרם המעבר מתקופת כלי האבן לתקופת כלי המתכת ללא כל ספק גם אצל ראשוני החקלאים העבריים לייצור עודפי יבולים. לא זו בלבד ששגר האלפים וגו הצאן ותבואת השדה הספיקו עכשיו לתצרוכת המשפחות, כי אם נוצרה בראשונה אצל כל אב במשפחתו קרן, קטנה או גדולה, לסחר חליפין עם שבטים אחרים ועם שיירות התגרים, שהיו עוברות ממקום למקום בנתיבות המדבר.

שינוי זה בכלכלת המשפחות הוא שגרם, כמו בכל מקום, כן גם אצל אבותינו בזמן שהוא לפירוח העדות, העדות, הבאות במשא ובמתן עם עדות אחרות ושבטים אחרים, המוציאות החוצה קניינים «העוברים לסוחר» והמכניסות קנייני חוץ לתחומן, מרחיבות מאליהן את יחסייהן החברתיים, יוצאות מגדר «עם לבדד ישכון» ונכנסות גם ביחסי נישואין עם עדות ושבטים אחרים. השאת הבנות החוצה נעשית לדבר שבהיתר, והיתר זה הוא הגורם להקמת הסייגים הראשונים לנישואי קרובות, שאינם יותר הכרחיים, לפיתוח ראשון של מושג העריות ולפירוט רשימת הנשים האסורות לנישואין.

אולם הבת משמשת נכס כלכלי מוחשי במשפחה, הממלאה עדיין את כל ענפי עבודתה המשקית על ידי פעולתם העצמית של חבריה, יציאת הבת ממשפחת אביה אל משפחת בעלה, בן עדה אחרת או שבט אחר, משמשת הפחתה לכוח העבודה של בית האב ותוספת לכוח העבודה של בית הבעל. עובדה כלכלית חשובה

זו היא שגרמה לתקומת המוסד המשפטי של המוהר, שהיה ניתן על ידי משפחת הבעל למשפחת-האב בתור תמורה בעד הבת היוצאת. גודל המוהר הוא כגודל ערכו של העובד החפשי במשק והתפתחותו בשינויי-ערכיו במשך הדורות משקיפים את התפתחותם של יחסי-העבודה בחברה. מטבע הדברים הוא גם, שעם השתרר משטר העבדות וצמצומם של תחומי העבודה החפשית ירד ערכו של המוהר, שהוא יצטמק ואף יחדל להתקיים למעשה, ויהפך לסמל בלבד.

במקורותיו המשפטיים וההיסטוריים הקדומים של עמנו אנו רואים את המוהר בשתי צורותיו המודרגות; בתקופת המשק הנאטורלי אנו רואים גם את המוהר בצורת נתינה נאטורלית, בצורת עבודתו של החתן במשקו המשפחתי של אבי-הכלה, ורק בתקופה יותר מאוחרת, עם מעבר מסחר-החליפין בין השבטים למסחר תמורת "כסף עובר לסוחר" מקבל גם המוהר את ביטויו במכסת כסף מסוימת במקום מכסת-עבודה מוסכמת או ערכים נאטורליים אחרים. על כך יעיד גם שמו של המוסד החדש: מהר ומכר, אם אינם מושגים נרדפים הרי הם מושגים קרובים ודומים זה לזה בהוראתם. המכר והמוהר מעידים כאחד על גמר התקופה של משק משפחתי-שיתופי סגור, על זרימת רכוש מיד ליד, על עודפי רכוש היוצאים מחוג לחוג המייצרים, על הולדת הקניין הפרטי והעבדות, זה המכשיר החברתי רבי-הממדים להרחבת הקניין.

אין זה, איפוא, גם מקרה, שבאותה תקופה של מעבר מהווי רועים להווי חקלאים מתילדת ומקבלת הרשאה דתית וסמכות מקודשת חוקתם הראשונה של שבטי-ישראל, החוקה המבוססת על עקרונות הקניין הפרטי — חוקת שני לוחות-הברית, חוקת עשרת הדברות. כדוגמת חוקי שנים עשר הלוחות הרומאיים, כן עומדים גם חוקי עשרת הדברות על התחום בין המשטר הפטריארכאלי, המיוסד על הקניין המשפחתי, ההולך ושוקע ומתחסל לבין משטר הקניין הפרטי העולה ומתבצר.

על הופעת הקניין הפרטי וכוונת המחוקק להגן עליו בציווי מעידים בפירוש הדיבורים: "לא תגנב", "לא תחמד בית רעך", "לא תחמד אשת רעך, ועבדו ואמתו ושורו וחמורו, וכל אשר לרעך". אולם גם הדיבור השלישי, המצווה על מנוחת השבת מעיד על מלאכת העבדים והאמהות, שהיא סימן-היכר מובהק של חברה, שבה הופיע הקניין הפרטי.

בהקבלה למוהר הבתולות הנישאות החוצה נקבע גם מוהר בעל שיעור קטן יותר בתור מוהר האלמנה. תחילה, בימי העדה הסגורה, היו זרים, כנראה, בכלל לנימוסי המשפחה ונישואים שניים של אלמנה בת-בנים, מכיוון שהיא כבר מילאה את תעודתה — הקמת זרע לבעלה. עם מותו של בעלה הייתה ממשיכה לשבת בבית בניה והייתה נתונה לחסותה המיוחדת של העדה, רק האלמנה חשוכה הבנים הייתה דבוקה לגאולה על ידי אחד מחברי המשפחה הגדולה. בגלל ההיתר הקדמון של נישואי עריות בתוך העדה הקדומה לא היה כל סייג לנישואין שניים אלה של האלמנה, ורק עם פירוץ העדה צומצם היקפה של הגאולה במסגרת הייבום ואף הוא הלך והפך במשך הזמן מחובה לרשות.

בשביל האלמנה החולצת ואף בשביל האלמנה בת-הבנים נפתחה מעכשיו דרך רחבה לנישואין מחויץ למשפחה תמורת מוהר שהיה משתלם — כנראה, ליורשי-בעלה, — שהיו נהנים ממעשי-ידיה כל זמן ישיבתה אתם. ומטבע הדברים, שערך המוהר של האלמנה, אשר כושר עבודתה היה יותר נמוך מזה של נערה בתולה, היה קטן יותר.

עם פירוזה של העדה ועם צמיחת האפשרות של יציאת האלמנה והבת אל מחויץ לתחומה נפגעו קשוי יסודותיו של הקניין המשפחתי. תחילה, כשהבת והאלמנה היו נישאות לאחד מבני-המשפחה בלבד לא היה קיים כל יסוד לחשוש להעברת נכסי-היסוד של המשפחה — העדרים, הבארות, שדות המרעה ואחר-כך גם שדות-הזרע — לרשות משפחה אחרת. עכשיו היה מן הצורך לגדור את הפירצה הזאת.

דבר זה נעשה על ידי תיקונים מתאימים במנהגי הירושה; נשללה זכות הירושה מן האשה האלמנה והבת, העלולות לפרוש מתחומה של המשפחה.

אלמלי היה ניתן לבח חלק בנכסי-המשפחה לאחר מותו של האב יחד עם הבנים, הייתה מעבירה מאליה, עם פרישתה ממשפחת אביה ועם כניסתה למשפחת בעלה, את נכסי משפחת-האב לרשות המשפחה החדשה, משפחת הבעל.

והוא הדין ביחס לאלמנה היוצאת החוצה בתנאי הכלכלה החדשה. אלמלי ניתנה לה זכות-ירושה בנכסי בעלה המנוח, הייתה עלולה להעביר חלק מנכסי המשפחה שהיו נתונים בידו לרשות בעלה השני ולרשות משפחתו.

אולם ראשית השימוש בכלי ברזל ונחושת גרם לא רק לפירוזה של המשפחה הגדולה, כי אם גם — כפי שזה אירע באופן טבעי אצל שאר האומות הקודמות — לחלוקת עבודה הכרחית בתוך המשפחה והעדה, שחבריהן היו עוסקים תחילה במשותף בכל עבודות המשק. ייצור כלי העבודה דרש עכשיו התמחות והתמסרות מיוחדת, שנרכשה עקב לימוד אצל אומות שכנות, ודבר זה הוא שהביא גם אצלנו באותה תקופת מעבר להתהוות מעמד מיוחד של חרשי-ברזל ונחושת ושל חרשי עץ, שנותקו מעבודת-האדמה ושפרשו בהדרגה מן העדה הכפרית וייסדו אחר-כך את יישוביהם לעצמם. ראשית מוצאו של מעמד זה — מעמד החרש והמסגר של תקופת המלכים — מקופלת באגדה הקדומה על תובל-קין, נינו של קין עובד האדמה, המופיע בראשונה בתור „לטש כל חרש נחשת וברזל“ (בראשית ד, 22). עם ראשית השימוש בכלי-מתכת ניתנה גם יכולת לחצוב בהר ולפסל את האבן המקומית, „להניף את הברזל“ על האבן ולהכין ממנה מזבחות, מצבות ולוחות.

התרחבותו המודרנית של מסחר החליפין ותקומתו המודרנית של מעמד חרשים ואומנים גרמו בהיסטוריה הכלכלית של עמנו, כמו בתולדות שאר העמים, לשינויים יסודיים ומרהיבי לכת בחיים החברתיים. הקניין המשותף בנכסי-המשפחה הגדולה הולך ונדחק על ידי הקניין הפרטי, ואף אם ננית, כי הוראותיו של משה בדבר החלוקה הצודקת של האדמה הנכבשת בין שבטי-הכוזבים נתקיימו על ידי יהושע והזקנים במילוואן, הופרעה חלוקה זו לאחר זמן קצר על ידי חדירתם החוזרת של עמים נכבשים, על ידי מלחמות ותגרות בין השבטים עצמם ועל ידי התחרות כלכלית בין המשפחות החקלאיות, אשר התחילו משתמשות ככל בעלי-הקניין

הפרטי בעבודת עבדים מבני האומות הנכבשות. להפרעת השוויון סיעע גם השוני האקלימי והשוני בטיב הקרקע, שהיה תמיד כה רב באזור זה של המזרח הקרוב. תקופה זו של ערעור השיתוף הקדמוני של הרכוש וראשית צמיחתו של קניין פרטי בלתי-שווה ושל פילוג מעמדי ראשון בחברה העברית הקדומה היא תקופת השופטים. היא מסתיימת בייסוד המלוכה, בתור שלטון האיכרים הגדולים, הדוחק הצדה את נציגת העדות החקלאיות — את אסיפת הזקנים.

בין ההווי הישן, הנשאר עוד בכפרים בעלי המשקים הזעירים בתור מסורת מקודשת, המוגנת על ידי הזקנים, ובין האיכרים בעלי-הנחלאות הגדולות, אשר המלך הוא נציגם החוקי, מתהווה ניגוד כלכלי וקרע סוציאלי, המשמש רקע להופעתה של תנועת הנביאים, לוחמי השוויון החברתי ומגיני זכויותיו של איש-האדמה.

עם כל הסתירות שבסיפורים על ראשית ימי המלוכה נשתמרה בטהרה הביקורת הנביאית השלישית על ההווי החדש ועל השעבוד הכלכלי הכרוך בו:

„ויאמר (שמואל) זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם: את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו ולשום לו שרי אלפים אלפים ושרי חמשים ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי-רכבו, ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות, ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו, וזרעיכם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו, ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו. צאנכם יעשר ואתם תהיו לו לעבדים.“ (שמואל א, ח, 11-17).

התיאור הבהיר והקצר הזה מעיד על ניגוד האינטרסים שהתהווה מראשיתו בין המלוכה ובין היישוב החקלאי הזעיר, בין המלך ומקורביו, שהטילו „מס אנשים“ ומס רכוש על העם, ובין הכפר, אשר נדרש למסור חלק הגון ממוצרו לידו המלך ולהעמיד לרשותו חלק מאנשי המשפחה, שהיו עוסקים כרגיל במשק העצמי של המשפחה.

דבר זה היה מוכרח לזרו מאליו את תהליך התפוררותו של הקניין המשותף בכפר ולקדם בצעדים מהירים את ייסודה של המשפחה הקטנה, המיוסדת על הקניין הפרטי ועל עבודת עבדים.

תהליך זה גרם ללא כל ספק גם לצמצומה הרב של הפוליגמיה, שהייתה בשעתה תוצאה של כלכלת המשפחה הגדולה. החקלאי הזעיר לא היה יכול יותר לכלכל נשים רבות וילדיהן. על אחת כמה וכמה החרש והמסגר, המנותק מן הקרקע והמחוסר מיסודו כל משק נאטוראלי. תוך הסתכלות בהווי של סוף תקופת השופטים אנו מוצאים כבר את המשפחה הבסיסית כשהיא מורכבת מאיש אחד ואשה אחת ויוצאי ירכם. רק המלכים והשרים, בעלי ההון והשלטון, היו לוקחים מספר יותר גדול של נשים ופלגשים.

תהליך התפוררותה של המשפחה הגדולה וניתוקה המודרג של המשפחה הקטנה, החדשה ממקורות המשק הנטאוראלי ומעודפיו, גרמו לשינויים מרחיקי לכת גם במוסד הניוהר.

משהתחילה המשפחה הגדולה, בשלב הסופי של התפתחותה, להשיא את בנותיה החוצה, הייתה מקבלת מידי הבעל את המוהר בתור תמורה ופיצוי כלכלי על ההפסד הנגרם למשק המשפחה על ידי פרישת-הבת וכניסתה למשק המשפחה המתייסד של הבעל. עכשיו חדל המוהר להיות מתאים להווי הכלכלי של משפחה מחוסרת קרקע ומשק נאטורלי. פרישתה מבית-האב לא הייתה גורמת יותר הפסד ניכר לכלכלת הבית, כי אם להיפך הייתה מביאה לו הקלה פורתא על ידי שחרורו מחובת המזונות. יתר על זאת, הבת הנכנסת לחיי משפחה עם בעלה מחוסר הקרקע הייתה זקוקה לסעד כלכלי לדרך חייה.

לא ברור הדבר, מה היה גורלו של מוהר הקטנות באותו שלב של התפתחות כלכלית, אולם דבר אחד מתחורר ממקורות ההלכה היותר מאוחרים, כי הבוגרת שהייתה הולכת להינשא הייתה נוטלת את המוהר לעצמה, פירושו של דבר — מקבלת אותו ביד אחת בידי ארוסה ונכנסת אתו — יחד עם נכסים אחרים שהיו ברשותה — לרשות בעלה.

בשלב זה של התפתחות מנהגי-הנישואין אנו מוצאים באופן זה מקופלים ושלובים שלושה מוסדות משפטיים, אשר הגיעו בתקופת יותר מאוחרת לידי התפתחות רחבה ונפרד, ואלה הם: (1) המוהר, (2) חפץ הקידושין, (3) הכתובה. (1) המוהר חדל לשמש בתנאים הכלכליים החדשים — כפי שראינו כבר — תמורה למשפחת האשה בעד יציאת הבת. המוהר היה חוזר ברובו או בכלול לרשות הבעל יחד עם כניסת האשה. הוא שימש תגבורת כלכלית למשפחה החדשה ונתגבש במשך הזמן בצורת הנדוניה.

מתן המוהר כשלעצמו הפך, איפוא, מנתינה ריאלית, השקולה כנגד שוויה הכלכלי של האשה, לאות ולסמל לתחילת קשר האישיות. היא הפכה למעין ערבון, שהיה ניתן מידי האיש לידי האשה לשם עדות על התחייבותו להכניס אותה לרשותו. ומכיוון שניתן למוהר מעכשיו צורה של ערבון, לא היה יותר מן הצורך להקפיד על ערכו הממוני. הוא היה יכול להיות שווה לפחות פרוטה אחת, כלומר, המטבע הקטן ביותר העובר לסוחר.

אם צריך חפץ הקידושין לשמש נתינה ריאלית, כדרישת המשפט הקדמון, או רק נתינה סמלית כדרישת המשפט בשלב החדש של התפתחות, שימש בעצם סלע המחלוקת בין שתי האסכולות המשפטיות — האסכולה השמרנית של בית שמאי והאסכולה העממית, החדשנית של בית-הלל. (משנה, קידושין א. 1).

אף על פי כן לא מת עצם המוסד המשפטי של המוהר עם גלגולו לחפץ קידושין סמלי. הוא רק התפלג מעכשיו לשני חלקים בלתי-שווים בערכם הממוני — למוהר מוקדם ולמוהר מאוחר, הממשיכים להתקיים בצורה נסתרית במשך כל הדורות. המוהר המוקדם זהו חפץ הקידושין הניתן לאשה עם כניסתה לנישואין, לו גם תהיה נתינתו רק סמלית בלבד. לא כן המוהר המאוחר, שיש לו תמיד ערך ריאלי. זהו אותו חלק יסודי של המוהר, שהיה צריך להינתן לאשה ושהוא מיועד לה, אלא שאין כל תועלת בנתינתו הממשית כל זמן שאין נכסים נפרדים לאשה הנשואה ושנכסיה נכנסים עם כניסתה לרשות הבעל. הלכך שמור חלק זה של המוהר ברשות

הבעל בתורת פיקדון, בתורת נכס צאן ברזל, שאחריותו על הבעל, והוא ניתן לאשה רק עם התפרקות הנישואין בגלל מיתת הבעל או גירושיהאשה. מוהר מאוחר זה הוא הכתובה בהיקפה הרחב.

על רקע של התפתחות זו נקבעה הכתובה לאחר זמן על ידי שמעון בן שטח בתור חיוב כולל ובתור אמצעי לביטוח סוציאלי של האשה למקרה של התאלמנות או גירושין.

חיוב זה של הבעל נקבע בעל כורחו בשיעור מינימלי של מאתיים זוז לבתולה ומאה זוז לאלמנה, מכיוון שכושר יכולתו הכלכלית של האדם ההמוני היה מוגבל והיה מן הצורך להטיל עליו חיוב במידה הנתונה לביצוע. מידה זו הייתה צריכה להיות ממוצעת ביותר בגלל העובדה, שמתן־נדוניה, אף אם היה נוהג כבר בתקופה התלמודית, לא היה אף פעם חובה, ואי־אפשר היה לתלות את מיכסתו של עיקר־הכתובה בתור תנאי בית דין בשיעור הנדוניה. אולם התפתחותו של מוסד הנדוניה הביאה לידי הרחבת ביטוחה הסוציאלי של האשה באמצעות התקנות על החזרת הנדוניה בתור חלק יסודי מנכסי־צאן הברזל של האשה וגם באמצעות המנהג המאוחר על רישום מקביל של הנדוניה בתורת תוספת־כתובה.

כך מתגלים לפנינו, תוך ניתוח היסטורי־סוציולוגי, שלבי התפתחותם של דיני המשפחה העברית ימנהגיה מראשית חייו החברתיים של עמנו.





## יצירות המופת שלנו לאור המציאות וחפי המבע

(כתבי מ. ז. פיארברג, הוצאת "כנסת", תל-אביב).

מאת משה פתוי

- (1) ב ע ר ב , עמ' 40. — "הרבי עיף ויגע, הסגנים גוהקים ופוהקים, אחדים מהילדים מתנמנמים".
- "גיהוק" במקום זה שהוא פעולת הקיבה?  
ה"גיהוק" — במקומו. מתוך, עיפות ונטיה לשינה מפקקים. אולם מה ל-
- (2) ש ט , עמ' 43. — "אם כן, הא לך אגסים ללפת את הפת".  
לפי התיאור בגוף הסיפור, זמן העלילה בתקופת התחלת החורף, בימי רפש ובוץ, גשמים ושלגים, ובתקופה זו האגסים אינם עוד בנמצא. אין לחשוב שבימי פיארברג היו כבוד מקררים בעיירות שבתפוצות ...
- (3) ש ט , עמ' 52. — "צללי אופל פרושים על פני הבית".  
אין צללים לאופל — אם אין אור אין צל. הפסוק: "עד שיפוח היום ונסו הצללים" (שה"ש) — פירושו — שלאחר שנגמר היום לא יהיו עוד צללים.
- (4) ש ט , ש ט . — "עלינו לחום עם... השממיות הטמאות, שהביאו אש לשרוף את בית-אלוהנו".  
פיארברג — כרבים מהסופרים בני-דורו, מחליף עכביש בשממית, ושממית בעכביש, שלפי האגדה — הוא זה שהביא את האש לשרוף את בית-אלוהנו.  
השממית שייכת למשפחת הלטאות. "שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך" (משלי ל').
- (5) 7 א 7 , עמ' 70. — "בעלי-הבתים יושבים בחדר פנימה נגד החלון הפתוח, אוכלים ושותים ומתענגים על המרגוע אחרי עמל היום. "בעלות-הבית" עומדות בבית-המבשלות אצל התנור המוסק ומכינות ארוחת-הערב".
- (1) מדרך הטבע בא הבישול והכנת הארוחה תחילה — ואחר-כך הסעודה; האכילה והשתיה.
- (2) "תנור מוסק" בא לחמם את הבית. לשם בישול מבעירים אש בתנור או בכיריים — והנכון: "לפני תנור בוער".
- (6) ש ט , עמ' 113. — "והמה (הבתים) נמוכים והרוסים, גגות-התבן קרועים למחצה".

אין התבן משמש לכסות את הגגות, כי אם הקש. (ראה ספרי „פרקי טבע ולשון“, חלק א', פרק ד').

(7) ה ע ג ל, עמ' 127, — „לו ראית את מצחו הרחב (של העגל), את נחיריו הרחבות, את לשונו הארוכה ואת שפתיו האדומות והמלאות...“ הכל בסדר, אבל מהיכן לעגל שפתיים אדומות? שפתי העגל הן כהות, אפור מעין השחור.

(8) ש ש, ש, — „אחרי־כן לקחתיו על זרועותי (מדוע לא „בורועותי“), ונשאתי אותו אל חדר־הבישול“.

ילד שטרם הגיע לשנתו התשיעית (לפי שמתואר בסיפור), אין באפשרותו להרים ולשאת עגל בן־בקר גם בן יומו.

(9) ש ש, ש, — „מלחתי פתותי לחם אחדים והנחתי אותם על לשונו והוא אכל לתבון“.

אין עגל בן יומו מסוגל לאכל. המעבר מיניקה לאכילה מצריך זמן ידוע. שמע המחבר ולא ידע מה ששמע. בעיירות הקטנות שבתפוצות היו נוהגים להגיש לפרה לחם ומלח סמוך ללידה. והיו בזה נמוקים שניים. (א) מעין ביטוי של שביעת רצון, כידוע מקבלים את האורח בלחם ומלח. (ב) להגביר את צמאונה, ועל ידי השתיית המרובה, האמינו שתמהר להשתחרר מהשיליה. אבל מה לעגל הנולד ללחם ומלח? ...

(10) ש ש, עמ' 128, — „ומצאתי לשמחת לבבי את העגל שאהבה נפשי שוכב בשלות־השקט“.

שכיבה זו מתוך שלווה ומנוחת־הנפש בבעלי־חיים — אינה אלא „רביצה“, „כרע רבץ כאריה“ (בראשית מ"ט ט'). „שלשה עדרי צאן רבצים“ (בראש' כ"ט, ב).

(11) ש ש, ש, — „אמו מתרפקת עליו באהבה, מלקקת בלשונה את עור גבו ומסדרת את שערותיו הקצרות שורות שורות“.

כל זה מהרהורי הלב. השערות הקצרות של העגל — גם קצרות וגם קשות — אינן נותנות עצמן לסידור ולתסרוקת — כיוונן קבוע ועומד מיום צאתו מבטן אמו ועד יומו האחרון.

(12) ה צ ל ל י, עמ' 131, — בפתיחה לסיפור ששמו „צללים“ אומר המחבר: „ומכל העולם הגדול והרחב עם שעשועיו הרבים והנחמדים, בכל החיים המלאים המון מחזות ותענוגים לא לקח אותי דבר זולתי הצל“, והלאה „רבים הם האנשים האוהבים את היום ואת האור, ואני הנני אוהב את הלילה ואת הצל“ — ושוב: „ליל אופל וצל שחור, היש מראות נעימות ממראות האלה“.

מכל גורמי הטבע המרובים, ה„צל“ הוא אחד מהמעטים שקשה להכניסם במסגרת תחושה אחידה, ובה בשעה שבארצות המזרח נחשב ה„צל“ לאחד הגורמים החיוביים, הרצויים והאהובים על כל אשר בהם רוח־חיים: „כצל סלע כבד בארץ עיפה“ (ישעיה ל"ב, ב'), מדע ודעת „בצל החכמה“, חסות והגנה, „בצל כנפיך תסתירני“ (תהי' י"ו, ח'), „בצלו נחיה בגויים“ (איכה ד', כ'), ועד „בצל שדי יתלונן“ (תהי' צ"א, א'). וכו' (ראה ספרי „פרקי טבע ולשון“, חלק א', פרק א'). — הפך הצל בארצות המערב לסמל השלילה ולכל דבר רע, לביטול: „הוא מעמיד אותו



בצל, ליאוש: "אפפוני צללים" — שם נרדף לחושך ואפילה — למפלצת ופחד ב-  
לילות.

ובבוא פייארברג לתאר את יאושו ספקותיו וחיוו הגלמודים והעגומים —  
לא מצא להם מסגרת אחרת מאשר "צללים".

על הסתירה בין אופל לצל ראה הערה מס' 3.

(13) ל ע י ל א ב י ב , עמ' 141, — "שכמי שחוח", ובעמוד 144, הוא

אומר: "הנה אני רואה את הגב הכפוף".

במקום זה הנכון יותר: "הגב השחוח והכפוף" — ולא השכם.

(14) ש ם , עמ' 142, — "עולם של ירח וכוכבים, של אויר ואור, של שמי

תכלת ולילות אביב, של צפורים מרננות".

(א) "אור" סתם אינו מבטא כלום. כל האטמוספירה שאנו חיים בה יש בה

אור. בלעדיו אין חיים. הכוונה כאן: "לאויר צח".

(ב) למרות שקיימים לילות ירח, אין האור מסמל לילה.

(ג) "הצפרים המרננות" מדרכן לבלות את הלילה בשינה ותנומה.

(15) י ע ק ו ב ה ש ו מ ר , עמ' 147, — "צלי הארוך... משתרע על ערמת

תפוחי־אדמה המכוסים בכפור".

תפוחי־אדמה המכוסים כפור, אין מקומם בבית, כי אם בגל האשפה.

(16) ש ם , ש ם , — "הוא מתפלל עתה חצות", ובעמ' 150 — "כמו אז בעודנו

חי, בעת אמרו "חצות".

הביטוי "חצות" מסמל טקס של עריכת קינה על חורבן בית־אלוהנו, ומקורו

חצות־הלילה, שזה הזמן לעריכת הקינה. "עורכים חצות" ו"קמים לחצות", אבל אין

מתפללים עם ה"ותיקין", המקדימים לתפילה.

(17) ש ם , עמ' 152, — "בבכות אז המשוררים ענות הזוב תחת יד

השממית".

הכוונה לעכביש, (ראה הערה מס' 4).



## באספקלריה זעירה

### תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל

ריך היה לעודד ולמפח את החלוציות וה-  
התנדבות.

זה בערך גם תוכן תשובתו של מרדכי  
ב י ל ו ר י , ותיק מקיבוץ בית זרע:  
„הנוער פונה עורף לחלוציות מחמת  
האווירה הכללית בארץ, לאחר קום המ-  
דינה, אווירה אשר מעודדים אותה לעד-  
תים תכופות של יחיד-ציבור שונים. וכן  
מחמת ההתדלדלות הרחנית של התנועה  
הקיבוצית ואיבוד כוחה המקרין“.

\*

הקומוניסטים היהודים, ככל חבריהם-  
לדעה, אינם מצטיינים, כידוע, במחשבה  
עצמית. הם מקבלים באהבה, מכל מקום  
בהכנעה. את כל מה שגורזים עליהם מל-  
מעלה. ואף על פי כן. בזמן האחרון מור-  
גשת אצלם תזווה מסוימת. בחוברת הא-  
חרונה של „מולד“ כותב בעניין זה פ-  
פ נ י מ :

„התמורה החשובה ביותר שחלה במחנה  
זה בשנים האחרונות היא איפוא היחס  
החדש לגורל היהודים בכרית-המועצות  
כקיבוץ לאומי, ההתנגדות המוחלטת להפ-  
ליתם לרעה והדרישה למעשים ממשיים  
במלחמה נגד האנטישמיות; והיחס החדש  
למדינת ישראל, קיומה, הצלחתה ועתידה.  
מבלי להעריך כראוי תמורה זו אין להבין  
מה קרה בשנים האחרונות במחנה זה,  
אין להשיג את עומק התסיסה הנמשכת  
בתוכו כיום, וכמובן אין לראות אל נכון  
את הכיוון שבו יתפתחו העניינים בעד-  
תיד“.

אך מצד שני נשאר המהבר בפכתונו,  
מתוך ידיעתו את נפשם של חסידי הקו-  
מוניזם :

„עם זאת אין להתעלם מן הנזק הצפוי  
מהפרזה על קצב התהליך שהתחיל, או  
המעטת דמותם של רעיונות-היסוד  
וההשקפות הקודמות של הקומוניסטים  
היהודים שעמדו בעינם, על אף כל השי-  
נויים וההסיסה“.

תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל  
הופיעה החוברת הראשונה של „קשת“  
(סתיו תשי"ט), רבעון לספרות, עיון  
וביקורת בעריכת אהרון א מ ר .  
בפתח החוברת נאמר :

„קשת' מבקש לקרב אל הקורא העברי  
זרמים ספרותיים ורוחניים המעצבים את  
התפתחותו של דורנו וכן להביא לפניו  
עיונים מתחומה הכלל של מורשת תר-  
בות האדם. — — — „קשת' מבקש לקרוע  
חלונות ולהכניס רוח-פרצים מרעננת  
בחדרי הספרות העברית והמחשבה העב-  
רית, לשמש מיפגש ליוצרים והוגים  
הנמנים על אסכולות שונות ומחנות שו-  
נים, עוזר לצמיחתם של כשרונות מקו-  
ריים, מבע לנזן-קונפורמיזם ולחיפוש-  
דרך“.

„רוח פרצים מרעננת“ זו טרם הור-  
גשה בחוברת הראשונה. נצפה איפוא לבר-  
אות ונראה כיצד התקיימה משאלותיה  
הטובות של המערכת.

\*

ב„בשער“ (חוב' אוקטובר) מתפרסם  
„סימפוזיון בכתב על בעיות הנוער היש-  
ראלי“.

שש שאלות הוצגו. אביא להלן  
רק שתי תשובות על אחת מהן : „כמה אתה  
מסביר את העובדה, שהנוער בארץ פונה  
עורף בתקופה האחרונה לתנועות נוער  
והלוציות?“ משיב שמואליק ק ל י י ,  
צעיר מקיבוץ להב :

„את המניע העיקרי לתהליך שלילי  
זה רואה אני באווירה האנטי-הלוצית  
שטופחה במדינה מאז היווצרה. אותה  
תורת-כזב בדבר עדיפות השירות, הצו  
והמנגנון על התנדבות וחלוציות — —  
הופצה בארץ מיד עם סיום הקרבות וב-  
טרם הדר לארץ הרס ה'יהליוזם'. במד-  
דינת ישראל לאחר תקומתה לא היה  
הכרח שיתפשט ארס זה — בשעה שצ-

ה. ב. מתריע ב"הד החינוך" (ט"ו בכסלו) על שני שירים שנתפרסמו במוספים לספר רות של "הארץ" ו"דבר". לדעתו, "אין בשיר (הראשון) כל תוכן ממש, כל זיקה לרעיון חיובי, למסכת ערכים. הוא אף אינו מבטא תפיסה ניהיליסטית, או צינית, פשוט, אין בו דבר מלבד צירופי מלים, היקוי מודרניסטי עלוב". לאחר שהוא מצטט כמה חרוזים מן השיר השני ומעיר: "כאן מגיע חוסר הטעם לשיאו" — הוא שואל:

"היכן ידו של העורך? שירים מסוג זה מעוררים סלידה אצל הקורא המבוגר, אך סכנתם מרובה לגבי הנוער. מידות של גסות ופרימיטיביות מוצאות להן כאן לגיטימציה מלאה. היכן העורך אמיץ הלב, אשר יולחם בגילויי הפרימיטיביות והגסות שבספרותנו הצעירה?"

\*

מרבית לדבר על תחושת-האימה-הרוי-קות של הנוער הישראלי, עורך המוסף לספר רות ב"הארץ" (ט"ז כסלו) רואה פתח-תקווה גם במצב מייאש זה. את דעתו הוא מבטא בכותרת למאמרו, שהוא מנסתה על דרך השאלה: "הניהיליזם של הנוער — דרך להומאניזם?" לאחר ציינו את מקור גידולו של הניהיליזם — המלחמה — והבי-לימו את השוני המהותי בין זו ללחמה העצמאות שלנו, הוא מסכם:

"כפרק הדן על מדינת ישראל, העיד תידה לקום, בספרו 'אורות התשובה', מת-נבא הרב אברהם יצחק קוק המנחה, כי תקו-מת המדינה תעורר גל של קארייריזם וחמיר-רנות, אך הוא מזהיר אותנו מפני בהלה וי-אוש, ומבטיח כי גל זה יחלוף ויפנה מקום להתעוררות מתודשת בתחום הרוחני, הת-עוררות מלווה אידיאליזם הומאניסטי חדש. ובעוד שהשלב הראשון של נבואה זו נתקיים במלואו, אין אנו רואים כל סי-בה — — — מדוע לא יתקיים ויבוא גם השלב השני, אשר על סיפו אנו ניצבים, אולי, מבלי לדעת זאת,

כאשר יהודי ממדינת ישראל יוצא לאירופה — הוא מבקש בה, בראש וברא-שונה, את אחיו בני עמו, אך עגומה המסקנה שאלות הוא מגיע:

"כשהנך מסויר באירופה ובא במגע עם היהודים המתגוררים בתוכה, אתה רואה בעליל כיצד היהדות שוקעת בחלק עולם זה. הגורם הדתי, שהיווה בתולדות הגולה כוח מלכדי, אינו ממלא עוד את התפקיד הזה. — — — מה יבוא במקומו, אם לא התרבות העברית וחינוך הנוער ברוחה?" (צבוי קלמנטיונובסקי ב"העובד הציוני", הוב' תשרי-חשוון). הכותב מסיים בתביעה-אזהרה:

"צריך להעלות על ראש דאגותינו את העבודה החינוכית-תרבותית בגולת אי-רופה, כי בלעדיו תרד לטמיון שארית הפ-ליטה בחלק עולם זה".

\*

גבוה ביותר, יחסית, הוא יבול הספר במדינת ישראל. אולם, "תרבות הספר", זו המשכילה לשמור על האיזון בין תכנו לצורתו. לא תמיד היא מניחה את הדעת. על כך מתאונן ש"ס ("חירות", ב' כסלו):

"יחד עם ריבוי הספרים נתאזרה אצלנו מנהג קלוקל להגישם במהלצות-פאר. כאילו לא לחם חוקו הוא הספר לעם הספר. כל ספר נראה לנו בלתי ראוי לעיון אם אין צורתו מכריזה עליו בקולי קולות: הביטוראו מה מהודר אני! — — — לא פעם יקרה לך, שרואה אתה ספר גדול-מידה, מכובד-מראה, כולו לבוש פאר ויקר, וסבור אתה, כי הנה יעשירך זה דעת, יוסיף לך זה מהכמת-החיים, תמצא בו עניין, ואלם מאחר שאתה מעיין בו, רואה אתה, כי גם אם מאות דפים לו אין גדולתו אלא בכריכה בלבד, בנייר המשובח עליו נדפס... ויש בכך לא רק גרימת הוצאות כספיות יתירות אלא גם סימוי עיני תמי-מים, אומר היותי, גם הונאה...".

\*

נים היא גדולה, וקיים בית ספר יסודי ותי-  
כוני אינטראלי מהיפים ביבשת זו. 96%  
מהנוער היהודי מתחנכים מגיל 5 עד 18  
בבית ספר זה אשר מורים מישראל מלמדים  
בו עברית ולימודי היהדות. יש תקווה  
שיגדל כאן דור קשור עם הארץ, ושבעתיד  
תבוא אף עליה חלוצית. — — — בימי  
החגים ניתנה לו האפשרות לברך את  
יהודי המקום בבתי הכנסת, וראיתי מק-  
רוב איך ציבור זה נאחו בלב ונפש ביה-  
דותו, ומצליח למסור את הקשר הזה גם  
לדור הצעיר. עזבתי את פרו מתוך אמונה  
שאם אמנם התקיימנה כל ההבטחות —  
תקום כאן תנועה חשובה על הרקע של חיים  
יהודיים תוססים."

\*

ד"ש מדכאה מוסר ב. ח נ י נ א מיהדות  
יוון ("למרחב", א' טבת). לפני המלחמה  
הגיע כניינה ל-80—90 אלף. מן החורבן  
ניצלו רק 15 אלף. רבים היגרו אחרי המל-  
חמה. לא נשארו בה אלא 5—6 אלפים יהו-  
דים. כיצד הם חיים כציבור?  
"חיים ציבוריים ותרבותיים יהודיים —  
— — אינם עוד בנמצא. גם ההסתדרות  
הציונית חדלה למעשה להתקיים. בגאות  
הכלכלית היחסית של יוון אחר גמר מל-  
חמת-האזרחים, מצאו היהודים המעטים את  
מקומם. מצבם החמרי טוב מאד, וכל אחד  
פונה לעסקיו ולביתו, אך חיים חברתיים  
יהודיים אין, אם לא לראות כ'מגע חברותי'  
את מישהק הקלפים, הממלא את רוב שעות  
הפנאי של חוגים מסויימים בין יהודי  
יוון."

\*

סימן טוב הוא לנוער הדתי שאינו קופא  
על שמריו, אלא תוהה ושואל ומבקר. סימ-  
פטומאטי למצב זה הוא מאמרו של אברהם  
פלוטין אל ב"זרעים" (חוב' טבת), ב-  
אונם של "בני עקיבא" בדברו על "העדר  
תוכן דתי אמיתי בדפוסי התנהגות  
הנוער" הוא אומר בין השאר:  
"תנועת הנוער הדתי היא טיפוס אופ-

ה, 'נון-קונפורמיזם' נעשה למעין דבר  
שבאפנה, אך אם אינו נובע ממוציאות העם  
ומלבו של היוצר ושואב את כוחו ממרח-  
קים — אינו אלא מעשה-תיקוי המ-  
עורר רחמים. כדף לספרות של "על המשמר"  
(ט"ז כסלו) נאמר במאמר המערכת:

"ה'נון-קונפורמיזם' שלנו מסתפקים  
בכך שהם מחקים בסגנונם את ג'וימס ג'ויס  
או את סמואל בקט, — אם גם לפעמים נד-  
מה כי הם עצמם לא ירדו לסוף דעתם של  
'אליהם'. הנון-קונפורמיזם הזה הוא  
נות מאד וגם זהיר מאד: כל עיקרו בהע-  
דת הפנים המרדנית. אין הוא מחייב  
ואינו מוזק. נושאי דגלו אינם מתערבים  
בפוליטיקה ובחיי חברה; משוריינים בשפ-  
רירם העליון הם בועטים בעננים מלאכו-  
תיים. אך ספק גדול הוא אם יורידו גשמי  
ברכה..."

ב"מאזנים" (חוב' כסלו) מותח א-  
ראובני ביקורת על אלה הלהוטים  
אחרי חידושים בלשון, בלי להבין לרוחה,  
וביהוד על הרודפים אחרי גידולי-לעז  
והיקוייהם, כגון תרגום "סופרמארקט"  
ל"שופראסל". והוא מסמיך עצה לביקרתו:  
"הבא לחדש מלה עליו לברר, בראש ובי-  
ראשונה, מה הוא העיקר, או הסימן הבולט,  
במושג החדש או בעצם החדש, המחייב שם  
חדש. אין צורך להתחשב לא בשמו של אותו  
עצם או אותו מושג בלועזית ולא בצילצולו  
בה, אלא במה שיש בהם. יש לכנות מלה  
חדשה ברות הלשון העברית למען תהיה  
עצמה ובשרה מבטן."

\*

גאולה חבקינ, שעשתה ביבשת הל-  
טינית בשליחתה של מועצת הפועלות בא-  
רץ. מספרת את רשמיה ב"דבר הפועלת"  
(חוב' כסלו). קודם כל מעסיקה אותה  
כמובן, הנקודה היתודית:  
"התחנה הבאת היתה לימא, עיר  
הבירה של פרו, המונה לא יותר מ-4000  
יהודים. — — — ישוב זה שומר על  
המסורת היהודית ואין בו כל סימן של  
התכוללות. הדאגה לחינוך היהודי של הבר-

לילה, שאין הוכחה להדגמה בצדה, אין בכוחה לשכנע.

\*

נתן א. אינו רואה ברכה בוויכוח הנמוש כאן על השאלה „מיהו יהודי?“ בני-חוד הוא מתפלא על סופרי ישראל, שבכיו-נוסם האחרון נתפסו גם הם לוויכוח זה („דבר“, מ"ו בטבת):

„האם אין זה מצב משונה במקצת? יבורכו כל תוהים והוגים ודנים, / הת-היות, כאמור, נתחדשה בכל דור, וזמננו יאה לה מכל עידנים, / אך בהיות קהל סופרי ישראל נאנק 'מי אנחנו? מה שם לנו כאן יקורא? ומה פשר ותוכן לשם הלזה?' . . . יש בכל זאת רצון להגיד: לא נורא! / לא נורא, המושג 'יהדות' ו'יהודי', גם כיום, בתקופת חידוש תואר וכלי, / הוא אולי עוד בכל זאת ברור אף יותר מן השם צרפתי או רוסי או אנגלי. . . / ואם עם ישראל (דווקא הוא!) פתאום קם ושואל מבוהל 'מי אני?' . . . לא ולא / זה כמעט מיותר וכמעט מגוחך וכמד עש לא יאה כלל לעם בגילו. / — — — יש דברים אשר דווקא נסיון-הגדרה מרחיקם והופכם לחידה-אין פותר, / כך הדין ביחוד (כידוע לכל) לגבי הדברים הברורים ביותר. . . / ולכן אם יקרה והשם 'יהודי' ית-חמק לפעמים מהגדר ותיוק, / זה מעיד לא תמיד על ספק לגביו, אלא גם על ההיפך מזה בדיוק“.

ב. י. מ. י.

וינו של התנועה הממוסדת; צורתה משי-תלכת יפה בהיורארכיה התנועתית והמפי-לגתית, הפועל המורחי והקיבוץ הדתי, בית הספר הממלכתי הדתי, הישיבה. היא הול-כת יפה בתלם. המוסדות הדתיים הם הם שקובעים לה את מקומה במסגרת הכללית, בלו שהיא מוסופה בעצמה נופך משלה למסגרת הכללית, התבדל מתבטא אך ורק בגיל. ובאותה המידה שהתנועה הפונק-ציה של התנועה — היא אינה ממלאת כבר את הפונקציה המקורית שלה, היא איננה מקור להשראה רוחנית למפלגה הדתית, אלא נהפכה לספק של צרכים חמריים רבים: עבודה, שיכון וכו“.

\*

אין דעתו של מאיר מוהר נוחה משי-רת צעירינו, והוא קורא לה: „שירת המ-לום המקריות“. והמתבר מפרש כוונתו („הפועל הצעיר“, י"ב טבת): „במקרה נזדמנה להם מלה זו או זו, והנה שיבצו אותה בחרוזי השיר ללא כל צורך, ללא כל מובן, ללא שיוכות כל שהיא. לא ההגיון מחויב, לא חן המקום דורש ולא כל זכר רחוק מאשר בחירתה של מלה זו במקום זה, אלא סתם המקרה הושיט אותה לו כלאחר-יד והלה מיהר להשתמש בה — להכעיס כל מבקשי טעם, ועל אפם ועל תמתם של כל דורשי זיווג נאה בבניין החרוזים“.

וכך ממשיך הכותב, שהוא עצמו משורר, בלי לתוכיח את דבריו, אולם ביקורת מכ-



# הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

„חַגֹּרֶת הַמְּזֻלֹת“ לְחַיִּים הֶזֶז

מאת י. זמורה

א. יחוד שבאלמוניות

הסיפור „חופה וטבעת“, הוא הסיפור השני ב„חגורת המזלות“, שהנו קובץ בן שלושה סיפורים של חיים הוז, והוא סיפורה של זקנה אצילת-נפש, נוראת-תמימות; ואצילותה — מעמה בא לה, ממסורת היהדות; יסוריה — מגורלה של האומה הגיעה, מנהגה באלמוניות, עדנת הליכותיה עם הבריות, כוח הסבל באלם — מידיה של החינוך היהודי מדורי דורות נאצלו עליה; דאגתה להשאר-הנפש, סיועה — של העניה והמרודה — לעניים ומרודים, יחסה ל„ספר-התורה“, תרומת ספר-התורה לבית-הכנסת — מאבותיה ירשה חכמה אצילה זאת.

היא — אדם אציל, מתוך שהיא אחת מני-רבות, בת נאמנה לישראל ולהותיה המוסרית; יחידה שאין בה כל סימני יחוד, אפילו את שמה לא קרא המספר, — במשך כל הסיפור אין היא אלא ה„זקנה“, אשת חנינא, ותו לא. „צדקת היתה, צדקת“ — נגמר הסיפור, משום אלמוניותה דווקא, משום כללותה. האם יש אינדיבידואליות גדולה מזו, שכל הנאצל, המוסרי והנעלה שבאומה — דבק בה והיה לה יחודה האישי?

וצדקת זו נבחרה, בחכמה רבה, כדי להוכיח באמצעותה דווקא, — אכזריותה של גולה, פשעיהם של גויים, הכרחה של גאולה וצורך השיבה אל חיים אנושיים.

ב. גרוטאסקה מאלפת

הסיפור השלישי — „נהר שוטף“ — הנו המשך של „סיפורי המהפכה“ לחיים הוז, שעיקרם הוא להראות בעליל, כי המהפכה ברחוב היהודי — קאריקאטורה היתה, אם תרצו — טראגי-קומדיה, וכל שהטרגדיה גדולה יותר — הדגש הוא על הקומדיה שבדבר; קומיים, בפירוש — קאריקאטוראליים, הם המהפכנים היהודים, גם ביחסם לבני-ברית, וגם ביחסם לשאינם בני-ברית. אין חיים הוז רואה את המהפכנים היהודים, המציקים לישראל, כראות רשעים, אלא כגרוטאסקה שבאה מידי גורל היהודים, מן התופעה ששמה „גולה“, אתה קורא ורואה לפניך את העושים ואת המעשים — לבך בך בוכה ואתה אחוז צחוק, ולא רק הניק וחנקה — קומיים, ולא רק מוטיל פיקלני גרוטאסקי, — גם נתן-נטע האומלל, וכה חבריו בבודהי-ישן, — האומללים, הרצוצים ושבורים, הרעבים והצמאים, — קומיים וגרוטאסקיים, וחיים הוז מתכוון לומר, כי המהפכה רק מבליטה, על-ידי מקריותה, את הגרוטאסקה המתמידה שבחיי גלות. המהפכה היא אצלו — אלומת-אור שזורקת על הגלות, כדי להאירה וכדי שהקוראים יראוה עכשיו, בסיפורו, כמו שהיא תמיד-תמיד.

דווקא הסיפור „נהר שוטף“ בא להסיר חשש וסברה, כי חיים הזו שונא מהפכנים יהודים, כי הנה כאן הגיעו דברים לידי כך, שמוטיל פיקלני דווקא עשה מעשה רב והציל את העיירה בודהיישן ממעשה פוגרום, ונמצא שהוא גם טיפוס חיובי, מבחינה כל שהיא. מוטיל פיקלני הגרוטאסקי — הנה הנו גם בדמות מצייל, בכוח מהפכנותו דווקא — ואולם, גם כאן, גם בנסיבות אלה — גרוטאסקיים יהודי בודהיישן, גרוטאסקית דמות הגלות בעיני חיים הזו, שעה שהצללתם באה להם מידי יריבם ועוכר חייהם, והם אסירי-תודה מתוך רעבונם ודיכאון נפשם.

ג. אומץ-רוח לפאתוס

ואחרון-אחרון, — הסיפור הראשון — „אופק נטוי“ — שהוא חידוש ביצירתו של חיים הזו, וחשיבותו מיוחדת ונבדלת מחשיבותם של שאר שני הסיפורים, השכיחים וידועים ביצירתו של המספר הזה.

הכל מצפים לסיפור עברי, שישתף את הווי הארץ בימים אלה; הכל תובעים-בפה: — הבו לנו סיפור אקטואלי, ואם לאו אנו מכריזים עליכם, שאתם מתנכרים לחיי הדור הזה, שאתם „תלושים“. ואולם, — אותה שעה עצמה — מתנים תנאים עם המספרים: — אל תספרו לנו „ציונות“ (במרכאות, כמובן), אל תסיפו „ירחמיאליות“ על ה„ירחמיאליות“ הגדושה בחיינו (ירחמיאליות הוא כינוי-גנאי, כידוע, לשבחי החלוציות והאידיאליזם). כלומר: גזור גוזרים התובעים-בפה הנ"ל על הפאתוס, שהוא סוביאקטיבי, כביכול, ורצויה יותר הסאטירה, החברתית והלאומית, שהיא אוביאקטיבית, כביכול, לכל הדעות; אבל, בסופו של דבר, — גם היא אינה, משיעה-רצון ובאים גם עליה בטענות.

האם לא עובדה מעניינת היא, — שכל פרט ופרט כמעט בתוכנו, ולאחר-מכן — גם הכלל כולו, דומה כאילו בידם ראי, אומרים, או עושים, ומביטים בראי, כלומר: מתבוננים אל-עצמם, ואפילו שקועים במלאכה-עד-צואר אינם שקועים, חלילה, עד כדי לשכות, חלילה, שהם נפשות-פועלות ב„דרמה היסטורית“. אכן, — פישקה-החיגר וטוביה-החולב, ואשתו שיינה-שיינדל של זמננו, — אינם חיים את חייהם, אלא משחקים אותם, ולמרבה-התמיהה — הם מלמדים את מנדלי מו"ס ואת שלום-עליכם מה ואיך לכתוב עליהם. לשם כך פלשו הללו לספרות העברית, והיו — למבקרים דווקא, הם הם שחבשו את מצנפת המוקיונים, את המרכאות — ראש הציונות — הורתם ויולדתם ומריעים: הציונות (חבושת המרכאות שלהם!) מגוחכת!

עכשיו, — בואו וראו: — חיינו במדינה אינם, חלילה, חיים של מבוכה, אדרבא, הם חיים של פיקחות-יתרה, ורק בתחום אחד — תחומה של הספרות — שוררת המבוכה, הפאתוס אסור, כי הוא „ירחמיאל“, רחמנא ליצלן; וחלילה לשבח מעשי חלוצים, ואפילו הם עובדה והם עיקר, „קיבוץ גלויות“, „מיווג גלויות“, „עליה לנגב“ בושח לדבר בהן, חרפה לספר עליהם, — „ציונות-מרכאית היא, חינוך לירחמיאליות. האידיאל הוא — הלקאה-עצמית בפומבי, הלקאה-עצמית דווקא ולא סאטירה, שכן גם היא מחייבה רעיון לאומי ואידיאליזם; כי מעולם לא היתה הוקעת-מומים בגדר של אמנות ושל סאטירה מתנכת, אם לא היה לה מקור של אהבה של אידיאליזם, של פאתוס מוסרי, לפאמפלאטיוזם —

נתבעים סופרינו עלידי התובעים המושבעים כהנ"ל, ולא לסאטירה חברתית ולאומית, אמנותית.

את המבוכה הזאת בספרותנו, את ריקוד־השטנים הזה — קרע עכשיו חיים הזו בכוח־אמנים אדיר, בסיפורו החדש „אופק נטוי“, המכריז ואומר, ללא חת: — יחי הפאתוס! הלאה המרכאות שחבשו פישקה החיגר וטוביה החולב לציונות!

באין פאתוס — אין מעשה ואין אמנות; כי כה דברי הפילוסוף הרמן כהן (בספרו „האתיקה“):

„ההתרגשות וההתפעלות הן אמצעי ומכשיר, שכן בכוחן הופך הרצון, או הרעיון, למעשה ולפעולה.“  
ויותר מזה:

„אין להעלות בכלל על הדעת מידה־טובה, בלי שתקדם לה התרגשות.“  
ועל רעיון יסודי זה חוזרים כמעט כל החושבים הגדולים מאז ומתמיד (וגם שפינוזא בתוכם); אכן, — אותו הרמן כהן עצמו קובע ואומר: „ההתרגשות אינה גורם, אבל יש להכיר בה בחינת מניעה ודוחף“.

לחיים הזו גלוי וידוע, כי המציאות הגדולה והחשובה ביותר בדורנו ובארצנו, המציאות השונה ונבדלת מכל מה שהיתה עד עכשיו, — הוא הרעיון, והפאתוס המניע את הרעיון, גם אצל אלה שאינם חשים בכך, וגם אצל אלה המתנגדים לכך. אם לספר על ישראל בדורנו, על הווי ועל עובדה, על מציאות אחרת — יש לספר על ציונות (כלי מרכאות!), יש לספר על ירחמיאלים. — מדעת ובהכרה, — בפאתוס דווקא, בהתרגשות ובהתפעלות גלויות, — ובכך מצטרף האמן־המספר אל מחנה העולים והמעשים, — ולא בפיקוח עקר ובפיקחות יהירה ואוילית; סגנון ה„רפורטאז'ה“ של סטנדאל ב„מנזר פארמה“ — הפך והיה לשיא הפרוזה האמנותית, וסגנון־ה„רפורטאז'ה“ של חיים הזו ב„אופק נטוי“, — כוונה יש בו, הבנה יש בו: — כל סגנון אחר מפחית ומוריד, ודווקא זה — מעלה ומוסיף־ערך; „רפורטאז'ה“ ממוזגת עם חכמה ועם בינה־בהומור קובעת את דיוקן הזמן ההיסטורי הזה, שאין דומה לו ואין ערוך לו. — „אופק נטוי“, — סיפור ישראלי הוא למופת, — לעצמו, וסיפור מפלס־דרך לאחרים, האומר: כזה ראו וכן תספרו.

כנוגע־בדבר יש לספר את החיים האלה, כמתרגש וכמתפעל, ואפילו בנעימת־משהו של תייר המופתע, הפאתוס, — הוא גם נחלת הנרגנים במעברות, הוא השאור־שביעסה; גם בנוף — הוא שלוב, גם ביחסים שבינו־לבינה, סיפור־האהבים המתלווה ל„אופק נטוי“, — דומה שהוא מלאכותי במקצת, כמעט והנו גרוטאסקי, — והוא נכון, — כזאת היא גם עובדת־האהבים בזמן הזה ובמקום הזה — בטרם היות מציאות חדשה שתהיה ישנה כבר, — בת מסורת ובת מנהגים ושכחות, והשתלשלות־שממילא. —

„אופק נטוי“ לחיים הזו הגו בבת־אחת — סיפור־הווי ישראלי וגם סיפור־

סאטירה כנגד הציניקנים וכנגד פישקה־החיגר וטוביה־החולב שהיו למבקרים עברים.



## המקלה והמנצח ב"הפועל הצעיר"

(50 שנה לשבועון)

„השחר“ ו„השלח“, אך בתוספת אידיאולוגית חשובה זו, שתנאי הכרחי להתגשמות הציונות — היא התבצרותו של הפועל העברי בכל ענפי העבודה.

בשנת 1912, לפני עליתי שלי לא"י, נסעתי לוועידה של חובבי ציון באודיסה. מטרתי היתה לאסוף חותמים ל„הפועל הצעיר“ בין צירי הוועידה כדי לאפשר לעתון לחתר על התמיכה שנפסקה בגלל מאמרו הידוע של ברנר („כל הליגנדה שלנו שאנו עם הנבחר אינה אלא כשאר ליגנדות!... עם שאינו אדון לעצמו, מדרס לכל רגל, עם כזה יהא אפילו כולו עשרת אלפים הרוגי-מלכות, יהא אפילו כולו שפיגנוזים, הייגים, — אינו עם נבחר...“)

נסעתי לאודיסה בלי כרטיס או ב„כרטיס ארנבת“ נחבא מתחת לספסל, בתחנת חופציקה נכנס בקרון שלנו הרב יצחק יעקב ריינס ז"ל, והתחיל הויכוח בענין סדר היום של „הקונגרס הציוני הקטן“ — ועידת חובבי ציון באודיסה, כשנתרחו הדברים, לא יכולתי להתאפק ויצאתי ממחבואים להשתתף בחיכות... זכורני שהרב ריינס בקש לסדר תשלום לקונדוקטור בעד הכרטיס שלי עד אודיסה, בתנאי שבא"י, ברכבת היהודית, אקנה כרטיס ממש ולא „כרטיס ארנבת...“ אוכרה, שדוקא הרב ריינס היה נגד הצנוורה של חכמי אודיסה ובעד חידוש התמיכה ל„הפועל הצעיר“.

עיצבו את דמותו של „הפועל הצעיר“ — העורך יוסף אהרונוביץ, י. ח. ברנר וא. ד. גורדון. אהרונוביץ יצר מסורת, הוא היה מנצח אמן. זכה העורך הראשון וקם לו יורש שהלך בעקבותיו. לא לחינם זכה הש-בועון ליחס של הוקרה מצד אנשי סגולה, ובעיקר בשל קסם העריכה האחראית וה-מקודשת בקדושת תחית העם והארץ על יסודות צדק ויושר אנושי ויהודי.

זכורני אחרי מאורעות 1929 ואני בתפוצות ישראל ברומניה. השתרר אז דיכאון בעבודת

בשנת 1911 — זכיתי להצטרף לתנועת הפועל הצעיר — מפלגת היוספים: יוסף חיתקין, יוסף בוסל, יוסף אהרונוביץ ז"ל, ויבדלו לחיים ארוכים: יוסף קליבנר, יוסף יודליביץ, יוסף ברק, יוסף חייץ ויוסף שפרינצק.

כל מיני תורות רוחניות שלטו או ברחבו היהודי, שבסופן איכזבו אותנו והתיאשנו מהן. תלמידי דובנוב חיתרו על נכסים לא-מיים, קנינים לאומיים ובהיותם נעדרים חוש מדיני, זיקה סיריטוריאלי-התישבותית — יצרו בניד שפתים אידיליה ממש מאוטונומיה תרבותית כביכול. אשרנו, אנו עם — אומה ממדרגה עליונה, אקסטרטריטוריאלי... .

עלבון ואכזבה גרמו לנו גם הציונים הרוחניים שהתפקו על השפה היחידה, הש-רידה, על מוסר היהדות ולא נקפו אצבע לטובת ספרותנו, לטובת מורה וסופר עברי. אותה שנה התאבד באגם שחיצריה איש „השלח“, מורה וסופר עברי — בן ישראל, התאבד המורה והמתחנך המבקר שהבטיח גדר-לות ונצורות פייטלסון ביקטירינוסלב וה„חוב-בים השונים“ כפי שתיאר אותם דוד פרישמן — „המלמד והעז“ — עמדו מרחוק וחששו ל„דוחקי הקץ“ — עלית הבודדים לארץ שהצטרפו לכובשי העבודה ו„הפועל הצעיר“... והנה נתקבלו הגליונות הראשונים של „הפועל הצעיר“ ונסו צללי „הרוחניות. ב“ מקום הסעיף המפשט של תכנית בול: „הציוניות שואפת לרכוש מקלט בטוח“ — „תנאי הכרחי להתגשמות הציונות התבצרותו של הפועל העברי בכל ענפי העבודה...“ אין פלא שהשבועון היקר נעשה ביטוי לפוע-לים בארץ, לכוחות התישבותיים הגנוזים בעם, וגם המעורר להגשמה ציונית, לעליה בכל התנאים ושינוי הערכין גמור בחיינו.

לא כת של מתבודדים שירת „הפועל הצעיר“, לא „בני משה“ — כי אם סוללי דרך לעם. „הפועל הצעיר“ המשיך במובן החינוכי-התרבותי את שלשלת הוהב של

המדיניות של יעקב רבינוביץ והמסה של ר' בנימין — כל אלה היוו את התזמורת, והמי נצח בקסם שרביטו — יוסף אהרונוביץ... והוא ידע לא רק למוג קולות, כי אם גם לתנך סופרים. ואם הכשרון יכול להגיע לידי ביטוי ע"י כתבה, הרי אין לזלזל בקורספור-דנציה של "הפועל הצעיר", שעזרו ליצור מויגה בין הספרות והחיים, הקורספודנציה של צבי סחובולסקי מרחובות, של א. ח. קוליר מהדרה-שומרון, של טורקניץ מראש פיגה והגליל וביחוד של גליבנסקי מצפת ונ. מלצן מירושלים וסביבותיה — היוו כבואה נאמנה למתרחש בישובנו.

במשך חצי יובל היה יוסף אהרו-נוביץ אחד מראשי המדברים בתנועה ובספרות העבודה. מוזמן בואו לארץ בשנת 1905 ועד התחנה הזמנית באלכסנדריה-מצרים בימי מל-חמת העולם הראשונה, כשהוציא לאור את הקבצים הספרותיים "בנכר" — דבק באהבה ובדביקות חסידית לעובד העברי. ולא מעט היתה תרומת "הפועל הצעיר" בהוציאו קובצי "יפת", תרגומים ממיבחר הספרות הרוסית והאירופית, 100 חוברות דברי ספ-רות ומדע פופולאריים מאת זול זורן, רוב-קין, מייין-ריד, דברי מדע מהעולם הגדול, הצמחיה של הארץ וכדומה. יוסף אהרונוביץ לא יצר רעיונות ישוביים כמו א. ל. יפה, לא היה מתיישב ומיישב כמו יוסף ברץ, לא היתה לו זיקה להגנה ושמירה כמו למאיר רוטנברג ז"ל ושלמה לביא יבדל לחיים ארוכים ויצירה, אך ידע שרביט הקסם — למוג את הקולות וליצור את השלמות ההרמונית בסימ-פוגית היצירה.

עבר יובל שנים. העורך כיום ממשך במסורת קודמיו, אך מצפים אנו לחידוש הקשר בין הספרות והעבודה, בין הסופרים והעמלים, שהיה קיים "בימים הטובים ההם", ולרוח ממוגת זו שעשתה את ה"פועל הצעיר" לחטיבה ספרותית אחת מליאת יעוד ותווין.

**ש. שפירא**

בנין הארץ. הסרטיפיקאטים נשארו במגרה של המשרד האי, כל הקריאות לבעלי רש-יונות לעליה נשארו כקול קורא במדבר. הה-לוצים שרצו לעלות בכל המצבים והתנאים — התפזרו מנקודות ההכשרה לבתיהם, כי חסרו האמצעים הדרושים לעליה. או נודמן ברומניה ד"ר שמריהו לוויין ז"ל, בהופעותיו הדליק הלבבות. זכיתי לעבוד במחיצתו וללוחת אותו בדרכו מבוקרשט לצרנוביץ. הוא ביקש מידי גליונות "הפועל הצעיר". הוא דפדף בעתון, ושיבח את מעשי ידיו של העורך, יצחק לופבן ז"ל, "עורכים יש לנו הרבה", אמר ד"ר לוויין — "אבל עורכים בחד — נער יספרם. יצחק לופבאן הוא יחיד ומיוחד". וכדרכו כטוב לבו תיכל את דבריו באחת מבדיחותיו הקולעות. פעם, בימי השקיעה של חייבת ציון מצא גביר אדיר מיצינאט יהודי, שהסכים לתרום סכום הגון בשביל תזמורת ישראלית שתנגן שירי ציון בכדי לעודד הלבבות. פתאום הופיע יהודי קבצן שביקש ממנו, משמריהו לוויין, לצרפו למקהלה, לתזמורת. כשנשאל אם יודע הוא לנגן על פסנתר, עוגב, כינור, תוף, מצלתיים — ענה בשלילה. ומה התפקיד שהוא מבקש? פתח היהודי את פיו ואמר: בנשף-נגינה אחד ראה על הבמה ברנש מתנועע ועושה בידי, מנענען אילך ואילך ותפקיד כזה גם הוא יכול למלא... ולוויין סיים: עורך עתון הוא ממש כמנצח. אשרי העתון שמוצא את המנצח האמיתי, שיודע למוג הקולות. כזה היה אחד העם ב"השלח" ויוסף אהרונוביץ ב-"הפועל הצעיר". ואמנם בגליונות השבועון הזה נתמזגו הקולות: המאמר הראשי של המ-נצח אהרונוביץ, הסקירה של לופבאן, הסיפור של דבורה בארון, מאיר ויילקנסקי אשר ברש, הזכרונות של משה סמילנסקי, המאמרים ב-חולדות ההתישבות בעולם של זאב סמילנסקי, מחקרים בהתישבות החקלאית של יצחק ויילקנסקי, האידיליות של דוד שמעוני-ביץ, השירים של יעקב שטיינברג, הרשימות

# רשימות וסקירות

## מחודש לחודש

### הביקור והנאום

### מדוע לא נפתרה שאלת היהודים

אין זו רק שאלת דיכוי התרבות היהודית והספרות היהודית, בין בעברית ובין בידיש, ושליטת שוויון הזכויות מהדת היהודית, בניגוד לנוהג כלפי שאר דתות. זוהי גם שאלת יחסם ליהודים של הפקידים בדרג הנמוך בארצות שהממשר הקיים נותן בהן עודף-סמכות לביורוקרטיה, וגם שאלת הגבלת מקומם של היהודים במקצועות „החפשיים“ ובעמדות המדע, המכנולוגיה והשלמון. מכיוון ששום שליט משליטי ברית המועצות או הדימוקראטיות העממיות לא יודה בקיומה של מדיניות הפלייה ולא יסכים בפה מלא להנחה, שרגשות אנטישמיים עדיין רווחים בין התמונים בארצות אלה, בין כספית של ההימלריות הממאיר ובין כתוצאה מצרות-עין של תחרות על משרות ועל עמדות מובהרות, מן ההכרח הוא שיתלו את הקולר באי רצונם או אי כשרונם של היהודים — כמיעוט — להתבלבל בעם אשר בתוכו הם יושבים, כשפונים אל כרושצ'וב בשאלה על קיומה של האנטישמיות ברוסיה הריחה סותרת בהוכחה, כי בנו בכורו (שנפל במלחמת העולם) נשא אשה יהודיה, וכהנה רבות, אבל בו בזמן אינו נמנע מלהתלונן, שלא לפיר-סום, על תכונותיהם האינדיבידואליסטיות (כלומר: אנטי-קולקטיביות) של היהודים ועל נטייתם לחקרנות, לחטטנות רעיונית ולעריעור דעות שהן, לדעת שליט מוסקבה, בבחינת מושכלות ראשונים שאין להרהר אחריהם.

אכן, מצד אחד הללו שוללים זכותו של המיעוט היהודי לתרבות ולספרות משלו, בנימוק שאין ליהודים טריטוריה

ביקורו של אנאטמאס מוקוואן בארצות הברית ונאומו של ניקיטה כרושצ'וב בעידת המפלגה הקומוניסטית הסובייטית עמדו במרכז המאורעות הפוליטיים של החודש הראשון לשנה האזרחית. על ראיונותיו והכרזותיו המדיניות של „הדוד הארמני“ בכאן כבר נכתב הרבה ואין להרחיב את הדיבור על הריצות לשונו ועל תושו המסחתי המפותח שאף תגרי לוד הקדמונים היו משתאים לו בודאי, וכן אין להוסיף על שבחיו כדיפלומט שהרו אלמלא כשרונו הדיפלומטי המובהק שעמד לו, לא היה מצליח להציל עצמו במקום שנכשלו גדולים וטובים מותיקי המה-פכה הבולשביסטית, אבל ראוי לעמוד על פגישתו עם אנשי „הועד היהודי האמריקני“, שבה הכחיש בתוקף את „עלילת הגירוש לבורו-בידג'אן“.

סוגיה זו אומרת דרשני, ובודאי שאין להתעלם מנזק מסוים שהיה כרוך באותה פגישה לעניין היהודי, מלבד מה שאין להטיל ספק בנכונות המומרה היהודית „כל שאלה היא בחזקת טריפה“, כלומר: השואל גורם לעצמו שיטריפו עליו את מאכלו, הרי במקרה זה הסיחו השואלים את דעת הציבור מהסכנות הקיומות באמת ומההפלות הממשיות ביותר שמפלים לרעה את יהודי ברית המועצות, ונתנו למשיב שעת כושר למעון להד"ם ובצדק, תוך כדי כך נראתה גם ה-ח-ש-ת-ק-ו-מ-ה של האנטישמיות בברית המועצות כהכרזה המתקבלת על הדעת למי שאינו בקי בתנאים השוררים ברוסיה הסובייטית ובארצות הדימוקראטיה העממית של מזרח אירופה.

כי בברית המועצות אין השאלה היהודית קיומת כלל, הואיל והיהודים כבר נשמעו כליל במדינה זו.

אכן, אפשר ואפשר להשיג על כגון זה: אם המצב הוא כה פשוט, למה הוא כה מסובך? ועוד שאלה אפשר לשאול: האם הכלל האנטישמי מימי המשטר הצאריסטי עורנו בתקפו לגבי זכויותיו של המיעוט היהודי לכבדו לשון ותרבות משלו? והלא גאוותה של ברית המועצות על כך שהחיותה כל אומה ולשון, כל עדה ושבת, ולו גם המפגר ביותר שבירכתי אסיה, במשפחת העמים הסובייטית, ומדוע נגרע חלקה של יהדות רוסיה מכל העמים?

#### התרופה הממוקפת — נישואי תערובת

גם מיקויאן הכיא ראייה ניצחת מנישו-אי התערובת, בזמן ביקורו בכאן (כני-קיטה כרושצ'וב בראיונות שנתן במוס-קבה) לאות העדרה של אנטישמיות ברוסיה. אנו זוכרים יפה, כי בארץ האנטישמיות הקלאסית, בגרמניה שלפני היטלר, הגיעו נישואי התערובת בקרב העדה היהודית הנשמעת והולכת, לשיעור אחר-זים, שעוד לא היה כמוהו לגובה בתול-דות ישראל באירופה. כלום היה בכך משום הוכחה, כי אכן נפתרה שאלת היהודים בגרמניה? וכלום אותו גל של שנאה ואלימות, שפרץ בגרמניה ועבר על גדותיו ביבשת אירופה כולה בימי מלחמת העולם, לא בא אחריו ה"פתרון" העלוב הנ"ל?

אין אנו רוצים להקביל הקבלות ולראות שחורות לגבי כל ארץ וארץ שבה נישואי התערובת מהווים הזיון נפרץ ביותר, ונפרץ מדי, אבל איננו מוכנים גם כן לראות בו הוכחה כלשהי לפתרון שאלת היהודים, או להעדרה. אדרבא, כל הסיומים והעדויות של עוברי-אורח, תיירים ועתונאים, בברית המועצות מופיחים כי חלת תזוזה עצומה ברגשי

יה משלהם, ומהצד השני שוללים הם את זכותם של היהודים לטריטוריה כזאת בנימוק שאינם רוצים בה, וראייה לדבר: כשלו תכנית בירובידו'אן, אך מבין כוחלי בניין-סברותיהם ניכר שאין כאן מקום לזיתורים מצדם או לשינויי קו: אין סיכוי להתזרת, גלגל ההיסטוריה המארכסיסטית" אתרנית ולהשיב ליהודים את חירותם הלשונית, התרבותית והדתית המלאה, כשם שאין סיכוי שתמצא בש"בילס טריטוריה מיוחדת בתוך ברית המועצות, אשר בה יוכלו לחיות חיהם במסגרת רפובליקה סובייטית יהודית, המוצא ההגיוני היחיד נוכח העובדה שהמשטר הסובייטי לא פתר את שאלת היהודים — הוא: הגירה! — ובתנאים הקיימים בעולם, שעה ששערי כל שאר ארצות — מלבד שערי מדינת היהודים — נעולים בפני המהגרים, הרי הפתרון היחיד הוא עליות המוני יהדות רוסיה לאיון.

#### היבוא הנס הגדול?

נמצא שהכרזתו של ראש ממשלת ישראל לפני ימים מעטים כי „יט תקוה מבוססת לעליה מהמרכז היהודי הגדול ביותר באירופה" — לא היתה הכרזה של עידוד סתם אלא הכרזה מדינית ובמחויבות ממדרגה ראשונה, שהקברניט הישראלי מצא לכך כוון להכריזה כדי להעמיד את הציבור במדינת ישראל ובתפוצות, ובפרט בתפוצה האמריקנית, על מלוא האחריות של השעה ועל העובדה ההיסטורית, שעליות ההמוני נים מרומניה, עם כל גודל היקפה וחשיבותה כשלעצמה, אינה אלא בבחינת „דגם" ותקדים לעלייה גדולה וחשובה אף ממנה. ומי לא יסכים לדבריו בן גוריון, כי „אם זה יקרה — יהא זה הנס הגדול ביותר בהיסטוריה שלנו, שנתברכה בשנים האחרונות בנסים רבים."

על כן, אל לנו להתפעל יתר על המידה מהכרזתו הפסקנית של אנאסטאס מיקרויאן,

הם שואפים לפתרון של ממש לשאלת הי-  
הודים בארצם, בעודם מכריזים בראש חוץ-  
צות, כי השאלה כבר „אינה קיימת” ולכן  
אין צורך לפתרה. מטעם זה יש להניח  
גם כן, כי יציאת רומניה היא מבחן  
ומבחנה כאחד ואין להפריז כלל בחשיבותה  
לעתיד ולא רק בהווה.

רבים יאמרו: אנטי-ציונות סובייטית  
מוחלשת היא מחוייבת המציאות בשל  
הידידות האמיצה עם עמו ערב ובשל  
המדיניות האנטי-מערבית במזרח הקרוב.  
אך אין גישה זו עומדת בפני ראיות מע-  
מיקה יותר. ראשית כל אין מדיניות  
החוץ הסובייטית, ככל מדיניות חוץ אחרת,  
מוצקת ובלתי נתונה לעירעור ולתמורה,  
ואמנם, גם במדיניות הסובייטית במזרח  
הקרוב חלו שינויים ניכרים. אמת הוא  
כי גם עכשיו מוסיפה מדיניות זו להי-  
שען על גורם הלאומיות הערבית. אך היא  
חדלה, בזמן האחרון, מלראות את גמאל  
עבדול נאצר כמנהיגה המשותף וכדברה  
ה י ת י ד .

### הנאום של כרושצ'וב ומשמעותו לגבי מדיניות המזרח הקרוב

מבחינה זו מאלפים ביותר דברי כרוש-  
צ'וב בנאומו לפני הועידה הקומוניסטית  
הסובייטית, הוא „הקונגרס הקומוניסטי  
הכ"א.” כרושצ'וב ומוחטודינב ביקשו לי-  
צור את הרושם כאילו קיים ריב גלוי בין  
מוסקבה וקאהיר, ובודאי לא קרע שאין  
לאחותו. אבל עצם העובדה שמצאו לנכון  
להעלות לדיון את רדיפות הקומוניסטים  
בכמה מארצות ערב, ולשכחם כ„לוחמים  
המובהקים נגד האימפריאליזם” („צא  
ורא—אמר מוחטודינב—שאפילו הקומ-  
ניסטים בישראל הם אנטי-ציונים!”) כא-  
שר לא עשה כרושצ'וב בזמן בי-  
קורו של נאצר במוסקבה, לפני  
כשנתיים, מוכיחה כי מה שלא עשתה  
זמסירות הנפשיות לאחים-לדעה לפני שנה  
ושנתיים עשתה התנתנותו של נאצר בחד-

המיעוט היהודי ברוסיה וכי נתחזקה  
לאין שיעור התחושה הלאומית  
של בני ישראל במזרח אירופה. ראש מ-  
שלת ישראל סיפר, כי נערה יהודית מרו-  
מניה שהגיעה לארץ, נשאלה למה החליטה  
לעלות והשיבה בפשטות: „כי זאת אר-  
צנו.” והיא השיבה כך ללא „הכנה מוק-  
דמת”, ללא תעמולה והינוך ציוני ובלו  
לקרוא את כתבי הרצל ונורדאו ואת  
ספרות התחייה הציונית...

דומה כי תשובה זו מפו נערה יהודיה  
שגדלה ונתחנכה על ברכי המשטר הקו-  
מוניסטי בדימוקראטיה העממית הרומ-  
נית מלומדת על הכלל כולו — ולא רק  
על 800.000 יהודי רומניה אלא גם על  
2,000,000 יהודי ברית המועצות, וכל  
יתר הדימוקרטיות העממיות. ואשר לעצת  
מיקואן ליהודי ארצות אלה: לכו  
והתבללו על ידי נישואי תערובת, ודאי  
שלא היה מקבלה אילו ביקשה מוסקבה —  
דרך משל — להפנותה כלפי המיעוט האר-  
מני בבית המועצות ולכטל, על סמך  
זה, את קיומה של ארמניה הסובייטית.  
כללו של דבר: הכלל של הלל „מאי דעלך  
שניא לחברך לא תעביד” אינו זכור כל  
עיקר לקברניטי ברית המועצות. לכן הם  
מוסיפים להתנגד באופן עיוני לציונות,  
גם אם כל התזונים האובייקטיביים מולי-  
כים אותם בכיוון הפתרון הציוני לשאלת  
יהודי מזרח אירופה.

### אנטישמיות בגדר בושה. אנטי-ציונית

#### בגדר חובה

ניתנה האמת להיאמר, כי קברניטי ברית  
המועצות בוחלים בתורה הגזעית ובספיתו  
האלומות האנטישמית מימי הנאציזם.  
עדיין הם רואים סתירה בין אלה ובין  
המושגים של קידמה ותרבות. מאידך  
גיסא אינם מתעלמים מהסכנה של „תמרי  
נפץ” חברתיים מסוג זה לגבי יציבותם  
של משטרים וממשלות. דווקא משום כך

נועה הלאומית הערבית, מיום שנודע לקאהיר, כי הקומוניסטים העיראקיים מעודדים את קולונל קאסם להתנגד להגמוניה מצרית בעולם הערבי — שפך חמתו על הסוכנים הקומוניסטיים במצרים ובסוריה והחל מראה סימני ידידות מפוקפקים כל-פי המערב, התשובה של כרושצ'וב לא איחרה לבוא, ולא מתוך צער על כליאתם של פעילים קומוניסטיים במדינת נאצר — כמה נחשבו אלה? — אלא מתוך אזהרה לעתיד כלפי נאצר לבל ירחיק לכת מדי בהתקרבותו למערב. והאזהרה היתה ברורה מאוד ומנוסחת בניסוח בולט למדי: על ידי הזכרתם של נאצר וקאסם כמעט בנשימה אחת בנאומו החגיגי ב"קונגרס הכ"א" במוסקבה, נטל מראשו של נאצר את כתר המנהיגות הבלעדית של עמי ערב, ורמז לו כי שוב אין הוא "בן יחיד" כראש התנועה האנטי-אימפריאליסטית הערבית וכי גם הקומוניסטים הערבים (ואפילו אלה שאינם ערבים, כגון הללו היושבים בציון) ראויים לאיזו מלה זו גם הם, ולא עוד אלא שהגדירים כחיל החלוץ במאבק נגד האימפריאליזם המערבי.

### קאסם נוח מנאצר מכמה בחינות

אכן, קאסם נוח לו לכרושצ'וב מנאצר, מכמה וכמה בחינות. ראשית כל, הוא זקוק יותר מנאצר לתמיכתם של אנשי ה"כת" בתוך עיראק. הוא פחות קשה-עורף מנאצר ובעל עבר פחות מפורסם כמנהיג וכדבר של התנועה הלאומית הערבית. הוא גם הולש על אוצרות הנפט העשירים של חברת הנפט האנגלו-עיראקית ובידו להוציא עוד כמה וכמה זכויות לחרות מתחרות, שאולי תהינה רוסיות. (המשא-ומתן המתנהל עכשיו עם חברת הנפט האמורה מבשר לא רק חלוקה, יותר צודקת" של הרווחים אלא גם מגמה ברורה להקים לחברה הבריטית מתחרים מבית ולהעביר את נכסיה בהדרגה לידי הממשלה העיראקית.) בין שיש לו לקאסם שיעור-קומה של מנהיג ובין שאין לו, והוא

שיום האחרונים! וכשאנו אומרים התנהגותו של נאצר איננו מתכוונים לרדיפות הסוכנים והפעילים הקומוניסטיים ומאסרם בין במצרים ובין בסוריה, בפקודת הרודן המצרי, אלא לצעדי ההתקרבות המדודים למערב, ואם גם עקב כבד אגודל, שעשה נאצר בזמן האחרון בהתאם למדיניותו הבדוקה: אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך!

### לגבי נאצר — עדיין השדה קודם

#### לכבדהו

מצד המערב נעשו בהדשים האחרונים כמה ויתורים והופשרו כמה קרנות, אשר לכשתרצה אתה יכול לראות בהם משום "דמויקדימה" ממשיים מאוד ולכשתרצה — אינם אלא בגדר גישוש "בלתי מחויב", שעיקרו "השדהו" ולא "לכבדהו". לכאורה, הרי נכונותה של גרמניה המערבית להכניס ראשה בעניין סכר אסוואן הגדול — נכונות שקדמה לה, כמובן, התרת נדריים מצד ואשינגטון — לא הועילה ולא כלום, כי ה"וויטו" הסובייטי אילץ את נאצר לבטל הצעות אלה ודומיהן, הרי איל ובהסכם מלוות אסוואן המצרי-סובייטי יומי יש תנאי מפורש, שברית המועצות לא תסבול שותפים בעסק זה. מכאן אפשר ללמוד על נכונות הכלל, שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים, וגם על הספקנות הגדולה שצריכה ללוות את המו"מ על פיצויי תעלת סואץ, הקרנות המוקפאות וכדומה — בין עם אנגליה בין עם צרפת. אפילו כן, היה די בצעדים זהירים ומתונים מצד נאצר — תוך כדי המשכתה של התעמולה האנטי-מערבית והאנטי-אימפריאליסטית" הקולנית ביותר — כדי לעורר רוגזו של כרושצ'וב.

### הגורם העיקרי — הסכנה לכתר

#### המנהיגות הערבית

אולם הגורם העיקרי לתעלולי נאצר היא לא אהבת המערב והדימוקרטיה, כמובן, אלא שנאת-מתחרים על כתר מנהיגות הת-

של סראג' לפרוץ גדר ולהעמיד את נאצר בפני „עובדות פטריוטיות“, הרי התקריות האחרונות החוזרות ונישנות, גם בגבול הסורי וגם בשמו הנגב, — אף שהן קטנות בהיקפן — מעוררות את הרושם כי אלו הן „דקירות סיכה“ שימתיות מכוונות ממרכז התככים אשר בקאהיר, ולא התפרצויות בודדות של חיילים או שוטרים מוסתים וחסרי משמעת, יתר על כן, הניסיון המצרי להפנות את כל התלונות אל „ועדת שביית-הנשק המעורבת“, כדרך שמי ען פאוזי במושב המיוחד של מועצת חברי מחוז, שכונס לפי דרישת ממשלת ישראל, מלמד על המגמה להפגין שוב בעולם הערבי-בימינו, „הפטריוט“ והמנהיג האמיתי, העתיד להיות „גואל פלשתינה“ לביטוי-חיובי — הלא הוא נאצר ואין עוד מלבדו! לתכלית זו מוכנה קאהיר לעשות כיווני-הן אף כלפי רבת-עמון (עוד פסיעה קלה, שהמערב יהא מוכן לשלם עבורה שבין ותקילין). אך דא עקא, שיש עוד צד בעניין זה, והוא העם היושב בציון וממשלת ישראל, שאינם מוכנים להרשות לנאצר להיות „גיבור לאומי“ בלתי-מפוקפק בלי נכונות לשלם את המחיר של שפיכת דמים מאורגנת-מגובה זו.

התלונה האחרונה למועצת הבטחון, עם שלא הביאה עמה את הלטת הראויה גם מתוך חוסר תמיכה מאוחדת מצד המערב וגם מתוך שוטה-וויטו הסובייטי, המונף תמיד על מועצת הבטחון, תוצאה אחת ודאי הביאה: אזתרה ברורה לנאצר, כי ממשלת ישראל יודעת את כותבתם המרכזית של מארגני התקריות ומתכנניהן וכי היא לא תסבול בעתיד תקריות כאלה בשום בחינה ואופן. זוהי לא רק תובתה של הממשלה כלפי אורחיה. זוהי גם תובתה של כל מפלגה בקואליציה הממשלתית. תובתה היא נדרשת לה על ידי כל אזרח בישראל ככל עת ובכל שעה, ובפרט בשעת ערב בחירות.

יצחק עברי

מעון „פיתוח“ — אפשר לסמוך על עושי דברו של כרושצ'וב במזרח הקרוב שידעו כיצד לגשת למלאכה נכונה זו.

### ההר שגבה בין בגדד לקהיר

זהו ההסבר הפשוט להר שגבה לאחרונה בין בגדד לקהיר ולביטול התכניות לפתיחת גישת-דעים של נאצר וקאסם בגבול המזרחי של הריפובליקה הערבית המאוחדת והריפובליקה העיראקית. אפילו פגישה בגבול לא תיתכן עוד, כי אין עוד לשון משותפת ואין מקום להכנה בין היריבים. וכשם שבשעת הפריחה של „אמנת בגדד“ מענו עתוני מוסקבה, כי דאלם ומדיניותו אומרים לפלג את ארצות ערב לשני מחנות עוינים, כן יוכלו עכשיו עתוני ואשינגטון ולונדון למעון — לא בלי הצדקה — כי כרושצ'וב ומדיניותו הם האומרים עתה לפלג את התנועה הלאומית הערבית, מתוך נסיון לכפות עליה אידיאולוגיה קומוניסטית „הזרה לרוח האישלם“ וכי. נאצר כבר החל לדבר במשלים ובתיודות ולמחות נגד התערבות זרה בענייני מדיניות הפנים של הריפובליקה הערבית המאוחדת (רמו למחאות כרושצ'וב נגד רדיפת הקומוניסטים בארצו). אך מותר לשער שלא ירחיק לכת בהפגנת עצמאותו המדינית ולא יצא מגדר „משלים וחדות“. והטעם הוא פשוט: שוב אין נאצר בן-חורין לנהל מדיניות עצמאית כלפי „הגוש המזרחי“ ואם ינסה — יסכן כל מעמדו.

### הסיבה להיתגררות המתמידות בגבול

#### ישראל

אפשר שזוהי גם הסיבה העיקרית להיות-גרירות המתמידות הנעשות בזמן האחרון בגבול ישראל מצד עושה-דברו הסורי של נאצר, גנראל סראג', אם התקפה התותחים הכבדה באיזור התולה לפני כמה שבועות פורשה בתוגים ישראלים רשמיים כנסיון

# ידיעות

מ. ש. בן-מאיר ז"ל

בניו-יורק נסתלק המשורר והמתנדב מ. ש. בן-מאיר בשנת ה'תש"א לימי חייו. המנוח היה יליד גויניוויץ, עיירה קטנה סמוכה לביאליסטוק. הוא למד בישיבות ובמוסדות עבריים, בין שתי מלחמות העולם חי באנטוורפן, בלגיה, ועבד גם בליטוש יהודי-מיים. את שיריו הראשונים פירסם בתרפ"ג, ב"התקופה". סמוך לפטירתו יצא בהוצאות "עוגן" ומ. ניומאן ספר השי-רים שלו "צליל וצל", ובו ארבעה מדורי-רים. (א) וידוויים, (ב) סיוטים, (ג) ישראל, (ד) אגדות. — שלום לעפרו.



## ספרים לפרסי קרן למד

קרן לואיס למד מזמינה לשלוח את ספריהם שתופיעו בשנת 1958, או תשי"ח-תשי"ט לקרן לשם דיון בקשר לחלוקת פרסים, ארבעה פרסים מעניקה הקרן זו הפעם הי"ט במספר, כל אחד בן חמש מאות דולר, שנים לעברית ושנים לאידיש. ספרים מארצות-הברית וקאנאדה צריכים להתקבל על-ידי הקרן לא יאוחר מיום א' במארץ, 1959, ומארצות אמריקה הלאט-נית — לא יאוחר מיום א' באפריל, 1959, הכתובת היא: קרן לואיס למד, 42 רחוב 69 מזרחה, ניו-יורק, 21, ג. י.



## פרס ברנר לס. יזהר

פרס ברנר לס. יזהר, המספר המפורסם, בעד ספרו "ימי צלג". הסיפור הגדול הזה עורר כידוע ויכוחים רבים לחיוב ולשלילה, בשל תילוקי הדעות שנתגלעו בין שופטי פרס ביאליק לגבי "ימי צלג", לא ניתן הפרס השנה לספרות יפה. בפרס לחכמת

ז. שניאור לביקור באמריקה

ז. שניאור, המשורר העברי המפורסם, בא לבקור קצר באמריקה. בהוצאת "דביר" מופיעים עתה כתביו בסיפור ובשיר בעשרה כרכים.



## יובלות

ה. סקלר בן שבעים וחמש

מלאו ע"ה שנה למספר והמתחזי הידוע, ה. סקלר. בין ספריו החשובים: "הקשת בענן", "ספר המתחות" ו"הילולה במירון", שהופיע באנגלית לפני כמה שנים ועתה מתפרסם בנוסח עברי משובח ב"הדואר".

אברהם שפיוהנדלר בן שבעים

ערב הוועידה הכ"ח של ההסתדרות העברית באמריקה נתקיימה מסיבה לכבוד יובל השבעים של העסקן העברי הותיק והדגול — אברהם שפיוהנדלר. על פעולותיו החשובות של בעל היובל לטובת תרבותנו וספרותנו באמריקה ובארץ ישראל ואישיותו הנלבבת דיברו מ. ב. ניומאן, א. ש. אורלאנס, דניאל פרסקו ושלמה שול-זינגר.



## יעקב צוזמר בן תשעים

לוקן הסופרים והעסקנים העברים באמריקה, מר יעקב צוזמר מלאו תשעים שנה, בעל היובל היה בין בוני התנועה העברית באמריקה. הוא השתתף בעתונות העברית לפני למעלה מיובל שנים — ב"הצפורה", "המלויץ", "הצופה" וה"השקפה" של בן-יהודה וכן גם בעתונות העברית באמריקה. בספרו "עקבי הרור" נאספו מחקריו ורשימותיו המאלפים (רשימת-בקורת מפורשת על הספר תבוא).



„מספרי אמריקה“ לראובן וואלנרוד בהוצאת „דביר“ בתל-אביב הופיע ספרו של ד"ר ראובן וואלנרוד „מספרי אמריקה“. הספר מכיל מסות על הפ-רוזה האמריקאית מראשיתה עד ימינו. הספר הזה זכה לפני שנה בפרס של משה ב. ניומן, מטעם האקדמיה העברית שליד ההסתדרות העברית באמריקה.



### ספרים חדשים להלל בבלי ובנימין רסלר

בהוצאת „עוגן“ שליד ההסתדרות ה-עברית באמריקה ובהוצאת ספרים מ. ניומן הופיעו מסות נבחרות של הלל בבלי בשם „רוחות נפשות“ ורומאן כזאת בנימין רסלר בשם „נחלת צבי“, המע-לה נופי חיים יהודיים בפולין, אמריקה וארץ-ישראל על רקע המאורעות ערב מל-חמת העולם השנייה והחורבן.



### הרצאות ד"ר צבי הרכבי

בזמן שהותו של החוקר והביבליוגרף הידוע, ד"ר צבי הרכבי באמריקה, השי-תתף בהרצאות בוועידה של ההסתדרות העברית באמריקה ובאסיפת מועדון הפא"ן העברי, כמו-כן הופיע לפני תלמידי בית-המדרש למורים של ישיבת-אונבר-סיטה והרצה על הנושא „מדע ואמונה“. פגישה מטעם אירגון הספרנים היהודיים באמריקה נתקיימה במכללת שטרן. האורה, שהנהו המנתל הכללי של הספריה התו-רנית המרכזית לישראל ב„היכל שלמה“ בירושלים, הרצה על הספריות והספרנים בישראל. ילבי-ראיש מר א. ברג, מנהל המחלקה היהודית בספריה הציבורית בניו-יורק.



### ספר חדש — מועדים לשמחה

בהוצאת הישיבה דפלטבוש הופיע עתה ספר חדש „מועדים לשמחה“ מאת בן ציון מאבאק. הספר מכוון להוראת הלשון ה-

ישראל זכה הספר „המעמד האישי בישראל“, מאת ד"ר מ. זולברג, שופט בית הדין העליון במדינת ישראל.



### מסיבה לכבוד יובל ד"ר ש. ק. מירסקי

לפני זמן קצר נתקיימה בניו-יורק מ-סיבה חגיגית לכבוד הרב ד"ר שמואל ק. מירסקי למלאת ל' שנים לעבודתו החינו-כית והספרותית. — במסיבה נאמו על פעולתו כחוקר וכעורך „תלפיות“ ו„סורא“, כמריבץ תורה וחכמה ועסקן תרבותי — משה ב. ניומן, ד"ר שמעון ברנשטיין, ירחמיאל ווינגארטן, משה פיונשטיין, יוסף ריוזנברג, ד"ר יצחק לוויץ, הרב ד"ר אליעזר קירונר והרב צבי תבורי. כמות הוקרה לד"ר מירסקי יצא ספר יובל גדול לכבודו בעריכתם של ד"ר שמעון ברנשטיין וד"ר גרשון א. הורגין בהש-תתפות חכמים וחוקרים.



### נשף ליובל אהרן צייטלין

במוצאי שבת, 7 פברואר, נתקיים נשף חגיגי למלאת ששים שנה לסופר ולמ-שורר הידוע, אהרן צייטלין. הערכות על אישיותו הפיוטית ותרומתו לספרות העבר-רית נשאו הרב ד"ר שמואל ק. מירסקי, ד"ר שמעון פדרבוש וד"ר צבי שארשטיין, ספרו האחרון, „בין האש והישע“, זכה לפרס רופין.



### שלמה שנהוד באמריקה

לביקור קצר הגיע המשורר העברי ממ-דינת ישראל, מר שלמה שנהוד. האורה פירסם קובץ שירים בשם „משירי העצב הקורן“ ותירגם את הספרים „ובהגיע ואש“ ליעקב גלאטשטיין, ו„שבתותיה של אמא“ לחיים גראדה, מר שנהוד הופיע כמ-סיבה לכבודו שנערך מטעם קלוב פא"ן האידי ובאסיפת-מועדון פא"ן העברי.



יהודי. הוכנסו בספר תרגילים ואימונים  
 שונים לשם הפעלת מהשבתם ודמונם  
 של החניכים, לפתח את תחושתם הלשו-  
 נית, הספר צוייר בצוירים אמנותיים  
 יפים.  
 אפשר להשיג את הספר בישיבה דפלט-  
 בוש : 919 רחוב עשרה מזרחה, ברוקלין,  
 ניו יורק.

עברית בכיתות גבוהות בקשר ללימוד  
 חגי ישראל והתנווי היהודי. הספר מסודר  
 בעשר יחידות חג אלה : ימים נוראים,  
 סוכות, חנוכה, טריבשט, פורים, פסח,  
 עצמאות ישראל, ל"ג בעומר, שבועות  
 ושבת.  
 המחבר לקט מיצירותיהם של טובי סופי-  
 רינו, המשקפות את חגי ישראל והתנווי



Greetings from . . .  
**EVAN'S AMITVILLE  
 DAIRY, INC.**  
 47 Wellington Place  
 Amityville, N. Y.

Greetings from . . .  
**THE B. H. STIEF  
 JEWELRY CO.**  
 214-216 Sixth Ave No.

Greetings from . . .  
**CHIN'S PAGODA  
 RESTAURANT, Inc.**  
 2092 Lee Road  
 Cleveland Heights, Ohio

Greetings from . . .  
**HARRINGTON HOTEL  
 CO., Inc.**  
 11th & E Sts. N.W.  
 Washington, D. C.

Greetings from . . .  
**H. L. COBLE  
 CONSTRUCTION CO.**  
 Greensboro, N. C.

Greetings from . . .  
**FEDERAL BOILER  
 CO., Inc.**  
 Midland Park, N. J.

Greetings from . . .  
**THE FIRST NATIONAL  
 BANK**

**HICKORY HOUSE, INC.**  
 144 W. 52nd St.  
 New York, N. Y.

Greetings from . . .  
**GETZ JEWELRY**  
 Stores  
 Seventh & Vine Sts.

Greetings from . . .  
**TENTH STREET  
 HARDWARE**  
 620 Tenth Street

Greetings from . . .  
**HOME GAS  
 INDUSTRIES, INC.**  
 6120 N. Pulaski Road

Greetings from . . .  
**LEE WHOLESALE CO.**  
 2109-15 Broadway

Greetings from . . .  
**PEOPLES ICE &  
 COAL CO.**  
 73 City Hall Ave.

Greetings from . . .  
**STYLOGRAPH Corp.**  
 205 West Main St.  
 Rochester, N. Y.

Greetings from . . .  
**TOOLEY-MYRON  
 STUDIOS**  
 252 E. Flagler St.  
 Miami 32, Fla.

Greetings from . . .  
**DR. HARRY WECHSLER**  
 737 Park Avenue  
 New York City

Greetings from . . .  
**WEINER'S STORES**  
 2610 McKinney

Greetings from . . .  
**THE ROBERT TREAT  
 HOTEL COMPANY**  
 "A Knott Hotel"  
 Albert W. Stender, Pres.  
 50 Park Pl., Newark, N. J.

**EVANGELINE  
 FUNERAL HOME, INC.**  
 P. O. B. 607  
 New Iberia, La.

**KENIN & POSNER**  
 16 Court Street  
 Brooklyn, N. Y.

**MORRIS J. LARSEN**  
 Incorporated  
 235 W. Wilson St.  
 Batavia, Ill.

**Morris Letter Service**  
 519 Center St.

**New Smile Restaurant**  
 819 Montgomery St.  
 Syracuse, N. Y.

**B. Thorpe & Co.**  
 951 Penn Ave.  
 Pittsburgh 22, Pa.

**WALTER W. SCHULTZ**  
 18119 Torrence Ave.

**Trad Electronics Corp.**  
 1001 First Ave.  
 Asbury Park, N. J.

**CLAIRMONT  
 TRANSFER CO.**  
 1950 South 4th Street

**DR. PHILIP I. SALZBERG**  
 80 Hanson Place  
 Brooklyn, N. Y.

**DENEEN'S**  
 Sharon, Pa.

Greetings from . . .  
**THE OSBORNE &  
 MARSELLIS Corp.**  
 Upper Montclair, N. J.

לְתִשׁוּמַת לֵב הַמַּחְבְּרִים  
וְחִבְרוֹת הַמוֹצִיאוֹת לְאוֹר

הרינו שמחים להודיע בזה, שהכנסנו שיכלולים  
מודרניים בבית הדפוס שלנו.

אנו מוציאים כל מיני עבודות דפוס כגון:

ספרים • כתבי־עת • וכדומה

בשפות עברית, יידיש ואנגלית

מבחר גדול של כל מיני אותיות מודרניות  
הננו לציין כי הדפסת הירחון „בצרון“ מבוצעת  
על ידינו לשביעת רצון ההנהלה.

אנו עומדים לשירותכם!

באו והוכחו!

דפוס „סיני“ 211 איסט בראדוויי ניו יארק

SINAI PR'T'G & LINOTYPE

211 E. Broadway N. Y. C. 2

Tel.: ORegon 4-7763

ספרי לימוד לתת־י"ם ולשיבות

המבחר הגדול ביותר מסוג זה באמריקה.

הקאטאלוג העברי שלנו ישולח לכל דורש

חינם. הקאטאלוג האנגלי־יהודי החדש אף

הוא מצוי.

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancey St., New York 2, N. Y.

Use the Pleasant  
Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 79c Size

Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

**EX-LAX**

THE CHOCOLATED LAXATIVE

כּבֵּר הוֹפִיעַ

**A HANDBOOK FOR THE  
JEWISH FAMILY**

Understanding and Enjoying  
the Sabbath and Holidays

By RABBI ALEX J. GOLDMAN

מורה־דרך שלם ומקיף למחזור השנה היהודית

כולו מצוייר

הספר הראשון והיחיד במינו 442 עמודים

\$ 4.95

**GUARDIANS OF OUR HERITAGE**

(1724 - 1953)

Edited and with an Introduction

By RABBI LEO JUNG

מסות והערכות ביוגרפיות על חייהם וספריהם

של גדולי התורה בישראל, חכמי ומנהיגי

במיוחד השנים האחרונות.

744 עמודים

כרך ז' של הספריה היהודית \$ 6.00

פרוספקטים מפורטים נשלחים לכל דורש

שירות של מאה שנה ויותר

**BLOCH PUBLISHING CO.**

*The Jewish Book Concern*

31 West 31st St., New York 1, N. Y.

הורים עברים — רשמו את ילדיכם

כמחנות העברים

מסד א' ומסד ב'

וב„מכון העברי להדרכת הנוער“

למחנות מתקבלים ילדים וילדות מגיל 6-16

רק לכל העונה.

למכון מתקבלים בנים ובנות מגיל 16-18.

הורים עברים מניו־יורק ומערי השדה,

המעוניינים לשלוח את ילדיהם ל„מסד“ בעונת

תשי"ט — מתבקשים להודרו בהרשמה, כדי

להבטיח מקום חנייה לילדיהם.

600 הונגים וחונות מ-25 ערים בארה"ב

וקנדה ולמעלה מ-165 מדרכים ומחנכים

הנו בעונת תשי"ז ב„מסד“ א' וב„מסד“ ב'

לפרטים לפנות אל:

MASSAD CAMPS, INC.

120 West 16th St., New York 11, N. Y.

Tel. WAtkins 4-9372

AS EVER IN THE LEAD

# JACQUIN'S CORDIALS

CHARLES JACQUIN ET CIE, INC.

Established 1884

**AMERICA'S OLDEST CORDIAL PRODUCERS**

**PHILADELPHIA, PENNSYLVANIA, U. S. A.**



Classics in cordials

Ambrosial in the Exquisite Delicacy  
of their taste

**YOUR BEST BUY — ALWAYS**

*Withstood and still withstand*

*the test of time.*

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb. — March, June — July, Nov. — Dec., when published bi-monthly, and August, when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyrighted 1958, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

Printed by Sinai Printing & Linotype Corp., 211 East Broadway, New York